

Ny vekst for Norge

Arbeiderpartiet

86-89
Arbeidsprogram

NY VEKST FOR NORGE

Arbeiderpartiets mål for perioden 1986-89 er å gjenreise den fulle sysselsettingen og å bygge velferdssamfunnet videre ut.

Arbeid er en rett for alle. Arbeidsløshet skader den enkelte og skaper problemer for samfunnet. Arbeid for alle er derfor det viktigste velferds mål.

Arbeid for alle stiller krav til alle. Derfor må solidariteten mellom enkeltmennesker og grupper styrkes.

Arbeid for alle er et krevende mål, særlig når det er masseledighet i andre land. Derfor må vi ha en fast styring av utviklingen og vilje til å si nei til mange andre ønsker for å kunne trygge sysselsettingen. Nye reformer må gjennomføres i et tempo og et omfang som er tilpasset den økonomiske situasjonen.

Ledighet er sløsing med våre ressurser. Full sysselsetting øker dem. Arbeiderpartiet kan ikke godta at titusener går ledige når de kan ta oppgaver som nå er uløste. Arbeid for alle er den viktigste økonomiske forutsetning for vekst i velferden.

Arbeiderpartiets velferdspolitik skal bygges på et sterkt produksjonsgrunnlag. Vi vil sette fart i økonomien ved å øke investeringene, utvide menneskenes kunnskaper, styrke forskningen og innføre ny teknikk. Den offentlige sektor skal moderniseres.

Dette vil gi grunnlag for å løse nye oppgaver. Arbeid for alle vil gi den vekst som kan øke livsstandarden for alle.

Arbeiderpartiet vil at velferdssamfunnet skal bygges på solidarisk innsats, mangfoldig fellesskap og ansvar for hverandre. Trygghet for arbeid og inntekt, rett til bolig, utdanning og omsorg skal sikre et rikere liv for alle. Det legger grunnlaget for større frihet for alle mennesker.

10 punkter for arbeid og velferd

1. Norges økonomiske handlefrihet skal brukes

Norge er et rikt land. Den økonomiske handlefrihet som oljeinntektene gir, skal brukes til å skape vekst i økonomien og sikre arbeid for alle. Fornyelse i næringslivet og i offentlig sektor skal gi oss en sterkere økonomi. Som ett virkemiddel skal det opprettes et statlig utviklingsfond finansiert av statens oljeinntekter. Fondet skal brukes til framtidsrettede investeringer i norsk næringsliv og til å sikre landet tilgang på teknologi og kunnskaper fra utlandet.

2. Vekst med nytt innhold

Veksten skal gis et innhold som løser nye oppgaver, skaper flere arbeidsplasser og øker livsstandarden. De nye oppgavene finnes innen boligfornyelse, i nærmiljøene, innen miljøvern, omsorgsarbeid, kultur, fritid og idrett. Det skal gis større muligheter for lønnet arbeidsinnsats på disse områder. Dette vil også øke den ulønte aktiviteten og være et bidrag til å skape arbeid for alle.

3. Økt innsats for helse og eldreomsorg

Helsesektoren og eldreomsorgen skal bygges ut. Den medisinske utviklingen gir nye muligheter. Helsetilbudene er fortsatt ikke fordelt på en rettferdig måte. Økningen i antall eldre skal følges opp med en sterkere utbygging av sykehjems plasser og et bedre tilbud til de eldre i nærmiljøene og i hjemmene. Det skal innføres utbyggingsplikt for sykehjem og den offentlige finansieringen sikres. Innsatsen for de psykisk utviklingshemmede og psykiatriske pasienter skal økes. Det forebyggende helsearbeidet skal styrkes.

4. En rettferdig fordeling

Prisstigning rammer de svakeste og svekker samfunnsøkonomien. For å hindre prisstigning som følge av en sterk stimulering av økonomien, skal det tas initiativ til et bredt samarbeid mellom myndighetene og organisasjonene om inntektspolitikken. Regjeringen skal gi forpliktende garantier om sysselsettingspolitikken og en rettferdig fordeling for å underbygge et slikt samarbeid. Skattesystemet skal legges om og gjøres rettferdig. Barnetrygden skal økes. Aleneforeldre skal gis automatisk rett til barnetrygd for ett barn mer enn de faktisk har.

5. Fornyelse i industrien

Industriinvesteringene og industriproduksjonen skal økes. Den tradisjonelle industrien skal gis bedre muligheter til teknisk fornyelse og vekst. Det skal lages en handlingsplan for å reise ny industri. Mulighetene for vekst innen data- og elektronikkindustrien, i oljetilknyttet virksomhet og i den kunnskapsbaserte industrien skal utnyttes. Våre spesielle fortrinn innen marin-teknologi skal også brukes. Et særskilt utviklingsprogram for dyrking av havets ressurser skal gi nye vekstmuligheter både for industrien og fiskeriene.

6. Investeringer i utdanning og forskning

En god fagopplæring, et høyt utdanningsnivå, forskningskvalitet og forskningsfantasi er blant de viktigste kildene til vekst i økonomien. Derfor skal forskningen styrkes og samordnes bedre. Universitetene og høyskolene skal styrkes. Arbeidstakerne skal gis bedre muligheter til å veksle mellom arbeid og utdanning. Yrkesutdanningen skal bygges ut.

7. Utbygging av kommunikasjonene

For å støtte opp om fornyelsen i næringslivet skal kommunikasjonene bygges ut og effektiviseres. Dette gjelder så vel veier, jernbane, sjø- og lufttransport som post og betalingsformidling. Utbygging av et nasjonalt telekommunikasjonsnett skal gi

arbeidsplasser i utbyggingsfasen, gi vekstmuligheter for elektronisk industri og samtidig skape grunnlag for å etablere annen industri og tjenesteyting særlig i distriktene.

8. Modernisering av offentlig sektor

Fellesgodene betyr stadig mer for den enkeltes velferd. Derfor skal den offentlige sektor moderniseres både ved at det tas i bruk ny teknikk, ved at organiseringen av arbeidet forbedres og ved at regelverket forenkles. Lokaldemokratiet skal styrkes slik at lokale ressurser kan mobiliseres i større grad. Forvaltningen i noen av våre større kommuner desentraliseres slik at den blir mer effektiv.

9. Reformen i arbeidslivet

Flest mulig må delta i fornyelsen av arbeidslivet. Medbestemmelse er i seg selv en ressurs som skal brukes aktivt. Omstilling og fornyelse i næringslivet skal gå hånd i hånd med reformer i bedriftene. Økt bedriftsdemokrati og mer rettferdige og bedre tilpassede arbeidstidsbestemmelser skal medvirke til at vi får mer meningsfylte arbeidsplasser og høyere produktivitet. Kravet om 371/2 times normalarbeidsuke støttes. Den generelle pensjonsalderen skal senkes til 66 år og yrkesaktive skal gis rett til å gå helt eller delvis ut av arbeidslivet etter fylte 64 år.

10. Likestilling og økt deltakelse

Ubrukte menneskelige ressurser skal mobiliseres. Likestilling mellom kjønnene er et rettferdighetskrav, samtidig som økt deltakelse fra kvinnene vil gi en ny dimensjon til samfunnslivets ulike områder. Det skal innføres utbyggingsplikt for barnehager og svangerskapspermisjonen med lønn skal utvides til 30 uker. Økt ansvar og deltakelse fra barn og ungdom vil skape en bedre oppvekst og redusere sosiale problemer. De eldres erfaringer og kunnskaper skal nyttiggjøres ved å trekke dem mer med i samfunnslivet. De funksjonshemmede må få muligheter til deltakelse på alle områder i samfunnet.

Ansvar for fred og rettferdighet

De grunnleggende oppgavene i internasjonal politikk er å skape fred og rettferdighet. Arbeiderpartiet vil at Norge skal arbeide aktivt på alle plan for å virkeliggjøre disse målene.

Arbeiderpartiets utenrikspolitikk bygger på prinsippene om internasjonal solidaritet og felles ansvar. Den gjensidige avhengigheten mellom landene gjør det nødvendig å samarbeide om oppgavene. Ingen land kan varig trygge sin velstand og sin sikkerhet på andre lands bekostning.

De økonomiske problemene må i første omgang løses gjennom en samordnet politikk for økonomisk vekst og full sysselsetting. Målet må være en ny økonomisk verdensordning som garanterer like rettigheter og plikter for alle land. Freden må sikres ved at landene samarbeider for å stoppe våpenkappløpet og starter nedrustning. Miljøet og ressursene på jorda må vernes gjennom et internasjonalt samarbeid som stopper forurensninger og rovdrift på ressursene. Menneskerettighetene må virkeliggjøres i sin fulle bredde ved at landene går sammen om å skape en internasjonal

rettsorden.

Atomvåpenkappløpet er en trussel mot menneskenes mulighet for å overleve. Arbeiderpartiet vil at Norge skal arbeide for større tillit mellom USA og Sovjetunionen slik at nedrustningsforhandlingene kan gi resultater. Samarbeidet med meningsfeller i andre land skal fortsette for å påvirke atom-maktene til å vise større ansvar for verdens framtid.

10 punkter for fred og rettferdighet

1. Sikkerhet i NATO

Arbeiderpartiet vil at Norge skal bygge sin sikkerhet på samarbeidet og solidariteten i NATO. Norge skal opprettholde et troverdig og sterkt konvensjonelt forsvar. Det skal fortsatt være norsk politikk å bidra til å holde lav spenning i nordområdene ved å videreføre base- og atompolitikken. For å styrke lavspenningspolitikken ytterligere skal det arbeides for å opprette en atomvåpenfri sone i nordisk område som en del av arbeidet for nedrustning og avspenning i Europa.

2. En ny sikkerhetsordning i Europa

Arbeiderpartiet vil at målet for samarbeidet i NATO også skal være å overvinne delingen av Europa. Et nytt sikkerhetssystem for Europa må skapes ved at det bygges opp tillit og kontakt på alle plan mellom øst og vest, samtidig som nedrustningsforhandlingene fjerner den militære spenningen. Norge skal gjennom NATO, i direkte kontakt med de øst-europeiske land og på Konferansen om Sikkerhet og Samarbeid i Europa (KSSE) fremme en slik utvikling.

3. Felles Sikkerhet

Arbeiderpartiet vil at prinsippet om Felles Sikkerhet vinner større forståelse i internasjonal politikk. Landene må søke sikkerhet gjennom samarbeid i stedet for gjennom styrkeoppbygging. Derfor skal Norge arbeide for at Sovjetunionen og USA forplikter seg til å fryse fast atomvåpnene som grunnlag for forhandlinger om nedbygging. Det skal arbeides for at NATO endrer sin forsvarsstrategi slik at det ikke blir nødvendig å basere seg på førstebruk av atomvåpen. Det må stilles krav til at Warszawa-pakten viser tilbakeholdenhet gjennom reduksjoner og omgruppering av sine konvensjonelle styrker. På denne måten kan forpliktelser om ikke første-bruk av våpenmakt gjøres troverdige.

4. Vekst i verdensøkonomien

Arbeiderpartiet vil at Norge skal arbeide for at industrilandene legger om sin økonomiske politikk for å skape økonomisk vekst og økt sysselsetting. Det må lages en handlingsplan som alle industrilandene kan følge. Samtidig må u-landenes gjeldsbyrder saneres. Det internasjonale Pengefond og Verdensbanken må gis økte kredittmuligheter for å fremme utvikling og vekst i u-landene. Banken må forandre kriteriene for utlån til fordel for u-landene.

5. Ny Økonomisk Verdensordning

Arbeiderpartiet vil at Norge skal arbeide for å virkeliggjøre FN's handlingsplan for en ny

økonomisk verdensordning (NØV). Norge skal gå foran både ved å øke bistanden til u-landene og ved å utvide samarbeidet med u-landene. Norge bør virke for et mini-NØV ved at en gruppe i-land og en gruppe u-land samarbeider for å realisere noen av prinsippene i handlingsplanen for en ny økonomisk verdensordning.

6. Utvidet nordisk og europeisk samarbeid

Arbeiderpartiet vil at Norge skal arbeide for å styrke det nordiske samarbeidet på alle plan. Det er særlig viktig med et bedre økonomisk samarbeid. De nordiske regjeringene bør gjennomføre en samordnet politikk for økonomisk vekst. Nye veier må søkes for å gjøre det økonomiske samarbeidet mer omfattende. De nordiske landene bør samordne sin innsats for å få de øvrige europeiske landene til å legge om sin økonomiske politikk og styrke samarbeidet i Europa. Samarbeidet over blokkgrensene i Europa må styrkes.

7. Internasjonalt miljøvernsamarbeid

Arbeiderpartiet vil at Norge skal arbeide for et mer forpliktende samarbeid om miljø- og ressursvern. Det må inngås internasjonale avtaler som hindrer forurensinger av luft og vann. Vern av jordas produktive arealer, stoppe avskogingen og hindre forørkning må bli en oppgave for hele verdenssamfunnet, blant annet ved at økonomiske belastninger bæres av alle land i fellesskap.

8. Vern om menneskerettighetene

Arbeiderpartiet vil at Norge skal arbeide aktivt for menneskerettighetene. Det gjelder enkeltmenneskets krav på rettssikkerhet, organisasjonsfrihet, arbeid, utdanning og sosial trygghet. Det gjelder undertrykte folkegruppers krav på sosial frigjøring og nasjonenes rett til selvbestemmelse. Amnesty International, frigjøringsbevegelser og faglige organisasjoner som kjemper for menneskerettigheter og sosial frigjøring, skal støttes.

9. Kamp mot raseskillepolitikken i Sør-Afrika

Arbeiderpartiet vil at Norge skal motarbeide raseskillepolitikken i Sør-Afrika. Frigjøringsorganisasjonene i Sør-Afrika og Namibia skal støttes. Det skal arbeides for internasjonale tiltak mot transporten av olje til Sør-Afrika. Skip under norsk flagg som anløper sør-afrikanske havner, skal registreres av norske myndigheter.

10. Fred i Afghanistan, Mellom-Amerika og Midt-Østen

Arbeiderpartiet vil at Norge skal støtte arbeidet for fred i Afghanistan, Mellom-Amerika og Midt-Østen. Sovjetunionen må trekke seg ut av Afghanistan og inngå en fredsavtale i FN-regi med alle berørte stater. USA's innblanding i Mellom-Amerika må opphøre, og de latin-amerikanske landenes initiativ for fred i området støttes. Fred i Midt-Østen må skapes ved at alle stater i området sikres rett til å eksistere, samtidig som palestinerne nasjonale rettigheter ivaretas, herunder retten til en egen stat.

ARBEID FOR ALLE

Den fulle sysselsettingen skal gjenreises. Arbeidet er grunnlaget for all velferd. Det er en kilde til skapende innsats og utfoldelse, til egenutvikling og til fellesskap med andre. Vi vil et samfunn der det er bruk for alle. Et godt samfunn stiller krav til alles innsats. Derfor skal alle ha rett til et meningsfylt arbeid.

Full sysselsetting er en krevende politisk oppgave. Oppgaven skal løses selv om den internasjonale økonomien ikke skulle bedre seg. Norge har oljeinntekter som gjør at vi har en større utenriksøkonomisk handlefrihet enn de fleste andre land. Vi legger vekt på at alle skal ha en god utdanning. De sosiale konfliktene er mindre hos oss. Vi har solide demokratiske tradisjoner og en befolkning som ikke godtar arbeidsløshetens sløseri.

Den økonomiske politikken må til enhver tid tilpasses de rammer som settes av våre ressurser, av vår dyktighet og organisasjonsevne og av markedsforholdene ute i verden.

For å hindre prisstigning som følge av at økonomien stimuleres, er det nødvendig med en solidarisk inntektspolitikk. Arbeiderpartiet vil ta initiativ til et bredt samarbeid med arbeidslivets organisasjoner slik at alle lønninger, eierinntekter og priser blir tilpasset den samfunnsøkonomiske situasjonen og slik at full sysselsetting kan bli et overordnet mål. Som ledd i dette skal det føres en rettferdig fordelingspolitikk. Skattesystemet skal legges om. Arbeidet for mer rettferdige arbeidstidsbestemmelser og en bedre fordeling av arbeidet skal støttes.

Full sysselsetting er et spørsmål om å skape grunnlag for en tilstrekkelig produksjon av varer og tjenester som kan selges, og en stor nok offentlig sektor. Det er mange uløste oppgaver og udekkede behov i samfunnet. Arbeidsoppgaver er derfor ingen mangelvare. Gjennom politiske beslutninger kan vi påvirke hvor mye arbeid som skal utføres. Dette forutsetter samfunnsmessig styring og planlegging. Modernisering og vekst i økonomien vil imidlertid gjøre det mulig å holde en høy levestandard med mindre innsats av betalt arbeid. Det er viktig at de samfunnsøkonomiske gevinstene ved høyere produktivitet blir fordelt slik at ikke store grupper blir arbeidsløse.

Kredittpolitikken skal legges opp slik at den bidrar til vekst og omstilling. Rentepolitikken må ha som mål å holde en stabil og relativt lav langsiktig realrente. Statsbankene skal fortsatt brukes aktivt. Arbeiderpartiet går inn for å opprette en Norges Postbank på grunnlag av Postsparebanken og Postgiroen. Dette vil gi oss muligheter for en effektivisering og samordning av betalingsformidlingen. Postbanken skal gis rammebetingelser som vil gjøre den slagkraftig og tjenlig for brukerne. Inntil en slik bank er etablert, skal Postsparebanken styrkes ved at den gis de samme konkurransevilkår som andre banker. Postgiroen skal beholdes som den viktigste form for betalingsformidling, og gis bedre rammebetingelser. Også de andre statsbankene skal moderniseres slik at de bedre kan løse sine oppgaver.

Fornyelse og rasjonalisering i næringslivet vil gi oss en styrket økonomi dersom vi har virkemidler til å lede frigjorte ressurser over i løsningen av nye oppgaver. Mange av de nye oppgavene finnes innen den offentlige sektor. Blant annet derfor er det nødvendig å sikre et tilstrekkelig fellesforbruk. Fellesforbruket skal prioriteres framfor økning i privat kjøpekraft.

Arbeiderpartiet vil en effektiv produksjon av varer og tjenester som kan selges både hjemme og ute. Derfor skal vi opprettholde en stor og lønnsom konkurransedyktig sektor i tillegg til oljevirkomheten. Det skal også satses sterkt på nyetableringer i de

skjermede næringene.

Norges vekstmuligheter ligger blant annet i leveranser til oljevirkksomheten, i den kunnskapsbaserte industrien og tjenesteytingen som preges av nye arbeidsprosesser, ny teknikk og nye former for informasjonsbehandling. For å få vekst på disse områdene må investeringene i større utstrekning uttrykkes gjennom utdanning, forskning, utvikling og markedsføring. Dessuten blir det viktig å investere i bedre muligheter for å samle, bearbeide og formidle informasjon.

Alle ansatte skal være med på nyskapingen i bedriftene. Mulighetene for livslang læring og studiepermisjon skal derfor styrkes. Det skal utvikles mer demokratiske styringsformer i bedriftene slik at arbeidstakernes kunnskaper og erfaringer blir brukt.

Arbeidsløsheten blant ungdom skal i første rekke bekjempes gjennom den generelle politikken for full sysselsetting. På grunn av den store ungdomsarbeidsløsheten, og arbeidslivets krav om utdanning og erfaring, er det imidlertid et stort behov for en spesiell innsats overfor de unge.

Omstillinger og innføring av ny teknikk

Arbeiderpartiet mener det er nødvendig med betydelige omstillinger i næringslivet. Det er særlig viktig å stimulere til vekst i den kunnskapsbaserte industrien. Tjeneste- og konsulentvirksomhet i tilknytning til industri, olje og teknikk bør også vokse i omfang, ikke minst som en del av eksporten. Innen marinteknologi, data- og elektronikkindustrien og moderne havbruk er det muligheter for en betydelig sysselsettingsøkning.

Arbeiderpartiet vil opprettholde hovedtrekkene i bosettingsmønsteret og sikre stabile lokalsamfunn. Omstillingene må derfor i første rekke skje mellom yrker, bedrifter og bransjer og ikke ved stor lokal arbeidsledighet og flyttepress. Den enkelte må gis gode muligheter til opplæring til ny virksomhet og lokalsamfunnet må gis nye muligheter til å stimulere lokal næringsutvikling.

For å få til vekst og omstilling er det nødvendig å legge om viktige sider ved næringspolitikken. Det skal legges mindre vekt på støtteformer som gir dårlig utnyttelse av kapital og arbeidskraft. Den indirekte næringsstøtten som skjer gjennom skattefordelene i tilknytning til distriktsskatteloven og kommandittselskapsordningen, spesielt gunstige skatteregler for aksjemarkedet og en gunstig formuesbeskatning for bedriftene, bør sterkt reduseres. I stedet skal det legges større vekt på direkte virkemidler som kan utløse lokalt initiativ og tiltakslyst, og som vil være bedre egnet til å nå målene.

Innføring av ny teknikk er en viktig del av en næringsstrategi for å organisere samfunn og arbeidsliv på en bedre og mer effektiv måte. Statlig innsats skal økes og målrettes for å få i gang teknologifornyelse i eksisterende bedrifter. De som vil starte nye bedrifter, skal gis veiledning og støtte. Samtidig må det bygges opp teknologiske miljøer med vekt på formidling og utvikling av teknologi. Slike miljøer må være markedsorientert og ha som sentral oppgave å bygge opp bredere internasjonale kontaktnett i nærings- og arbeidslivet. Slike kontaktnett bør omfatte alle nivåer i bedriftslivet. For å finne fram til hensiktsmessig bruk av teknologien, er det viktig å stimulere til samarbeid på den enkelte bedrift slik at de ansatte og deres organisasjoner er med og former utviklingen. Mulighetene for omskolering og etterutdanning skal

styrkes. Fornyelse av produksjonsutstyr må gå hånd i hånd med reformer i den interne bedriftsorganisasjon.

Arbeiderpartiet vil utnytte teknologiens store muligheter til en mer sosial innrettet produksjon. Selve omstillingsprosessen må tjene sosiale og kulturelle mål i vid forstand. Ny teknologi kan også brukes til desentralisering av virksomhet som før var avhengig av sentral plassering. Arbeiderpartiet vil ta i bruk økonomiske og andre virkemidler for at nyskaping og omstilling i næringslivet kan gjøres til en vesentlig del av distriktpolitikken. Ny teknologi gir også betydelig større muligheter for å utforme produksjonsutstyret på en måte som gir plass til langt flere funksjonshemmede i det ordinære arbeidsliv.

Arbeiderpartiet vil:

- Opprette en Norges Postbank på grunnlag av Postsparebanken og Postgiroen. Banken skal gis betingelser som gjør den slagkraftig og konkurransedyktig i forhold til andre banker.
- Innføre renter på postgiro.
- Holde et relativt lavt realrentenivå.
- Utvikle nye direkte støttetiltak til distriktene slik at distriktsskatteloven etter hvert kan avvikles.
- Bygge ut en ordning med betalt studiepermisjon for voksne.
- Bygge opp teknologiske miljøer med vekt på formidling og utvikling av teknologi.
- Stimulere lokale arbeidstakerorganisasjoner til å engasjere seg i bedriftenes fornyelse og modernisering.
- Sette inn tiltak som kan begrense kontraktørvirksomheten.

Arbeidsmarkedspolitikken

Arbeidsmarkedspolitikken må spille en viktig rolle i en strategi for omstilling i næringslivet. De arbeidsløse skal som hovedregel tilbys opplæring og omskolering til fast arbeid. Opplæringstiltakene skal gjøres mer aktuelle og bedre tilpasset næringslivets behov.

Arbeidsmarkedspolitikken skal samordnes med kommunenes og fylkenes sysselsettingsplaner. Derfor skal etaten bygges ut og omorganiseres. Det skal opprettes flere stillinger og detaljplanleggingen og gjennomføringen av tiltakene skal i større grad skje lokalt basert på rammer gitt av sentrale myndigheter. Etaten skal organiseres slik at de svake gruppene på arbeidsmarkedet tilgodesees. Arbeidskraftmyndighetene må ta fullt ansvar for sysselsetting av yrkeshemmet arbeidskraft. Funksjonshemmede må likestilles som arbeidssøkende, og det må gis muligheter for å kombinere arbeid og trygd.

Det skal fremmes en lov som sikrer at all ungdom under 20 år som man ikke makter å skaffe utdanning eller arbeid på ordinær måte, kan få arbeid i offentlig virksomhet. Det blir også nødvendig å sette inn spesielle tiltak overfor ungdom i aldersgruppen 20-25 år, da ledigheten også i denne gruppa har steget meget sterkt. Etter at en ungdomslov har fungert i to år, vil Arbeiderpartiet om nødvendig utvide loven til å gjelde alle under 25 år.

Arbeiderpartiet vil:

- Styrke opplæringstiltakene i arbeidsmarkedsetaten og gjøre dem mer aktuelle.
- Styrke arbeidsmarkedsetaten personellmessig.
- Omorganisere virksomheten i arbeidsmarkedsetaten slik at lokale behov og svake gruppers interesser blir bedre ivaretatt.
- Øke tilbudene av vernede arbeidsplasser.
- Åpne arbeidsmarkedskursene for alle som har gått ut av grunnskolen.
- Redusere kostnadene ved flytting ytterligere for de arbeidstakere som selv er innstilt på geografisk mobilitet.
- Endre 80-ukers regelen for dagpenger ved arbeidsløshet og reglene for beregning av dagpenger, særlig med sikte på å bedre situasjonen for de langtidsledige.
- Fremme en egen lov som sikrer at offentlige virksomheter kan skaffe jobb til all ungdom under 20 år som er registrert arbeidsløse. De unge skal ha samfunnsnyttig arbeid og staten skal dekke lønn etter tariff. Etter at en ungdomslov har fungert i to år, vil Arbeiderpartiet om nødvendig utvide loven til å gjelde alle under 25 år.
- Utarbeide spesielle arbeidsmarkedstiltak for ungdom i aldersgruppen 20-25 år.
- Bedre de funksjonshemmedes stilling på arbeidsmarkedet, slik at de kan oppnå reell likestilling som arbeidssøkende.

Sikring av bosettingen - distriktspolitikken

Arbeiderpartiet vil at hovedtrekkene i bosettingsmønsteret skal opprettholdes og at det derfor skal føres en aktiv distriktspolitikk. Det er nødvendig å skape et mer variert næringsgrunnlag i distriktene for å hindre fraflytting. Spesielt viktig i den sammenhengen er det å skape arbeidsplasser for kvinner.

De distriktspolitiske virkemidlene spenner over et vidt felt. En vellykket distriktspolitikk krever tiltak innen områdene industri, privat tjenesteyting, fiskeri, landbruk, olje- og energi, samferdsel, utdanning og forskning, fylkes- og kommuneøkonomi osv. På alle disse områdene må distriktspolitiske hensyn få en vesentlig plass.

De sterkeste distriktspolitiske virkemidler må forbeholdes Nord-Norge og andre områder som også på lang sikt står overfor krevende oppgaver for å trygge sysselsetting og bosetting. Arbeiderpartiet vil blant annet videreføre handlingsprogrammet for Finnmark. Landsdelsutvalget for Nord-Norge og Namdalen har utarbeidet et offensivt og framtidsrettet program for denne landsdelen. Dette programmet, kalt "Ny giv i nord", bør også være et viktig grunnlag for de virkemidler staten setter inn for å styrke grunnlaget for bosetting i nord.

Tilbakegangen i verftsindustrien og andre industrigrener har ført til stor og varig ledighet også i kystdistrikter som tidligere hadde et godt og variert arbeidsmarked med lav ledighet.

Innlandsfylkene har også spesielle problemer fordi disse ikke har tatt del i oljeutviklingen. Innlandsutvalget har foreslått en rekke tiltak som kan danne grunnlag for en positiv næringsutvikling i innlandsfylkene.

De generelle tiltak for å sette fart i økonomien og stimulere næringsutviklingen må

suppleres med regionale tiltak som gir de lokale myndigheter muligheter til å støtte opprettelsen av flere arbeidsplasser i den private sektor uten bruk av varig støtte.

Arbeiderpartiet vil legge stor vekt på å bygge ut den statlige veiledningstjenesten for å kunne gi den enkelte produsent eller bedrift hjelp i forbindelse med nyetablering, produktutvikling og markedsføring. I tillegg er det viktig å kunne tilby de mindre bedrifter faglig veiledning i bedriftsøkonomiske spørsmål. Hovedformålet med slik veiledning må være å mobilisere de menneskelige og andre ressurser i lokalsamfunnene selv.

Det brukes i dag mye penger på overføringer til næringer, og ofte dreier det seg om store beløp pr. arbeidsplass for å bidra til sysselsetting og bosetting. For å nå våre målsettinger må virkemidlene i tida framover rettes mer mot distrikter enn mot næringer. På den måten kan vi sikre at midlene blir brukt så effektivt som mulig til fordel for de områder som trenger det mest.

Arbeiderpartiet vil:

- Legge større vekt på de enkelte lokalsamfunns muligheter til å stimulere den lokale næringsutviklingen. De fleste statlige virkemidler for små og mellomstore bedrifter bør være desentralisert til fylkesnivå.
- Gjøre en særlig innsats for å skaffe arbeidsplasser for kvinner i distriktene, blant annet ved å foreta positiv særbehandling av kvinner ved fordeling av midler gjennom Distriktenes Utbyggingsfond. Det må også iverksettes særskilte tiltak for å bedre unge jenters mulighet til å bli boende i distriktet.
- Legge større vekt på støtte til bedriftsutvikling, til utvikling av nye produkter og til markedsføring og til opplæring og kompetanseoppbygging både for ledere og ansatte i distriktsbedriftene.
- Gi effektiv hjelp, opplæring og veiledning til personer som vil starte egne bedrifter. Særlig vekt må legges på tilrettelegging for kvinner som vil starte egne bedrifter.
- Ta i bruk lokale utviklingsselskaper og andre spesielle virkemidler for å skape nye og mer varierte arbeidsplasser på de ensidige industristedene.
- Utnytte de nye muligheter som datateknologien gir for å skape nye bedrifter og arbeidsplasser i distriktene, ved å satse på oppbygging av nødvendig kompetanse i distriktene og en fleksibel bruk av de distriktpolitiske virkemidlene slik at en imøtekommer behovene i disse næringer.
- Gjennom ulike tiltak redusere behovet for pendling og skape bedre vilkår for de som er nødt til å pendle, slik at de får større muligheter til kontakt med og aktiv deltakelse i hjemmemiljøet.
- Ta opp Innlandsutvalgets tilrådinger til vurdering i sammenheng med en styrking av de distriktpolitiske virkemidler for innlandsfylkene.

Oljeinntekter for vekst og sysselsetting

Produksjon og eksport av olje og gass vil i årene framover utgjøre en vesentlig del av Norges samlede produksjon og eksport. Derfor vil både de statlige inntekter og landets eksportinntekter av petroleumsvirksomheten være viktige elementer i norsk økonomi. Dette gir oss en konjunkturpolitisk og utenriksøkonomisk handlefrihet som er større enn

hva de fleste andre industriland har.

Arbeiderpartiet vil utnytte denne handlefriheten til å skape vekst og sysselsetting. Vi vil bruke oljeinntektene til produktive og sysselsettingsfremmende investeringer.

Vi skal samtidig sikre at Norge ikke blir ensidig avhengig av produksjon og eksport av olje og gass. En slik avhengighet vil gjøre oss meget sårbare i vår økonomi. Endringer i prisene på olje og gass og endringer i dollarkursene ville i en slik situasjon spille en vesentlig rolle og vanskeliggjøre vår langsiktige planlegging.

Et ensidig næringsliv knyttet til oljesektoren vil også føre til lite variasjon i arbeidslivet. En meningsfylt sysselsetting for alle og et kvalitativt bedre samfunn forutsetter et helt annet mangfold i næringslivet og i tilbudet av arbeidsplasser enn oljevirksomheten alene kan gi.

Den økte handlefriheten må brukes på en fremsynt og balansert måte om vi i årene framover skal nå målene om vekst og full sysselsetting. Vi må nå disse målene uten en sterk pris- og kostnadsstigning og slik at vi sikrer utenriksøkonomien. Det er helt nødvendig at vi unnlater å ta i bruk oljeinntektene i for stort tempo og til formål som ikke gir vekst og sysselsetting. I stedet skal vi bruke inntektene slik at vi sikrer en jevn vekst i økonomien, og produktive og sysselsettingsfremmende investeringer. Bruken av oljeinntektene må være slik at vi jevner ut konjunktursvingningene, sikrer utenriksøkonomien og tar nødvendige hensyn til framtidig usikkerhet i prisene på olje og gass.

Det er viktig for norsk økonomi at vi er med på den internasjonalisering som vil foregå i årene framover. Norsk deltakelse i utenlandsk næringsliv og i internasjonale teknologiprosjekter vil gi oss tilgang på kunnskap og teknologi, og det vil sikre oss en bredere basis enn hva olje- og gasseksporten alene kan gi oss.

For å møte disse utfordringene vil Arbeiderpartiet at oljeinntektene brukes i et balansert tempo tilpasset konjunktur- og sysselsettingsutviklingen, og slik at det blir tatt hensyn til behovet for en framtidig utenriksøkonomisk balanse og usikkerheten i prisutviklingen for olje og gass.

For å sikre en aktiv næringspolitikk vil Arbeiderpartiet gå inn for at det opprettes et eget utviklingsfond. Fondet skal finansieres av statlige inntekter fra olje- og gassproduksjonen og skal ha følgende oppgaver:

- Stimulere til nyetableringer og omstillinger innenlands i framtidsrettede og levedyktige bedrifter.
- Sikre norske eierinteresser i utenlandsk næringsliv, kompetanse og deltakelse i internasjonale teknologiprosjekter.

I valget av organisasjonsform må blant annet fordelingen og avgrensningen av arbeidsoppgavene mellom fondet og eksisterende statlige institusjoner avklares nærmere. Fondet bør for eksempel kunne samarbeide med offentlige og private organer med sikte på å etablere investerings- og utviklingsselskaper med lokal eller bransjemessig tilknytning. Slike selskaper kan tilføre bedriftene risikokapital og kompetanse, og på denne måten gjøre bedriftene mindre avhengige av kortsiktig spekuljonskapital.

Arbeiderpartiet vil:

- Jevne ut bruken av oljeinntektene i norsk økonomi, slik at aktiviteten blir tilpasset

konjunktur- og sysselsettingsutviklingen.

- Opprette et statlig utviklingsfond finansiert av inntekter fra olje- og gassproduksjonen. Fondet skal være et virkemiddel for deltakelse i nyetableringer og omstillinger i framtidsrettede og levedyktige virksomheter i Norge, og til å sikre norske eierinteresser i utenlandsk næringsliv og deltakelse i internasjonale teknologiprojekter.

Handlingsprogram for industrien

De store vanskelighetene norsk industri står overfor, skal møtes med en offensiv politikk både fra myndighetene og bedriftene. Målet er en allsidig industri med et stort innslag av moderne høyteknologi, samtidig som vi gir de eldre industribedriftene muligheter til å utvikle seg.

Offentlige myndigheter må spille en aktiv rolle for å styrke industriens muligheter både gjennom den generelle økonomiske politikken og ved direkte tiltak. Det er av stor betydning å finne fram til virkemidler og en beslutningsprosess som sikrer folkevalgte organer tilstrekkelig innflytelse over industripolitikken. De ansatte og deres organisasjoner må få en langt bredere plass i avgjørelsene innen den enkelte bedrift.

Staten har også et særlig ansvar for at norske naturressurser som olje, gass, mineraler, vannkraft, trevirke o.l. blir utnyttet på en forsvarlig måte. Innenfor slike sektorer er det derfor naturlig at staten kan engasjere seg direkte.

Myndighetene skal ha ansvaret for en nasjonal planlegging og en strategi for industriutviklingen. En analyse av viktige bransjer og ulike geografiske områder må gi signaler om hvilke typer industri det bør satses på. Målet er å konsentrere kapital, forskning, produktutvikling, utdanning og markedsføring på teknologi som ligger til rette for norsk industri og for norsk miljø og bosettingsmønster. Norge bør fortsatt ha et stort innslag av små og mellomstore bedrifter.

Det skal også satses på å utvikle bedrifter som lager produkter av håndverksmessig og designpreget karakter. På dette feltet har Norge gamle tradisjoner, og i ulike former eksisterer det i dag en betydelig og mangeartet virksomhet. Mulighetene er til stede for at disse former for håndverk kan utvikles til å bli et verdifullt innslag i vårt arbeidsliv.

Det er nødvendig med en langt sterkere satsing på forskning, utvikling og nyskaping. Det samme gjelder markedsføring av produkter, særlig i utlandet. Slagkraftige samarbeidsgrupper som kan utfylle hverandre på det internasjonale markedet, bør bygges opp. Etablering i andre land gjennom datterselskaper, lisensavtaler og samarbeidsprosjekter er nødvendig for å få innpass på de utenlandske markedene. Forutsetningen er at dette skjer i samarbeid med de ansatte i den hensikt å styrke norske arbeidsplasser.

Industriinvesteringene skal økes betraktelig i årene framover. Staten må delta i finansieringen både ved å skaffe til veie tilstrekkelige lånemidler og ved direkte engasjement. Aksjemarkedet må ha som oppgave å fremskaffe risikovillig kapital for produktive investeringer. Skattereglene må imidlertid ikke gi urimelig lav beskatning av arbeidsfrie inntekter eller friste til rent skattemotiverte investeringer.

Arbeiderpartiet vil:

- Utarbeide en analyse av de viktigste bransjene.

- Sikre en løpende kartlegging av norske naturressurser.
- Legge opp og gjennomføre en nyskappingsplan for industrien med vekt på forskning, utvikling og omstilling.
- Gi støtte til utsatt industri som ikke alene makter å finansiere omstillinger, eller som er utsatt for dumping eller andre former for urimelig konkurranse.
- Oppmuntre til bedre markedsføring av norske produkter.
- Styrke markedsføringsarbeidet gjennom Norges Eksportråd og norsk utenriktjeneste.
- Utarbeide en strategi for å bygge opp slagkraftige samarbeidsgrupper i norsk industri.
- Styrke statens samlede organisasjon for å ivareta interessene for industri som staten eier helt eller delvis.
- Gå inn for et statlig engasjement i arbeidet med struktur- og eierforhold i treforedlingsindustrien, blant annet gjennom et eget selskap for utvikling av treforedlingsindustrien og et program for bransjens framtidige struktur.
- Sikre tilgang på rimelig el-kraft til industrien slik at energiprisen beholdes som et konkurransefortrinn for Norge. El-avgiften skal brukes som et konjunkturpolitisk virkemiddel.
- Bevisst bruk av statlige utviklingskontrakter, særlig innenfor telekommunikasjon, samferdsel, vannkraftutbygging og Forsvaret.
- Bruke statens innkjøpspolitikk til å styrke norsk industri.
- Omlegging av anbuds- og kontraktspolitikken ved utbyggingsprosjekter på den norske kontinentalsokkelen med sikte på å skape likeverdige konkurransevilkår for norsk industri i forhold til utlandet. Dette vil gjøre det mulig å utnytte norsk industris kapasitet og utvikle nye produkter på et mer avansert teknologisk plan.
- Støtte ensidige industrisamfunn ved blant annet å gjeninnføre tilskudd til særlige utbyggingstiltak og opplæring i forbindelse med omstilling til ny produksjon.

Overgang til et tjeneste- og informasjonssamfunn

Utbygging av den offentlige sektoren og styrking av nærmiljøene

Det er ikke grunn til å regne med vekst i industrisysselsettingen i årene framover. Men vekst i industrien kan gi grunnlag for å løse flere oppgaver i andre deler av økonomien. Utbygging av offentlig sektor kombinert med vekst i privat tjenesteyting og informasjonsbehandling vil gi økt livsstandard og gjøre det mulig å skape arbeid for alle.

For å skape arbeidsplasser til de som ønsker det, skal utbygging av offentlige tjenester gjøres til en drivkraft i norsk økonomi. Vi må ha en klar strategi for utviklingen i tjenesteyting både i privat og offentlig regi. Det er i disse sektorene etterspørselen vokser. En velutviklet og avansert tjenesteytende sektor bidrar til ytterligere økonomisk vekst. Bak produksjonen av varer ligger en omfattende innsats av tjenester. Denne tjenesteyting får stadig større betydning for en effektiv vareproduksjon.

Økningen i den offentlige sysselsettingen må for en stor del skje i kommunene og fylkene. Derfor skal kommunenes og fylkenes økonomi styrkes ved blant annet økte statlige overføringer.

Det finnes uløste oppgaver på mange områder i den offentlige sektor. Vi må ta vare

på gamle og syke, bygge ut og bemanne de nødvendige institusjoner og bedre primærhelsetjenesten. Det er behov for å bygge ut avlastningstiltak for foreldre og familie til funksjonshemmede og sterkt pleietrengende. Tilbudene til barn og unge må bedres og gjøres mer omfattende. Opplærings- og utdanningsmulighetene må bedres, både i omfang og i kvalitet. Også innen byfornyelse, miljøvern og trafikksanering er det muligheter for stabil sysselsetting. Kunst, kultur, fritids- og friluftsliv kan gis bedre kår. Innsatsen i boligsektor og nærmiljø må styrkes. Arbeiderpartiet vil skape økte muligheter for lønnet arbeidsinnsats på disse områdene. Dette vil også kunne øke den ulønte fritidsaktiviteten.

Også i den private tjenesteytingen kan man på svært mange områder kombinere en sysselsettingsøkning med menneskenes behov for utfoldelse og opplevelsesmuligheter. Reiselivsnæringen skal gis vekstmuligheter slik at menneskenes økte behov for avkobling i ferie og fritid kan dekkes i større grad. Etablering av nye sosiale treffsteder kan kombineres med arbeidet for bedre nærmiljøer. Særlig i byene er det viktig å bedre mulighetene for sosial kontakt. Vekstmulighetene knyttet til menneskenes behov for underholdning, kunst og informasjon skal utnyttes fullt ut. I tjenestesamfunnet vil selvsagt varehandel, bank- og forsikringsvirksomhet, mange former for betalingsformidling og rådgivningstjenester få økt betydning. Reiselivsnæringen må sees som en stadig viktigere del av landets næringsliv. Den har særlig stor betydning for deler av utkant-Norge.

For å kunne utnytte vekstmulighetene innen privat og offentlig tjenesteyting, må det tilstrebes mest mulig nærhet til publikum både geografisk og tidsmessig. Tjenestetilbudet skal derfor desentraliseres. Tjenestene skal dessuten være tilgjengelige på tider da folk kan gjøre seg nytte av dem. Det er også svært viktig at tjenestene tilbys til en pris som gjør at folk vil etterspørre dem. Derfor må det også i denne delen av næringslivet tilstrebes kostnadsbevissthet.

Arbeiderpartiet vil:

- Sørge for at den økonomiske veksten får et innhold som vil øke livsstandarden og skape arbeid for alle.
- Styrke kommunenes og fylkenes generelle økonomi slik at sysselsettingen kan økes og servicen overfor befolkningen bedres.
- Pålegge kommunene å utarbeide planer for sysselsettingen. I planene må også inngå arbeidsplasser på deltid og arbeidsplasser der det er mulig å kombinere trygd og arbeid.
- Utarbeide en sysselsettingsplan for idretten i samarbeid med idrettsbevegelsen. Planen skal blant annet være et ledd i arbeidet mot kommersialisering og sikte mot å sikre idrettens selvbestemmelsesrett.
- Utarbeide en sysselsettingsplan for norsk kulturliv i samarbeid med institusjoner, kulturarbeidere og organisasjoner. I dette inngår også forsknings- og utviklingsarbeid med sikte på å bruke studiearbeid og annen voksenopplæring i arbeidet med å utvikle nye arbeidsplasser i lokalsamfunnet.
- Utvikle ordningene for næringsstøtte til også å omfatte tjenesteytende næringer, og foreta en bred analyse av offentlige virkemidler som har betydning for de tjenesteytende næringene.
- Undersøke distribusjons- og omsetningskostnadene i varehandelen med sikte på å

redusere dem til et minimum.

- Styrke forsknings- og utviklingsarbeidet innenfor varehandelen, særlig markeds- og distribusjonsforskningen.
- Videreføre ordningen med offentlig støtte til utkantbutikker.
- Utarbeide en reiselivsplan som utnytter de vekstmuligheter næringen får fram mot år 2000.
- Styrke de offentlige støttetiltak og gjøre dem bedre tilpasset reiselivsnæringens samlede behov.

En olje- og energipolitikk for full sysselsetting

Den samlede energipolitikken skal bidra til en samfunnsutvikling som gir arbeid til alle, og som sikrer et godt miljø og fornuftig utnytting av ressursene. Med de muligheter for energitilførsel som Norge har, kan det føres en energipolitikk som tar hensyn til disse målene. Det er et mål å stabilisere energiforbruket, og vi må forberede de omstillinger som følger av dette.

Ny tilgang på elektrisk energi skal komme fra en skånsom vannkraftutbygging innenfor rammen av en samlet plan og gjennom energiøkonomisering. Opprustning av linjenettet, modernisering av gamle kraftstasjoner, isolering av hus og andre tiltak for å spare energi vil også ha positive sysselsettingseffekter. Det samme gjelder fortsatt satsing på bruk av varmepumper, også i forbindelse med utnyttelse av bioressurser som søppel og flis.

For å sikre at oljevirkosomheten skal ha størst mulig positiv virkning på norsk økonomi, er det nødvendig at norske myndigheter har råderetten over oljen og gassen. Storting og regjering skal ha ansvaret for at ressursene utnyttes forsvarlig ut fra norske interesser. Norske myndigheter skal ha kontroll over alle trinn i virksomheten: Leting, produksjon, transport, videre foredling og markedsføring.

Statoil skal fortsatt ha en helt sentral rolle og gis gode utviklingsmuligheter. Et allsidig norsk oljemiljø skal utvikles ved at framtidige operatøroppgaver som hovedregel ivaretas av Statoil, Hydro og Saga. De utenlandske selskapenes engasjement må gradvis reduseres. Konesjons- og kontraktsystemet vurderes løpende ut fra målet om full nasjonal råderett over olje- og gassressursene. Forsøk med nye organisasjonsformer og kontraktsformer skal fortsette.

Letevirksomheten og feltutbygginger skal legges opp slik at vi sikres tilstrekkelige inntekter og en etterspørsel fra oljevirkosomheten som bidrar til høy og jevn sysselsetting. Mulige utbyggingsoppgaver i nord skal gis prioritet. Det er et sentralt mål å bygge opp en internasjonalt konkurransedyktig leverandørindustri. Konesjonsvilkårene skal nyttes for å sikre norsk industri konkurransemuligheter.

Arbeiderpartiet vil:

- Sikre at olje- og gassvirksomheten fører til en stabil og høy etterspørsel etter norske varer og tjenester.
- Bygge Statoil videre ut som et integrert oljeselskap. Den politiske styring skal også sikres gjennom styrking av Olje- og energidepartementet og Oljedirektoratet og ved at Stortinget får seg forelagt valgmuligheter i oljepolitikken.

- Sikre et norsk oljemiljø ved at framtidige operatøroppgaver som en hovedregel går til Statoil, Norsk Hydro og Saga Petroleum.
- Trappe opp oljeproduksjonen gradvis fram mot århundreskiftet.
- Gjennomføre en omfattende seismisk kartlegging av sokkelen nord for Stad.
- Sikre overgang til helårsvirksomhet nord for Stad. En opptrapping av letevirksomheten må skje under hensyn til fiskeriinteressene og andre miljøvern hensyn.
- Styrke Nord-Norges muligheter til å utvikle et allsidig oljemiljø og dermed gi landsdelen størst mulig andel av leveranser av varer og tjenester i alle faser av oljevirksomheten i Nord-Norge og Namdalen.
- Nytte konsesjonsvilkårene for å sikre norsk industri bedre muligheter for reell konkurranse. Norske bedrifter skal brukes mer bevisst i planlegging, utforming og produksjon av prosjektene.
- Legge forholdene til rette slik at myndighetene blir i bedre stand til å gjennomføre en for forskningspolitikk uten å legge opp til proteksjonisme.
- Legge stor vekt på å videreutvikle tekniske løsninger som kan hindre utblåsninger og andre ulykker.
- Styrke det stående oljevernberedskap.
- Øke innsatsen for energiøkonomisering med sikte på at veksten i energiforbruket skal dempes.
- Utvide bruken av alternative energikilder.
- Fortsette vannkraftutbyggingen innenfor en samlet plan. Et representativt utvalg av våre vassdrag med en rimelig fordeling på de forskjellige landsdeler skal vernes.

Utbygging av samferdselen

Utbygging av samferdselen krever et høyt investeringsnivå og skal fortsette i årene framover. Dette vil bedre næringslivets utviklingsmuligheter og konkurranseevne. Gode kommunikasjoner gir større frihet i valg av bosted og arbeidsplass og større muligheter i fritiden.

De enkelte deler av samferdselen skal samordnes i langt større grad enn det som er tilfelle nå. Det skal gjennomføres en løpende drøfting av norsk samferdselsplan. Trafikksikkerhetsarbeidet og hensynet til miljøet skal være en viktig del av planleggingen.

Personbilen står for den største delen av persontransporten. I store deler av landet er den en forutsetning for både arbeid og meningsfylt fritid. Men biltrafikken skaper også problemer i form av trafikkulykker, støy og forurensninger.

Kollektivtrafikken skal prioriteres, også i de store byene. I større byer og tettbygde strøk er siktemålet å bygge ut rutenett og avganger slik at kollektivtrafikken utgjør et reelt alternativ. I tynt befolkede strøk bør det fastsettes en minste transportstandard som tar hensyn til lokale behov.

En effektiv og rimelig godstransport er av stor betydning for opprettholdelse av næringsgrunnlaget i distriktene. Samtidig forårsaker den omfattende tungtransporten på vei miljøulemper. Det er viktig å få til en fornuftig transportfordeling mellom vei og jernbane og sjøtransport. Det vil bli aktuelt å gjeninnføre reguleringsbestemmelser i

samferdselslovgivningen for å sikre godstransporten i distriktene og påvirke transportfordelingen. Hensynet til miljø, støy og forurensning nødvendiggjør også slik lovgivning.

Den kollektive transporten må tilrettelegges for funksjonshemmede. Det må bygges ut et spesielt transporttilbud til funksjonshemmede som finansieres på samme måte som andre transportmidler. Det skal koste det samme å bruke et slikt tilbud som ordinær kollektivtransport.

Arbeiderpartiet vil:

- Fortsette utbyggingen av veinettet til veiløse strøk og sikre nye områder ferjefri veiforbindelse.
- Innrette investeringene i økende grad mot å løse miljøproblemene i byer og tettbygde strøk.
- Gi fylkeskommunene økt frihet i bruken av rammetilskott og fastsettelse av takster. Tilsvarende ordninger innføres for NSB og andre transportselskaper som trafikkerer hele landet. Der lokale og landsomfattende transportselskaper trafikkerer de samme lokalstrekninger, må takstene samordnes.
- Øke tempoet i NSBs investeringer.
- Opprettholde prinsippet om at sidebanene skal være et statlig ansvar. Et alternativt transporttilbud må foreligge før eventuelt vedtak om nedleggelse av sidebaner fattes. Stortinget må foreta endelig vedtak om eventuelle nedleggelse.
- Gjennomføre planleggingen av Nord-Norge banen. Anleggsarbeidet settes i gang når planleggingen gir grunnlag for det.
- Bygge ut havnene med moderne omlastingsutstyr slik at skipstransporten sikres rimelige konkurransevilkår i forhold til veitransport.
- Bygge ut Fornebu til en trafikk på maksimum 5.5 mill. passasjerer pr. år og Gardermoen's kapasitet med sikte på å møte det økende trafikkbehovet.
- Samordne militær og sivil flytrafikk til og fra Nord-Norge.
- Utarbeide en samlet plan for utbygging av kortbanenettet og taxify-plasser.
- Utarbeide handlingsplaner på alle forvaltningsområder for økt trafiksikkerhet.
- Styrke transporttilbudene for funksjonshemmede.
- Bygge ut et tilbud om teksttelefon for døve og talehemmede. Dette må være Televerkets ansvar.
- Vurdere tiltak som kan gi bedre og mer gradert opplæring til sertifikat for motorsykler for å få større sikkerhet og hindre ulykker. Dette er viktig blant annet fordi motorsykler er en utbredt fritidsinteresse blant ungdom.

Handlingsprogram for et nasjonalt telematikknett

Økt bruk av datateknikk i telenettet og brukerutstyret, satellitter og kabelfjernsyn åpner uante muligheter for kommunikasjon. Utbygging av et nasjonalt telematikknett vil gi store vekstmuligheter i elektronikkindustrien og er samtidig en nødvendig grunnlagsinvestering for å etablere annen industri og tjenesteyting.

Det skal være ett integrert telenett, og det offentlige skal ha ansvaret for å bygge ut og eie et slikt nett. Televerket må utarbeide forslag til en overordnet nasjonal plan, der

den parallelle utviklingen av kabelnett for fjernsynsoverføring og det offentlige tjenesteintegreerte nettet koordineres. Brukerinteressene, herunder næringslivets behov for et best mulig tilbud på kommunikasjonssiden, skal prioriteres.

Utbygging og drift av kabelfjernsynsnettet skal være Televerkets oppgave. Dette vil sikre et enhetlig telenett og det trenede personell som Televerket har innen montørsektoren, vil bli tilført nye oppgaver. De private selskapene skal sikres arbeidsoppgaver.

For å møte de tele- og datatekniske utfordringene, og for å hindre at private interesser får kontroll med framtidens kommunikasjonssystemer, skal Televerket få nødvendig handlefrihet. Televerkets konkurransevirkosomhet må kunne samarbeide med norsk tele- og dataindustri om utvikling og produksjon for å sikre den nødvendige konkurransemessige slagkraft både på hjemmemarkedet og på eksportmarkedet.

Arbeiderpartiet vil:

- Utarbeide et handlingsprogram for et nasjonalt telematikknett.
- Gi Televerket ansvaret for å bygge ut og eie telematikknettet helt fram til og inkludert tilknytningsutstyr plassert på kundens eiendom.
- Etablere et skille mellom Televerkets forvaltningsoppgaver i forbindelse med utbygging og drift av et offentlig telematikknett på den ene siden og Televerkets konkurransevirkosomhet på markedene for bedrifts- og husstandsinterne systemer på den andre siden.
- Legge opp til et nærmere samarbeid mellom Televerket og Postverket.

Landbruksnæringen

Et livskraftig landbruk er en nødvendig forutsetning for å sikre den fulle sysselsettingen i distriktene. Det er et nært samspill mellom landbruket, næringens egen foredlingsindustri, annen industri og servicevirkosomhet. Effektiv utnyttelse av Norges jord- og skogarealer er derfor en viktig del av Arbeiderpartiets sysselsettingsstrategi.

For de fleste av jordbruksproduktene er produksjonsmålet nådd og til dels overskredet. Det skal derfor settes inn virkemidler som bedre kan motvirke overproduksjon av jordbruksprodukter.

For skogbrukets del er det imidlertid langt igjen til produksjonsmålene er nådd. Avvirkningen i våre skoger må økes. Dette kan gi mange arbeidsplasser og støtte opp under mange svake bruk. Økt avvirkning vil også gi et tryggere råstoffgrunnlag for trebearbeidende industri. Innenfor jordbruksavtalens ramme bør det tas i bruk hensiktsmessige virkemidler for å øke avvirkningen i våre skoger.

Yrkesutøverne i landbruket skal sikres trygge sosiale og økonomiske levekår. Inntektsmålsettingen for landbruket er nå oppfylt og skal fortsatt sikres. Landbrukspolitikken skal legges opp slik at det skjer en inntektsutjamning innen næringen med tanke på å bedre forholdene for de små og vanskeligstilte bruk. Oppfølging av avtaleverket skal følges nøye.

I og med at 2/3 av de sysselsatte i landbruket er knyttet til kombinasjonsbruk, skal landbrukspolitikken sees i sammenheng med utbygging av andre arbeidsplasser, særlig deltidsarbeidsplasser i distriktene. Arbeiderpartiet vil en aktiv og samordnet bygdepolitikk for å øke rekrutteringen til andre næringer. Derfor skal overføringene til

landbruket sees i sammenheng med andre overføringer og virkemidler i en helhetlig bygdepolitikk.

Arbeiderpartiet vil:

- Fortsette inntektsutjamningen i landbruket for å bedre forholdene for de små bruk i næringsssvake distrikter.
- Motvirke overproduksjon av jordbruksprodukter.
- Konsentrere midlene til nydyrking om utbyggingsbruk og mindre bruk i næringsssvake strøk.
- Fortsatt føre en restriktiv linje ved omdisponering av dyrket og dyrkbar mark, i pakt med jordloven og dens intensjoner.
- Stimulere til planlegging og utnytting av utmarksarealene på en samfunnsmessig nyttig måte.
- Øke avvirkingen i skogene, blant annet gjennom økte tilskott til bygging av skogsbilvei og tilskudd til skogplanting og ungskogpleie.
- Samordne virkemidlene innen jord- og skogbruk også innenfor jordbruksavtalens ramme.
- Vurdere overføringene til landbruket i sammenheng med overføringer og virkemidler i en helhetlig bygdepolitikk.

Fiskerinæringen

Fiskeriene står overfor mange muligheter som kan gi store sysselsettingsmessige og økonomiske bidrag. Det finnes bestander som ikke er fullt utnyttet. Vi kan lage nye fiskeprodukter og utvikle ny fangstteknologi. Innenfor moderne havbruk og fiskeoppdrett åpner det seg store muligheter når det gjelder produksjon og nye markeder. Arbeiderpartiet vil satse sterkt på alle disse mulighetene slik at næringens totalinntekter og sysselsetting kan økes. Fiskerinæringen, herunder havbruk og oppdrett, må videreutvikles som en distriktsnæring der utviklingen skjer under offentlig styring og med basis i en forsvarlig konsesjonsordning. Fiskeriene skal spille en viktig rolle i en strategi for full sysselsetting og for å sikre bosettingen langs kysten.

For å øke etterspørselen etter fisk og fiskeprodukter er det viktig med lavest mulig kostnader både på produksjons- og omsetningsleddet. Det er nå nødvendig å gjennomgå årsakene til den store prisforskjellen på fiskeprodukter fra fisker til forbruker. Målet er lavest mulig omsetningspris til forbruker.

Fisk er en viktig faktor i vårt lands selvforsyning av mat, og den spiller en betydelig rolle i verdens matforsyning. Innføring av de økonomiske soner har gitt Norge råderett over store havområder. Dette forplikter Norge til en forsvarlig ressursutnyttelse og til overholdelse av internasjonale avtaler.

Arbeiderpartiet vil:

- Øke forskningsinnsatsen i fiskerinæringen.
- Sette næringen i stand til å nyttiggjøre seg resultatene av teknologisk forsknings- og utviklingsarbeid, samt bidra til å fremme produktutvikling og markedsføring.
- Opprette et næringsfond for fiskeriene og fiskeindustrien til fremme av

produktutvikling og markedsføring.

- Sikre en planmessig fornyelse av fiskeflåten, blant annet gjennom bedre finansieringsordninger i Statens Fiskarbank.
- Styrke fagopplæringen og sikkerhetsopplæringen for fiskere og ansatte i fiskeindustrien.
- Bygge ut Norges Fiskerihøgskole som en fullverdig vitenskapelig høgskole i Tromsø, og bygge opp et nasjonalt forskningsmiljø innen havbruk i Nord-Norge.
- Satse sterkt på en videre utvikling av havbruk og fiskeoppdrett.
- Medvirke til samordning av eksport og markedsføring av norske fiskeprodukter.
- Bedre de sosiale ordningene for fiskere, herunder en avløserordning.
- Bidra til å sikre sysselsettingen i fiskeindustrien gjennom året ved råstoffutjevnerende tiltak.
- At fisk fanget av norske fartøyer så langt mulig ilandføres i Norge for foredling ved norske anlegg.
- Opprettholde Råfiskloven som grunnlag for salgslagenes virksomhet.
- Gjennomgå prisutviklingen fra fisker til forbruker med sikte på å få konsumprisen ned og førstehåndsverdien til fisker opp.
- Gjennom fondsordninger gi fiskerinæringen kompensasjon for de skadevirkninger som påføres ved oljevirksomheten.
- Opprettholde hovedavtalen mellom staten og Norges Fiskarlag.
Arbeidstakerorganisasjonene må sikres rettmessig innflytelse på forhandlingene og fordeling av statens støttemidler til fiskerinæringen.

Skipsfarten skal styrkes

Skipsfarten skal opprettholdes som en viktig del av Norges konkurranseutsatte næringsliv. Derfor må det stilles strenge krav til bedriftenes tekniske og driftsøkonomiske standard og til sjøfolkenes dyktighet og faglige nivå. Skipsfarten kan på sikt bare forsvare sin plass i norsk arbeidsliv ved å tilby sjøfolk inntekts- og arbeidsforhold på linje med tilsvarende arbeid i andre næringer. Myndighetene skal medvirke aktivt til å sikre næringen best mulige arbeidsforhold.

Det er et mål at en størst mulig del av flåten drives under norsk flagg. Dette forutsetter en sterkere satsing på ny teknologi, oppbygging av kompetanse og spesialisering. Rederienes adgang til internasjonalisering kan være nødvendig i tilfeller der kontrakter ellers ville falle bort. Forutsetningen er at det etableres tilfredsstillende kontrollordninger fra myndighetenes side. Videre må lønnsmessige og sosiale vilkår, og overføringer av overskudd til Norge, bli sikret.

Arbeiderpartiet vil:

- Styrke forskningen og nyskapninger med vekt på skipsteknisk og økonomisk forskning, større sikkerhet og bedre arbeidsmiljø.
- Styrke Sjøfartsdirektoratets ansvar for sikkerheten til sjøs.
- Sikre formell yrkesstatus også for de stillinger om bord som i dag ikke er underlagt sertifisering, slik at også disse kan bli attraktive livslange yrker.
- Sikre et tilstrekkelig antall rekrutteringsstillinger om bord.

- Forsere arbeidet med arbeidstidsbestemmelsene for skipsfarten.
- Opprette bedre kontroll og registreringsordninger for utflagging av skip.
- Nedsette et offentlig utvalg som skal foreta en total analyse av de samfunnsmessige virkningene av norsk skipsfarts internasjonalisering.
- Gjennomgå reglene for etablering av datterselskaper i utlandet og deltakelse i utenlandske selskaper.
- Arbeide aktivt for å sikre norsk skipsfart adgang til de internasjonale fraktmarkedene.

FRIHET I FELLESSKAP

Arbeiderbevegelsen er en frihetsbevegelse. Frihet er en av bærebjelkene i den demokratiske sosialismen. Menneskene skal gis større innflytelse på egne livsvilkår og bedre muligheter for deltakelse, innsikt og skapende innsats.

Frihet skapes i fellesskap med andre. En forutsetning for økt frihet er at samfunnet skaper ordninger som gir alle mennesker mulighet for deltakelse. Gjennom deltakelse får menneskene økt innsikt og erfaring og dermed reelle muligheter for innflytelse.

Frihet er uløselig knyttet sammen med demokrati. Demokratiske ordninger skal derfor videreutvikles og gjelde på alle områder i samfunnet. Et fullgodt demokrati skal også omfatte økonomiske beslutninger. Kravet om økonomisk demokrati er et krav om frihet. Det er en grunnleggende del av Arbeiderpartiets frihetstanke at alle skal ha mulighet til å øve innflytelse på beslutninger som angår dem selv eller fellesskapet.

Det er arbeiderbevegelsens mål å forene enkeltmenneskets interesser med fellesskapets. Den enkelte må kjenne ansvar for sine handlinger. Ansvarfølelse er i stor grad knyttet til rettigheter og deltakelse. Samfunnet må derfor organiseres slik at alle mennesker kan fungere som aktive deltakere med de rettigheter og plikter som det innebærer.

Overordnet styring og planlegging

Samfunnsutviklingen formes i et komplisert samspill mellom mange ulike grupper, organisasjoner og institusjoner. Styring og planlegging er ikke bare en oppgave for regjeringen, Stortinget og det sentrale forvaltningsapparatet. Makt og innflytelse er i virkeligheten spredt på mange hender. Kommuner, bedrifter, organisasjoner og andre er viktige deltakere i de ulike beslutningsprosessene. En slik desentralisert styringsform utløser initiativ og engasjement og bidrar til fleksibilitet. Arbeiderpartiet ser det som viktig å videreutvikle vårt desentraliserte system.

Desentralisering kan imidlertid ha sine kostnader. Målet om likeverd krever at grunnleggende rettigheter må sikres. Desentralisering må ikke svekke grupper som på forhånd står svakt.

De politiske organene har et ansvar for å utforme beslutningssystemene slik at felles interesser og hensynet til helheten blir ivaretatt. Myndighetene skal trekke opp rammebetingelser som avspeiler viktige mål for samfunnsutviklingen, mens gjennomføringen av målene hovedsakelig er virksomhetenes eget ansvar.

Styringsordningene bør i større grad utformes slik at den enkelte i sine egne avgjørelser må ta hensyn til følgene for andre eller for samfunnet som helhet.

Med sikte på å bedre den politiske styringen skal de folkevalgte organene styrkes, både lokalt og sentralt. De folkevalgte må gis bedre arbeidsvilkår, samtidig som de tradisjonelle arbeidsformene i folkevalgte organer skal mykes opp for å skape større interesse for det arbeidet de utfører.

Sektorinteresser og gruppekrav spiller en stor rolle i dagens samfunn. Det er en del av vårt demokrati. Likevel må den offentlige forvaltningen organiseres slik at sektorinteresser ikke virker på tvers av overordnede politiske mål. Tendenser til uheldig sektortenkning i forvaltningen skal motvirkes. I den offentlige forvaltningen skal sektororganer klarere underordnes organer med et helhetlig ansvar for samfunnsutviklingen.

Arbeiderpartiet vil:

- Styrke regjeringens muligheter for overordnet og langsiktig samfunnsplanlegging.
- Bedre de folkevalgtes arbeidsvilkår.
- Utarbeide regler og arbeidsrutiner som kan sikre at det i saksforberedelsene i departementene og underliggende direktorater blir lagt vesentlig vekt på å utrede administrative og økonomiske virkninger av de tiltak som foreslås.
- Legge til rette for større grad av jobbtasjon for ansatte i offentlig virksomhet.

Modernisering av offentlig sektor

Den offentlige forvaltningen er et viktig redskap for gjennomføring av politiske vedtak og mål. Derfor trengs det en omfattende og god administrasjon. Hele den offentlige sektor skal gjennomgås med sikte på modernisering. Dette er viktig både for å kunne styrke den offentlige sektors muligheter til å fylle sine oppgaver og for å opprettholde den alminnelige tillit til forvaltningsapparatet og til offentlig virksomhet generelt.

Moderniseringen skal gjelde alle ledd i den offentlige sektor. Ressursene skal utnyttes mer effektivt, og servicen skal bli bedre. Dette forutsetter blant annet tilstrekkelig bemanning i forhold til arbeidsoppgavene slik at privatisering av offentlige tjenester kan unngås. Videre må innarbeidede rutiner og organisasjonsformer vurderes fordomsfritt. De ulike deler av den offentlige sektor skal gjennomgås kritisk og omorganiseres der det er nødvendig. De ansatte representerer den viktigste ressursen i den offentlige sektor. Moderniseringstiltak må derfor planlegges og gjennomføres i nært samarbeid med de ansatte og deres organisasjoner.

Det må arbeides for at bruken av ny teknikk skal gi mer effektive tjenester og frigjøre ressurser til nye offentlige oppgaver. Innføring av ny teknikk må blant annet føre til at kvaliteten på offentlige tjenester ikke ligger etter utviklingen i privat virksomhet. Både innføring og bruk av ny teknikk må skje i samarbeid med de ansatte.

Det er ikke tilstrekkelig bare å forenkle og effektivisere forvaltningens arbeidsmåte. En årsak til tidkrevende saksbehandling er blant annet at regelverket ofte krever at forvaltningen skal ta svært mange ulike hensyn i betraktning. Det gjør det vanskelig å utvikle enkle og billige rutiner. Selve oppgavene må forenkles. Det kan imidlertid føre til at det i mindre grad blir mulig å ta hensyn til alle særvilkår og spesielle behov. Man står derfor overfor en vanskelig avveining. Arbeiderpartiet vil på utvalgte områder foreta en

ny gjennomgang av regelverket med sikte på å forenkle forvaltningens oppgaver.

Forenkling av det offentliges arbeidsoppgaver vil også være av vesentlig betydning for å bedre forholdet mellom forvaltningen og den enkelte. Det er særlig de svake gruppene som taper på at regelverket er komplisert. De som har mest behov for offentlig hjelp, har ofte vanskeligst for å finne fram i detaljerte regler. Dette er forhold som tilsier at offentlige tjenester må tilbys på en annen måte. Større aktivitet og oppsøkende virksomhet er viktig.

Brukerne av offentlige tjenester er en viktig ressurs når tjenestene skal utformes og forbedres. I egenskap av brukere må barn på daghjem og deres foreldre, elever og lærere i skolen, eldre på eldreinstitusjoner osv. få større innflytelse. Gjennom en bedre organisert brukerinnflytelse vil mange beslutninger fattes nærmere dem som berøres. På den måten blir demokratiet videreutviklet og vitalisert, og de offentlige tjenestene blir bedre og mer brukervennlige.

Arbeiderpartiet vil:

- Skape en permanent oppmerksomhet i den offentlige sektor om forenkling, effektivisering og bedre service.
- Trekke de ansatte og deres organisasjoner med i arbeidet med å modernisere og styrke den offentlige sektor.
- Gi de ansatte i det offentlige bedre kunnskaper og innsikt i rasjonaliserings- og effektiviseringsspørsmål gjennom opplæring og videreutdanning.
- Sørge for at det daglige ansvaret for den administrative effektiviseringen av det offentlige ligger der avgjørelsene treffes.
- Sørge for at forvaltningen hvert år gjennomgår hvilke regler og forskrifter som er i bruk, slik at de regler og forskrifter som man ikke kan begrunne behovet for, blir avviklet.
- Utarbeide oversikter over praktiske og økonomiske virkninger av påbud, standardkrav og andre offentlige reguleringer for forbrukere, foretak, kommuner og annen offentlig virksomhet.
- Sørge for at forskrifter som regulerer privat og offentlig virksomhet, i større grad bestemmes av organer som kan ta i betraktning alle de hensyn som er av betydning.
- Forenkle regelverket slik at det blir enklere å sette i gang næringsvirksomhet.
- Stille strengere krav til språklig tydelighet og enkelhet i lovverket, særlig for lover og regler som retter seg mot allmennheten.
- Stille store krav til vennlighet og service-innstilling i den utadvendte del av offentlig sektor.
- Sørge for større satsing og tilføring av ressurser til de tjenester som har direkte kontakt med publikum.
- Sørge for at den offentlige sektor alltid ligger langt fremme ved innføring av ny teknikk.
- Modernisere statsbankene.
- Omorganisere Televerket slik at det etableres et skille mellom forvaltningsoppgaver og forretningsvirksomhet.
- Omorganisere elektrisitetsforsyningen slik at vi får færre enheter og bedre samordning.

- Forenkle skattereglene og styrke skatteetaten slik at det kan bli mulig å gjennomføre en effektiv kontroll og øke skatteinntangen.
- Omorganisere arbeidsmarkedsetaten slik at detaljplanlegging og gjennomføring av tiltak i større grad kan skje lokalt.
- Gjøre organiseringen av arbeidet ved sykehusene mer effektiv.
- Legge om den interne arbeidsorganiseringen i statsadministrasjonen, trygdekontorene og andre offentlige arbeidsplasser med sikte på å gi de ansatte større ansvar og medinnflytelse på sin egen arbeidssituasjon.
- Gjennomgå offentlige tjenester med sikte på å legge forholdene til rette for større innflytelse fra brukerne.

Rettsikkerhet for alle

Likhet for loven er et avgjørende prinsipp i et demokratisk samfunn. Dette prinsippet innebærer ikke bare at loven gjelder likt for alle, men også at alle har samme mulighet til å sikre sine rettigheter. Det krever blant annet at alle kan skaffe seg likeverdig juridisk bistand. Dessuten må alle ha krav på å bli informert om sine rettigheter og plikter.

I den offentlige sektor bør likhet og rettsikkerhet også søkes fremmet ved å redusere den enkeltes behov for rettshjelp. Det innebærer blant annet at det bør tas større hensyn til brukerinteresser ved utformingen av regelverket og administrative rutiner.

Innføring av ny informasjonsteknologi på stadig flere områder stiller nye krav til rettsikkerheten. Gjennom lovverk og offentlig tilsyn må samfunnet sørge for at den nye teknologien ikke svekker rettsikkerheten for den enkelte borger.

Arbeiderpartiet vil:

- Utbygge rettshjelpsordningene og mulighetene for fri prosess.
- Tilføre domstolene økte ressurser slik at rettslige tvister kan avgjøres raskere.
- Styrke rettsikkerhetsordningene for de som lever i institusjonene.
- Sikre en uhildet etterforskning i saker der representanter for politiet er innblandet.
- Gi bedre lokal informasjon om offentlige bestemmelser.
- Gi bedre hjelp ved utfylling av nødvendige skjemaer og søknader til det offentlige.
- Redusere bruken av fullmaktslover til det strengt nødvendige på områder der behov for demokratisk kontroll og rettsikkerhetshensyn gjør seg gjeldende.
- Fornye og forenkle lover som er foreldet, og som ikke harmonerer med den sosiale og demokratiske utvikling.
- Gi Datatilsynet større ressurser og en friere stilling i forholdet til forvaltningen.

Styrking av forbrukernes rettigheter

Forbrukerpolitikkenes mål er å skape bevisste forbrukere som kan vurdere de valg de står overfor. Den enkelte skal gis slik informasjon, innflytelse og beskyttelse at en selv kan styre sitt forbruk ut fra sine reelle behov og sin økonomi.

Forbrukerne er som regel en svak motpart til vareprodusenter, kredittinstitusjoner, det offentlige m.v. Forbrukersidens innflytelse må derfor ivaretas av egne, frittstående

offentlige organer. Forbrukerorganene skal styrkes, slik at de kan ivareta forbrukernes interesser over et stadig bredere spekter.

Forbrukernes vern i lovgivningen skal forenkles og styrkes. Like viktig er det at det gis bistand med å gjennomføre de rettigheter lovgivningen fastsetter. Blant annet må forbrukerinstitusjonenes behandling av klager gjøres til et mer effektivt alternativ enn i dag.

Arbeiderpartiet vil:

- Styrke forbrukeropplysningen i skolen, organisasjoner og massemedier.
- Innføre regler om informasjonsplikt i reklamen for å sikre forbrukerne reell veiledning.
- Pålegge bankene og andre kredittinstitusjoner plikt til å opplyse om de reelle lånevilkårene.
- Sikre forbrukerinnflytelse når det innføres moderne datateknologi i varehandel og betalingsformidling.
- Sikre forbrukerne reell mulighet for hurtig og omkostningsfritt å få sine rettigheter, uansett hvor de bor i landet.
- Styrke Forbrukerrådet, særlig virksomheten ved fylkeskontorene.
- Styrke innsatsen mot næringsmidler og forbruksvarer som kan være helseskadelige. Produktkontroll må ikke hindres av produksjonshemmeligheter. Det må innføres en lov om produktansvar.
- Gjennomføre en forenklet og skjerpet lovgivning for godkjennelse og markedsføring av legemidler.
- Arbeide for mer fleksible åpningstider i varehandelen og offentlige og private tjenester, i nært samarbeid med de ansatte og deres organisasjoner.

Desentralisering i kommunene

Arbeiderpartiet vil utvide demokratiet. De som berøres av ulike avgjørelser, skal ha mulighet til å delta i avgjørelsesprosessen. De store kommunene og byene har særlig behov for desentralisering. Mange føler seg langt fra de besluttende folkevalgte organer. Desentralisering av politiske avgjørelser og administrasjon fra kommunestyret til lokalt nivå vil gi større nærhet til beslutningsprosessen og bedre mulighet til deltakelse. På denne måten vil desentralisering skape bedre nærmiljøer.

Gjennom desentralisering av kommunens administrasjon får vi et bedre og mer effektivt offentlig servicetilbud. Tjenestene kommer nærmere folk. Det blir bedre samarbeid mellom sektorene i administrasjonen fordi tjenestene blir mindre spesialiserte. I et desentralisert system kan det mobiliseres ny innsats. Det blir lettere kontakt mellom frivillige og offentlige krefter. Det blir større nærhet til oppgavene.

Det finnes grenser for desentralisering. Arbeiderpartiet går inn for utjevning av ulike levekår. Det kan best sikres gjennom sentrale beslutninger. Hovedfordelingen av ressurser skal derfor først og fremst skje sentralt. Ansvar for hovedlinjene i arealdisponeringen skal heller ikke legges til bydeler eller grender. Utover disse oppgavene bør flest mulig områder omfattes av desentraliseringen.

Arbeiderpartiet vil gi mulighet for den enkelte kommune til å gå videre med desentralisering til lokalt nivå. Dette skal gjelde både for politisk beslutningsmyndighet

og administrasjon. Behovet for desentralisering er ulikt og størst i de større kommunene. Kommunene skal selv velge graden av og modeller for desentralisering. Omfanget kan begrenses til et område av forvaltningen eller omfatte det meste av kommunens virksomhet. Fortsatt desentralisering kan bygge på lokalutvalgene. Kommunene skal få adgang til å bestemme om de vil nytte direkte valg til lokalutvalgene. Slikt valg kan skje samtidig med valg til kommunestyret og fylkesting.

Arbeiderpartiet vil:

- Endre kommuneloven og sektorlovene slik at lokalutvalgenes myndighetsområde kan utvides.
- Endre lovverket slik at kommunene får adgang til å gjennomføre direkte valg til lokalutvalgene.
- Intensivere utviklings- og informasjonsarbeid fra statlige myndigheter om desentralisering til lokalt nivå. Det settes i verk forsøk med ulike modeller for desentralisering i samarbeid med kommunene.

Videreutvikling av bedriftsdemokratiet

Arbeidet for å sikre økt medinnflytelse for de ansatte i bedriftene dreier seg blant annet om å skape større rettferdighet og maktspredning innenfor næringslivet. De ansatte må ha sterk innflytelse i kraft av den arbeidsinnsats de legger ned i bedriftene.

Bedriftsdemokrati har også stor betydning i arbeidet for å få til mer effektiv styring. De ansatte representerer både innsikt og vitalitet i forhold til viktige oppgaver i bedriftene. Gode sosiale forhold i arbeidslivet kan sikres og videreutvikles først og fremst gjennom medinnflytelse og samarbeid i bedriftene.

Bedriftene har også ansvar i forhold til sentrale samfunnsoppgaver. Dette gjelder i forhold til viktige oppgaver som sysselsetting, helse og miljø, hensynet til lokalmiljøet o.l. Et slikt overordnet ansvar vil bli styrket dersom de ansatte kommer sterkere med i ledelsen av bedriftene.

Arbeiderpartiet vil:

- Utvide de ansattes representasjonsrett i styringsorganer til å gjelde alle typer bedrifter uavhengig av eierforhold, med mer enn 30 ansatte.
- Styrke bedriftsforsamlingenes stilling i de bedrifter der de ansatte ønsker bedriftsforsamling som styringsorgan.
- Fjerne begrensningene for deltidsansattes deltakelse i bedriftenes organer.
- Sørge for at de ansatte trekkes direkte inn i de daglige styrings- og planleggingsfunksjonene på alle plan i bedriftene.
- Arbeide for å sikre de ansatte hensiktsmessig innflytelse også i holdingselskaper og liknende selskaper.
- Arbeide for å sikre de ansatte innflytelse i flernasjonale selskaper.
- Arbeide for å sikre de ansattes representanter i styre og bedriftsforsamlinger bedre skoleringsmuligheter, betalt av bedriftene.
- Gå inn for å opprette et nasjonalt utviklingssenter for å videreutvikle og spre kompetanse innenfor bedriftsdemokratiet.

Demokratisering av banker og forsikring

Kredittinstitusjonene spiller en sentral rolle i samfunnsøkonomien. De utfører viktige oppgaver ved långivning, betalingsformidling og ulike tjenester. De er derfor samfunnsinstitusjoner. Det er en viktig del av vårt folkestyre at disse institusjonene styres på en demokratisk måte.

Forretningsbankene står i særstilling i forhold til vanlige bedrifter i næringslivet ved at de spiller en sentral rolle som kapitaloppsamlere og kredittformidlere. Disse bankene må treffe sine beslutninger ut fra et langt bredere vurderingsgrunnlag enn det som er nødvendig eller naturlig for vanlige bedrifter. Dette bør avspeile seg i sammensetningen av bankenes styrende organer.

Statsbankene har en sentral plass, særlig i den langsiktige långivningen. Disse bankene skal blant annet sikre kapitaltilførsler på områder som er samfunnsmessig høyt prioriterte. Statsbankene må sikres en fortsatt sentral plass, samtidig som man vurderer former for mer desentralisering av deres virksomhet.

Forsikringsvirksomheten, særlig livsforsikringsselskapene, spiller en betydelig rolle i forvaltningen av samfunnets sparemidler. Den innflytelse dette gir, må reguleres på en rimelig måte. De demokratiske styringsformene som har utviklet seg på en rekke andre samfunnsområder, må også gjelde forsikringsvirksomhet. I denne sammenhengen er det naturlig å fremme tiltak som kan sikre at forsikringstakerne får ivaretatt sine interesser.

Forsikringsselskapenes funksjoner har delvis en sosial karakter, samtidig som deres arbeidsmåte er forretningsmessig. Lovgivning og tilsyn bør fremme en tilfredsstillende balanse mellom disse to sidene ved forsikringsvirksomheten.

Tendenser til konsentrasjon i norsk forsikring må motvirkes. Myndighetene må sørge for at det er en reell konkurranse i markedet.

Arbeiderpartiet vil:

- Endre styringsordningen for forretningsbankene slik at det blir en deling av representasjonen i bankenes representantskap mellom de folkevalgte, ansatte og aksjonærene, uten at noen grupper får flertall alene. Det innføres dessuten offentlig oppnevnt representasjon i bankenes styre.
- Effektivisere deltakelsen av folkevalgte representanter i kredittinstitusjonenes styrende organer bl.a. gjennom informasjonstiltak.
- Demokratisere styringsformene i forsikringsselskapene.
- Gjøre nye fusjoner innen forsikringsvirksomheten avhengig av myndighetenes tillatelse.

Likestilling mellom kjønnene

Arbeiderpartiet vil videreføre sin aktive likestillingspolitikk. Kvinnenes deltakelse på stadig flere områder i samfunnslivet gir viktige ressurser for de nye oppgavene vi skal løse. Det er langt igjen til reell likestilling mellom kvinner og menn. Derfor vil Arbeiderpartiet bekjempe de fordommer som befester det tradisjonelle

kjønnsrollemønsteret. Vi vil gi kvinner mulighet til å delta på ulike områder i samfunnet ut fra egne forutsetninger og erfaringer. For å oppnå det vil vi bruke effektive virkemidler som kjønnskvoltering og annen positiv særbehandling til fordel for kvinner. Skal vi oppnå likestilling, må det ulønte omsorgsarbeidet fordeles annerledes. Yrkesaktiv frigjøring må ikke som i dag føre til dobbeltarbeidende kvinner.

Økonomisk uavhengighet er avgjørende for likestilling. Også kvinner skal ha rett til et trygt, meningsfylt og lønnet arbeid. På tross av kvinnenes økte deltakelse på arbeidsmarkedet i 70-årene er det langt flere kvinner som ønsker arbeid. Dette krever flere varierte arbeidsplasser i alle deler av landet. Nye arbeidsplasser i den offentlige sektor, der de fleste kvinnene er sysselsatt, har særlig betydning. Deltakelse i lønnet arbeid gir mulighet til innflytelse. Derfor skal kvinnene delta i hele arbeidslivet. Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet skal brytes ned. Gjennom opplæring, yrkesorientering og kvotering skal kvinner gis mulighet til å velge blant et bredere spekter av yrker. Vi vil også gi kvinnene mulighet til å velge deltakelse i arbeidslivet på heltid. Kvinnenes tradisjonelle omsorgsoppgaver skal ikke tvinge dem til å jobbe deltid. Likevel må arbeidsmarkedet gi reell mulighet til deltidsarbeid for kvinner og menn.

Kvinner finnes etter hvert på stadig nye utdanningsområder. Likevel er de systematisk underrepresentert i de fleste utdanningsretninger og spesielt i tekniske og teknologiske fag. Utdanning betyr mye for muligheter og posisjoner senere i livet. Derfor må kjønnene reelt likestilles i muligheter til utdanning. Det er nødvendig å endre innholdet i utdanningen på alle nivåer slik at jentenes erfaringsbakgrunn kommer sterkere fram.

Arbeiderpartiet vil at kvinner på lik linje med menn skal delta der beslutninger fattes, i politikk, i folkevalgte organer, i økonomiske organisasjoner og i samfunnslivet for øvrig. Kjønnskvoltering er et nødvendig virkemiddel for å oppnå dette. Ved deltakelse i folkevalgt arbeid skal samfunnet legge til rette avlastningstilbud for omsorgsoppgaver med tilstrekkelig kompensasjon. Alle deler av arbeidslivet, ikke bare det offentlige, må gi mulighet til permisjon i forbindelse med slikt arbeid.

Arbeiderpartiet vil:

- Innføre kjønnskvoltering til fordel for kvinner på flere områder i samfunnet. Det skal gjennomføres forsøk med ulike typer kjønnskvoltering.

Gruppeorientert kjønnskvoltering bør nyttes i ulike deler av arbeidslivet. Dette betyr at man i løpet av en viss tidsperiode skal ha nådd opp til f.eks. 40 % kvinner blant de ansatte.

Ved individuell kjønnskvoltering må radikal kjønnskvoltering brukes oftere enn nå. Dette betyr at det underrepresenterte kjønn skal foretrekkes dersom bestemte nødvendige kvalifikasjoner er oppfylt.

- Iverksette nye regler for kjønnskvoltering til offentlige råd, styrever og utvalg. Minst 40 % av hvert kjønn må være representert.
- Styrke yrkesorienteringen i skolen med sikte på å gi jenter mulighet til et bredere yrkesvalg.
- Gi bedre muligheter for særstipend til kvinner som velger utradisjonell utdanning. Stipendordningen må omfatte flere utdanningsretninger enn i dag.
- Øke likestillingsstilskottet til bedrifter som tar inn kvinner i utradisjonelle yrker.
- Ansette kvinnekonsulenter ved arbeidsmarkedsetaten i alle fylker.

- Bedre ordningene med permisjon fra jobben og økonomisk kompensasjon for deltakelse i folkevalgt arbeid.
- Etablere barnepassordninger og hjelp til annet omsorgsarbeid for representanter i folkevalgt arbeid.
- Opprette egne likestillingsutvalg i fylkene og kommunene med innflytelse blant annet i ansettelsessaker.
- Utarbeide en plan for rekruttering av flere kvinner til lederstillinger i offentlig virksomhet.

Ansvar, deltakelse og rettigheter for barn og ungdom

Arbeiderpartiet vil at barn og ungdom skal få større muligheter til ansvar og deltakelse i samfunnet. På denne måten kan ungdomstida få større mening og peke fram mot det å bli voksen. Med flere deltakere får samfunnet nye krefter og blir bedre for alle. Lov om barn og foreldre beskriver de formelle rettighetene barn og ungdom har på ulike alderstrinn. Informasjon til barn og ungdom om dette må i sterkere grad komme fram i skolen og gjennom ulike fritidstilbud. Barn og ungdom må få flere oppgaver i skolen, nærmiljøet og arbeidslivet. Allerede fra førskolealder må barna læres opp til å ha ansvar. Muligheten til deltakelse må utvides etter hvert som barna blir eldre.

Arbeiderpartiet vil:

- Utvide forsøkene med arbeidsbarnehager til å gjelde generelt for drift av barnehager. Dette vil innebære at barna sammen med de ansatte deltar i den daglige drift av barnehagen.
- Åpne barnehagene i større grad mot lokalmiljøet. Sambruk av lokaler, og spesielt uteområder, bør gjennomføres med andre barn, voksne og eldre.
- Styrke barneombudsfunksjonen.
- Utvide ordningen med praktisk yrkesorientering i grunnskolen til også å gjelde barnetrinnet. Målsettingen for ordningene utvides til også å være en "samfunnstjeneste".
- Gi den enkelte skole større muligheter til utforming av innholdet i praktisk yrkesorientering i samarbeid med arbeidsliv og organisasjoner. Elevene må delta i planlegging og utforming.
- Følge opp at regelverket om fri politisk virksomhet i skolen overholdes fra skolens ledelse.
- Åpne grunnskolen for undervisning på tvers av klassegrenser, slik at elevene bedre trenes i samarbeid mellom ulike aldersgrupper.
- Innføre praktisk yrkesorientering i den videregående skole.
- Styrke elevenes innflytelse i skoledemokratiet gjennom elevrådene og skoleutvalgene/samarbeidsutvalgene både i grunnskolen og den videregående skole. Skoleutvalgene i den videregående skole gis større myndighetsområde og elevrepresentasjonen utvides.
- Støtte elevorganisasjonene og styrke deres muligheter til tillitsmannsopplæring.
- Utarbeide spesiell informasjon til bruk i skoler og fritidstilbud slik at barn og ungdom får kjennskap til sine rettigheter.

- Legge til rette for at barn og ungdom kan forme sin egen fritid, blant annet gjennom selvstyrte aktivitetshus i nærmiljøene.
- Gi organisasjoner, borettslag og fritidsklubber muligheter til å organisere en samfunnstjeneste bygd på frivillig deltakelse i fritida. Samfunnstjeneste i fritida kan bestå av de samme oppgavene som i skoletida og organiseres gjennom samarbeid med skolen.
- Støtte etablering av ungdomsråd i kommunene der ulike ungdomsgrupper er med. Ungdomsrådene kan ta opp ungdomsspørsmål overfor kommunens besluttsende organer.

Meningsfylt alderdom

Antall eldre vil øke sterkt i årene framover. For å sikre de eldre et meningsfylt liv kreves tilstrekkelig inntekt, trygghet, hjelp og omsorg.

Økt satsing i eldreomsorgen gjennom fellesgodene vil gi grunnlag for slike rettigheter i årene framover. Like viktig er det at de eldre får utfordringer. Samfunnet har bruk for de eldres innsats og ressurser. De eldre har lang erfaring, viktig kunnskap og ofte fremdeles stor arbeidskraft og arbeidslyst.

De eldre skal ikke presses ut av det ordinære arbeidslivet. Det skal fortsatt være mulig å delta fullt ut i lønnet arbeid til fylte 70 år. Det må bli enklere å delta i arbeidslivet blant annet på timebasis etter fylte 70 år.

Likevel melder behovet seg for lettelser i arbeidssituasjonen for mange eldre når kreftene avtar. Reformen i arbeidslivet som gir de eldre mulighet til deltakelse i lønnet arbeid lengst mulig, er nødvendig. Mulighet til kombinasjon arbeid/trygd og fleksibel pensjonsalder vil gjøre muligheten til deltakelse reell.

Det er naturlig og riktig at pensjonister som ønsker det, får mulighet til å gjøre en samfunnsnyttig innsats. Slikt arbeid kan organiseres i det enkelte lokalmiljø blant annet i regi av organisasjoner og pensjonistforeninger. Arbeidet kan rettes mot andre eldre som trenger hjelp, eller mot oppgaver i nærmiljøet.

Arbeiderpartiet ønsker ikke at de som går ut av arbeidslivet og blir pensjonister, også går ut av aktivt arbeid og tillitsverv i politikken og organisasjonene. Den store gruppe av eldre i befolkningen må ikke utelukkes fra deltakelse i kommunestyre, fylkesting og storting. På dette området kan de eldres egne organisasjoner gjøre en innsats for større deltakelse fra de eldre.

Arbeiderpartiet vil:

- Gi alle eldre mulighet til forberedelse av pensjonsalderen, gjennom skoleringstilbud og opplysning i regi av voksenopplæringsorganisasjonene og arbeidslivets organisasjoner.
- Opprette eldreråd i kommunene som et samarbeidsorgan mellom kommunen og de eldres organisasjoner for utforming av eldrepolitikken.
- Gi organisasjoner og andre muligheter til å organisere kontaktskapende tiltak for og med eldre i lokalmiljøene, som besøkstjeneste, telefonkontakt og hjelp til innkjøp.

Arbeidstidsforkortelser

Større frihet og likestilling i arbeid, fritid og omsorgsarbeid

Gjennom modernisering og vekst i norsk økonomi blir det frigjort ressurser, blant annet arbeidstid. Det er uttrykk for samfunnets velstand når vi kan holde en høy levestandard med mindre innsats av betalt arbeid. I hele dette hundreåret har økt produksjon gitt redusert arbeidstid og bedre pensjonsordninger. Dette har også vært en viktig del av politikken for en rettferdig fordeling av produksjonsresultatet.

Arbeiderpartiet vil gjennomføre arbeidstidsreduksjoner fordi det vil gi mulighet til økt valgfrihet og større rettferdighet. Arbeidstidsreduksjoner vil gi flere mulighet til deltakelse i lønnet arbeid. De vil bryte ned den urettferdige fordelingen av lønnet arbeid og omsorgsarbeid mellom kvinner og menn. Folk får bedre mulighet til aktivitet i samfunnsliv og politikk. Det blir bedre mulighet til positiv utnyttelse av fritida. Slike reformer vil i seg selv føre til fornyelse og økt produktivitet i arbeidslivet og derved grunnlag for flere arbeidsplasser.

Arbeiderpartiets prinsippprogram setter 6-timersdagen opp som et langsiktig mål. Arbeidstidsforkortelser som fører til en kortere normalarbeidsdag, vil gi best grunnlag for likestilling mellom kvinner og menn i arbeidsliv og omsorgsarbeid. Arbeiderpartiet vil prioritere nedkorting av den daglige arbeidstida framover. For enkelte grupper, blant annet pendlere, kan arbeidstidsreduksjonene tas ut på annen måte.

Vi vil ikke at daglig nedkortet arbeidsdag skal gi oss et mer lukket samfunn. Kortere arbeidsdag vil gi mulighet til fordeling av arbeidstida over en noe større del av dagen. En slik utvikling skal ikke skje tilfeldig. Vi skal ikke gi slipp på normalarbeidsdagen. Gjennom lov- og avtaleverk skal det settes grenser som sikrer arbeidstakerne nødvendig beskyttelse mot urimelige og oppdelte arbeidstider.

Arbeiderpartiet støtter kravet om 37 1/2 timers arbeidsuke som normalarbeidsuke. Det er et selvsagt rettferdighetskrav at arbeidere og funksjonærer skal ha lik arbeidstid. Kravet om 37 1/2 timers uke er også et skritt i retning av 6-timers dagen.

Noen grupper har spesielle problemer i arbeidslivet, særlig eldre arbeidstakere. Det er tungt for mange å delta fullt ut i arbeidslivet fram til pensjonsalderen. For noen vil muligheten til fleksibel pensjonsalder bety mye.

Målet er at alle yrkesaktive skal ha rett til tidligpensjon fra 62 år slik at de kan tre helt ut av arbeidslivet eller kombinere arbeid og pensjon. Den generelle pensjonsalderen for alle skal senkes gradvis.

Folketrygdsystemet må gjennomgå med sikte på en endring, slik at kvinnenes arbeidssituasjon og livsmønster i større grad tas hensyn til.

I årene som kommer, må vi ta store løft innenfor eldreomsorgen. Barnefamilienes situasjon må bedres betraktelig. Sykehuskøene må avvikles, og vi må ha ressurser utover dette for å kunne ta i bruk nye behandlingsmetoder innen helsesektoren. Det offentlige må satse store midler på å gjenreise den fulle sysselsettingen. Derfor må pensjonsreformene gjennomføres skrittvis, slik at disse oppgavene kan løses samtidig.

Arbeiderpartiet vil gi mulighet for å kombinere arbeid og pensjon etter fylte 64 år. Yrkesaktive gis rett til å tre helt ut av arbeidslivet etter fylte 64 år. Pensjonsytelsene fastsettes på grunnlag av opparbeidede pensjonspoeng inntil et visst nivå. Deltidsarbeidende skal gis reell mulighet til å nytte ordningen.

Den generelle pensjonsalder senkes i første omgang til 66 år.

Det må være et mål at flest mulig kan fortsette enten i full jobb eller på redusert

arbeidstid fram til ordinær aldersgrense. Derfor bør oppsigelsesvernet for eldre arbeidstakere styrkes. Pensjonsutbetalingene mellom 64 og 66 år bør avkortes for de med høy lønn eller andre inntekter utover folketrygden. Ordningen skal utformes slik at de med særlige behov og lave inntekter får reell mulighet til tidligere pensjon. Pensjonsutbetalingene skal ikke avkortes for disse gruppene.

Inntektene til Folketrygden må økes for å sikre Folketrygdens økonomi.

Arbeiderpartiet vil prioritere reduksjoner i den daglige arbeidstida og fleksibel pensjonsalder framfor andre arbeidstidsforkortelser i tida framover.

Arbeiderpartiet vil:

- Gå inn for en ordning med tidligpensjon som gir yrkesaktive adgang til å gå helt eller delvis ut av arbeidslivet etter fylte 64 år.
- Gå inn for at den generelle pensjonsalderen senkes til 66 år.
- Gi de funksjonshemmede større mulighet til å kombinere arbeid og trygd.
- Støtte kravet om 371/2 timers normalarbeidsuke som et rettferdskrav og et skritt mot 6-timers normalarbeidsdag.

Samenes rettigheter

Samene er en minoritetsgruppe i det norske samfunnet med et særpreget livsmønster og kulturgrunnlag. Samene har krav på respekt og støtte for å kunne videreutvikle sin kultur og bevare sitt språk.

Det er en sentral politisk oppgave å styrke grunnlaget for samisk kultur og livsmønster, og derved styrke samenes identitet og mangfold i den nasjonale kulturarv. Som ledd i dette, og for å bedre samenes levekår, må næringsgrunnlaget i de samiske bosettingsområdene styrkes og arbeidsplassene sikres. Samfunnet må utvikle en helhetlig politikk for samenes rettigheter og levekår

Arbeiderpartiet vil:

- Sikre samene grunnlag for å utvikle et næringsliv som gir muligheter for et særeget samisk kulturliv.
- Utvikle og styrke jordbruket og reindriften i de samiske områdene. For å sikre reindriften er det viktig at reintallet blir tilpasset beitegrunnlaget.
- Sikre fiskeressursene i de nordlige fjorder for å trygge næringsgrunnlaget for blant annet samisk befolkning i kystområdene.
- Utnytte ressurser i samiske områder, blant annet mineraler, slik at de skaper arbeidsplasser lokalt i samiske bosettingsområder.
- Gjøre Utviklingsfondet for de samiske bosettingsområdene permanent.
- Styrke samiske tradisjoner, kultur og språk, blant annet ved å øke tilgangen på samisk litteratur, samiske læremidler og samisk teater.
- Utdanne et tilstrekkelig antall samisktalende lærere.
- Styrke samisk språk som offisielt språk ved siden av norsk i de samiske distriktene.
- Støtte opprettelsen av et sameting som skal erstatte Norsk Sameråd som rådgivende organ i samiske spørsmål.

Innvandrerne og flyktingenes rettigheter

Arbeidet med å sikre innvandrerne og flyktingene økte rettigheter og bedre levekår i Norge må intensiveres. Hovedprinsippet må være at alle skal ha de samme rettigheter og plikter i samfunnet. For å sikre større likhet er det nødvendig med ekstra innsats og særskilte ordninger for innvandrerne og flyktingene.

Mange innvandrere lever i dag under boligforhold som ikke er vårt land verdig. Trangboddhet, dårlige sanitære forhold og tvilsomme leiekontrakter er en del av manges virkelighet. Derfor må bedre boligfinansiering for innvandrere gis høy prioritet.

Innvandringsstoppen ble innført i 1975 for å trygge gode levekår for de befolkningsgrupper som hadde kommet til landet. Dette har ikke skjedd i tilstrekkelig grad. Derfor vil det fortsatt være nødvendig med en regulert innvandring, samtidig som innsatsen for innvandrerne styrkes.

Framveksten av nye minoritetsgrupper har i Norge, som i andre vestlige land, gitt grobunn for rasisme og diskriminering. Det må gjøres en kraftinnsats på alle felter i samfunnet for å bekjempe disse tendensene.

Arbeiderpartiet vil:

- Revidere eksisterende fremmedlov og forskrifter for å fjerne ordninger som virker diskriminerende.
- Vurdere innvandringsstoppen på ny og eventuelt erstatte den med en mer rettferdig innvandringsregulering.
- Sette ned botidskravet for norsk statsborgerskap fra sju til fem år.
- Gi ungdom fra utviklingsland større adgang og muligheter enn i dag til å kvalifisere seg formelt til en norsk utdanning.
- Gi innvandrerbarn rett til barnehageplass den første tiden i Norge.
- Styrke morsmålsundervisningen i barnehager og skoler. Økt statlig støtte til morsmållærere og støtteundervisning er nødvendig.
- Styrke norskundervisningen for innvandrere og flyktinger.
- Øke tilskuddene til tolketjenesten.
- Gi arbeidsmarkedsetaten midler til flere introduksjonskurs og andre særlige arbeidsmarkedstiltak for innvandrere og flyktinger.
- Øke rammen for etableringslån slik at flere innvandrere kan skaffes tilfredsstillende bolig.
- Styrke innvandrerkvinnenes stilling.
- Øke de statlige støtten til innvandrernes organisasjoner.
- Samordne ulike tiltak for innvandrere og flyktinger både sentralt og lokalt.
- Bekjempe rasisme i alle deler av samfunnet, spesielt i skolen, på arbeidsplasser, i nærmiljøet og i administrasjonen.
- Gjøre innvandrernes og flyktingenes kultur bedre kjent.

ANSVAR FOR HVERANDRE

Oppbyggingen av velferdssamfunnet har vært sentralt i arbeidet for gode levekår og rettferdig fordeling. Gode levekår avhenger av hele miljøet omkring oss.inntekt og bolig betyr mye, men det er også avgjørende om vi har adgang til utdanning, helsetjeneste eller barnehageplass.

På de fleste områder har vi uløste oppgaver. Mange av disse oppgavene kan best løses i fellesskap, slik oppgavene med å bygge opp velferdssamfunnet ble løst. Den videre utbyggingen av velferdssamfunnet skal gi mer rettferdighet og bedre velferd til alle. Da må velferdspolitikken også omfatte alle, ikke bare de dårligst stilte. Velferdssamfunnet skal ikke være noe sikkerhetsnett for de svakeste, men en livsform for oss alle.

De grunnleggende godene i velferdssamfunnet skal gi oss en menneskeverdig tilværelse. Gjennom fellesskapet skal alle ha et tilbud som er så godt at det ikke er behov for private løsninger på grunnleggende velferdsgoder. Velferdssamfunnet skal bygges på solidaritet, fellesskap og ansvar for hverandre som mennesker.

Ny viten og teknologi gir samfunnet flere muligheter. Det betyr også store forandringer og omstilling. I en slik tid er det særlig viktig å satse sterkt på kultur og medieområdet. Det sikrer oss rikere innhold i hverdagen og bedre livskvalitet.

Velferdssamfunnets oppgaver kan ikke løses gjennom privatisering. Overføringer av flere oppgaver til private, til familien og økt bruk av egenandeler fører til større ulikhet, økt klasseskille og konflikter mellom enkelte mennesker og grupper.

Utdanning for framtida

Et overordnet mål for Arbeiderpartiets utdanningspolitikk er å skape like muligheter og likeverdige forhold for alle gjennom en rettferdig fordeling av samfunnets opplæringsressurser. Formell rett til utdanning kan ikke alene sikre like muligheter. Derfor må man gjennom ulike virkemidler arbeide for at formelle rettigheter til utdanning blir reelle. I framtida må målet om lik rett til utdanning utvides til å gjelde hele livsløpet, gjennom opplegg for livslang læring.

Kravet til utdanning og kunnskap har økt og vil fortsette å øke. Å tilegne seg kunnskap er i høy grad et spørsmål om å gjøre seg gjeldende i samfunnet. Lik rett til utdanning er derfor en nødvendig forutsetning for virkelig demokrati.

Utdanning har stor egenverdi og er samtidig et viktig redskap. Utdanningspolitikken må bygge på likhets- og likeverdsidealet. Det er viktig å slå fast at alle har krav på opplæring. Dette prinsippet er avgjørende for å unngå at ulike minoritetsgrupper kan bli tilsidesatt.

Skole- og utdanningssystemets verdier og innhold vil ha avgjørende betydning for framtidssamfunnet. Stilt overfor et globalt samfunn og en nye medie- og teknologisk kultur, må vi utdanne både innsiktsfulle, bevisste og tolerante mennesker. Ethiske og demokratiske verdier møter i dag konkurranse dels fra en kommersiell mediekultur, dels fra politiske og andre grupperinger som ønsker å innsnevre og kanskje monopolisere verdiformidlingen. Arbeiderpartiet vil arbeide for at den verdimeslige romslighet innenfor vår kulturtradisjon fortsatt skal utgjøre en forpliktende ramme for skole- og utdanningssystemet.

Arbeiderpartiet vil:

- Redusere antallet elever pr. lærer i grunnskolen.
- Arbeide videre med skolens innhold og vurdere hva som bør legges til rette ut fra lokale muligheter og behov, herunder må skoledagens organisering tas opp. Styrke likestillingsperspektivet i skolens innhold og undervisning.
- Utvide timetallet i norskfaget.
- Gi praktiske/estetiske fag større plass i skolens arbeid.
- Gi alle elever tilbud om alternativ livssynsundervisning.
- Utrede spørsmålet om et pedagogisk tilbud til alle seksåringer.
- Bedre tilskuddsordningene til de kommunale musikkskolene.
- Utvikle vurderingsformer gjennom pedagogisk forsøksarbeid som kan veilede, støtte og inspirere, med sikte på at karakterene kan erstattes i hele grunnskolen.
- Redusere karakterenes betydning som inntaksgrunnlag i videregående skoler.
- Realisere fortrinnsretten for funksjonshemmede ved inntak til videregående skole.
- Gjøre kunnskap om EDB til et obligatorisk emne i hele grunnskolen og i den videregående skolen. Dette krever blant annet en styrking av lærerutdanningen i dette faget.
- Gjøre freds- og nedrustningsspørsmål til obligatorisk emne i skolen.
- Fremme tiltak som fører til jevnere fordeling av opplæringstilbudene mellom kjønnene, herunder kjønnskvoteing.
- Sørge for en bred utredning om den videregående skolens innhold.
- Skape større fleksibilitet mellom studieretningene i den videregående skole, og oppheve linjeskillet på allmennfaglig studieretning.
- Utrede spørsmål om arbeidsdeling mellom skole og arbeidsliv i yrkesutdanningen og utarbeide en landsomfattende plan for samarbeid og arbeidsdeling.
- Modernisere undervisningsutstyret innenfor yrkesfagene.
- Øke antallet elevplasser i yrkesfaglige studieretninger, og særlig på videregående kurs, slik at flest mulig kan få fullføre fagutdanningen sin.
- Øke antallet lærlingplasser betydelig.
- Legge forholdene til rette for at jenter kan benytte alle fagopplæringstilbud i arbeidslivet.
- Avvise alle former for skolepenger, skyss og papirutgifter i grunnskolen og den videregående skole.
- Gå inn for at spesialundervisning som hovedprinsipp bør foregå i den vanlige klasse og skole. Spesialinstitusjon vil være aktuelt når dette vurderes som best for eleven.
- Tillegge yrkeserfaring og kunnskap ervervet utenom formell utdanning mer vekt ved opptak til høyere utdanning.
- Bygge videre på det hovedmønster for høyere utdanning som vi har i dag.
- Opprette flere studieplasser innen høyere utdanning, særlig innenfor tekniske og økonomiske fag.
- Utnytte kapasiteten ved de pedagogiske høyskolene for å sikre etterutdanning av lærere og bidra til forsøks- og utviklingsarbeid i skolen.
- Endre utdanningsfinansieringen med sikte på å skape ordninger for tilbakebetaling av studielån som tar hensyn til tilbakebetalers faktiske inntektsforhold, og som i større grad enn i dag flytter hovedtyngden av tilbakebetalingen til den siste delen av nedbetalingsperioden.

- Senke aldersgrensen for å få studielån uten behovsprøving mot foreldreinntekt til 18 år, og gjennomgå alle regler for behovsprøvinger i studiefinansieringen.
- Gi elever og studenter større sosial sikkerhet ved sykdom ved at gjeld på studielån kan ettergis etter bestemte kriterier.
- Bygge ut ordninger for stipend og lån for studier i utlandet.
- Gi tilbud om omskolering og videreopplæring til de som har sitt yrke i bransjer som er på vei ut.
- Gi voksenopplæring og folkeopplysning bedre vilkår.
- Gjøre tilskottsreglene for studiearbeid enklere.
- Opprettholde bredden i voksenopplæringstilbudet slik at grupper med spesielle behov tilgodesees.
- Bygge ut en ordning med betalt studiepermisjon for voksne.
- Skille ut Finnmark som egen utdanningspolitisk region og tilføre fylket ekstra økonomiske ressurser.

Forskning

En omfattende forskningsinnsats er nødvendig om vi skal fornye, øke og formidle samfunnets kunnskapsgrunnlag. Som en kulturnasjon, og som et av verdens rikeste land, må Norge ha kunnskap og ekspertise på de fleste områder. Vi må derfor sikre bredden i norsk forskning.

Arbeiderpartiet vil prioritere forskningsinnsatsen høyere. Vårt land har en åpen økonomi som setter høye krav til omstillingsevne. Denne vil i stor grad være avhengig av det utdannings- og forskningsmessige grunnlaget landet har. Derfor er det av stor betydning at Norge på dette området er kvalitativt på høyde med andre land, og at vi har livskraftige forskningsmiljøer på ulike områder som er i stand til å arbeide i et langsiktig perspektiv.

Forskningen må i prinsippet være fri, men det er behov for både en nasjonal samordning og økt innflytelse fra brukere. De nasjonale forskningsinstitusjonene skal styrkes. Den desentraliserte næringsstrukturen vi har i Norge, tilsier at det også skjer forskning, utvikling og formidling spredt og i mindre enheter. Det er imidlertid viktig å styrke kontakten mellom de ulike forskningsinstitusjonene og mellom institusjonene og brukerne.

Arbeiderpartiet har de senere årene satset sterkt på den teknisk-industrielle forskningen. Dette har vært en nødvendig satsing og vil være det også i framtida. Det er likevel viktig å understreke at et land som satser på høyteknologi, også må sørge for et høyt nivå innenfor samfunnsvitenskapelige og humanistiske fagområder. Dessuten må den langsiktige grunnforskningen sikres gode vilkår.

Arbeiderpartiet vil:

- Utarbeide en handlingsplan for langsiktig kunnskapsutvikling.
- Gi høy prioritet til forskning og utdanning innen økonomi og teknologi, herunder datateknologi.
- Legge opp en plan for forskning, utvikling og nyskaping i industrien.
- Satse mer på forskning innenfor tjenesteytende næringer, særlig på områder der

Norge allerede ligger langt framme.

- Styrke rekrutteringen til forskning og øke andelen kvinnelige forskere.
- Gjøre Kvinneforskningssekretariatet knyttet til NAVF permanent.
- Støtte den frie forskningen ved universitetene og høyskolene, slik at ikke kortsiktige brukerinteresser blir helt dominerende i norsk forskning.
- Fremme forskning som kommer vanskeligstilte grupper direkte til gode.
- Prioritere kompetanseoppbygging i Nord-Norge.
- Arbeide for et bedre forskningssamarbeid mellom de nordiske land.

Kulturpolitikken

Et levende kulturmiljø er av stor betydning for den kvalitative utvikling av samfunnet. Gjennom kulturpolitikken legger vi en viktig del av grunnlaget for de verdier og holdninger som vil prege det samfunnet vi lever i. I en liten kulturkrets som den norske vil den offentlige kulturpolitikken være avgjørende for et uavhengig og variert kulturliv.

Arbeiderpartiet vil fremheve at staten har det overordnede ansvar for Norge som kulturnasjon. Staten må ha et særlig ansvar for de nasjonale kulturinstitusjonene innenfor teater, dans, musikk, billedkunst og litteratur. Det må også være et statlig ansvar å sørge for de regionale kulturinstitusjonene for å sikre et kunstnerisk tilbud i alle deler av landet.

Et rikt og allsidig kulturliv innebærer at vi både har et lokalt kulturarbeid basert på organisasjonsliv og egenaktivitet, samt at kunstnerne sikres så gode vilkår at Norge kan ha profesjonelle kunstnere på et høyt nivå. Det må også stimuleres til økt samarbeid mellom profesjonelle og amatører.

I framtida vil teknologiske massemedier, ikke minst utenlandske, konkurrere om vår tid og oppmerksomhet i langt større grad enn tidligere. Det blir derfor nødvendig å satse mer for å styrke viktige deler av norsk kultur. Blant annet er det av stor betydning at skriftmediene tas vare på og gis muligheter. Det trykte ord har en egenverdi som må vernes og utvikles. Også de norske bildemedier må styrkes.

Frivillige organisasjoner spiller en sentral rolle i kulturarbeidet. De har ikke bare som oppgave å føre fram ulike interesser og oppfatninger. De er også viktige kontaktpunkter for sosiale og kulturelle aktiviteter. Derfor skal organisasjonene settes i stand til å opprettholde og utvide sin virksomhet.

I en tid med rask utvikling i samfunnet er det både viktigere og vanskeligere å holde linjene til vår fortid. Alle mennesker bør ha rett til å kjenne, og dermed forstå, sin sosiale og kulturelle bakgrunn. Det bør legges større vekt på å bevare og føre videre den delen av kulturarven som er knyttet til brede yrkesgrupper som arbeidere, fiskere, småbrukere og håndverkere.

Arbeiderpartiet vil:

- Slå fast det statlige ansvar for de nasjonale og regionale kulturinstitusjonene.
- Sørge for vilkår som kan sikre Norge profesjonelle kunstnere på et høyt nivå.
- Gå inn for at vederlag for bruk og gjenbruk av kunstnerisk arbeid skal avtales i frie forhandlinger.
- Vurdere behovet for en egen kulturlov som definerer samfunnets ansvar for et samlet

kulturtilbud og ansvarsfordelingen mellom stat, fylker og kommuner.

- Innføre tallspillet Lotto og overføre overskuddet til kulturformål i vid forstand.
- Innføre økonomiske støtteordninger til kulturprogram i organisasjons- og foreningslivet.
- Gi økonomisk støtte til kulturtiltak i nærmiljøet.
- Skape bedre vilkår for uavhengige teater- og dansegrupper.
- Legge forholdene til rette for økt samarbeid mellom amatører og profesjonelle.
- Utarbeide en samlet plan for musikklivet i Norge.
- Bygge ut formidling av billedkunst etter en landsomfattende plan.
- Styrke bibliotekene og gi disse en viktig rolle også ved formidling av de nye mediene.
- Arbeide for bedre vilkår for norsk bokproduksjon, både skjønnlitteratur og fag- og debattlitteratur. Blant annet må innkjøpsordningen utvides.
- Styrke Norsk Kulturråds rolle som nyskaper og pådriver i norsk kulturliv.
- Gi de frivillige organisasjonene bedre arbeidsmuligheter og spesielt prioritere barne- og ungdomsorganisasjonene.
- Stimulere til bygging og drift av forsamlings- og kulturhus.
- Arbeide for økt språklig likestilling i styringsverk, offentlige institusjoner og i egen organisasjon.
- Stimulere tiltak som styrker respekten for dialektene og skaper et fritt språklig miljø.
- Sørg for at minner fra arbeidslivet og teknisk kultur får en bredere plass innenfor det samordnede museumstilbud.
- Styrke det nordiske kultursamarbeidet med særlig vekt på å presentere nordisk kultur utenfor Norden.

Mediepolitikken

Massemediene spiller en stadig viktigere rolle i vårt samfunn. En samlet mediepolitikk er derfor av stor betydning for oss alle, både som samfunnsborgere og som enkeltmennesker.

Hensynet til ytringsfriheten, ytringsmulighetene og mangfoldet tilsier at det offentlige må ha ansvaret for rammebetingelsene for utviklingen av mediesamfunnet.

Ytringsfriheten må ikke bare bli en formell rett til å etablere medier, men også en reell ytringsrett for alle. Konsentrert mediemakt med mulighet til å regulere andres rett til å ytre seg må derfor unngås.

Den offentlige mediepolitikk må stimulere til mangfold og nyskaping. Den bør ikke gripe unødig regulerende inn i utviklingen. I et lite samfunn som vårt er det likevel nødvendig at det offentlige tar ansvaret for fordelingen av ressursene. Det offentlige må også ha et overordnet ansvar for kulturell, sosial, geografisk og politisk balanse og likeverdighet.

Kvinnene representerer en gruppe som kan bidra til å gi mediene nye perspektiver og synsvinkler. Arbeiderpartiet vil arbeide for å øke andelen av kvinnelige medarbeidere på alle nivåer innen presse og kringkasting.

Utviklingen på mediesektoren er preget av økende internasjonalisering både når det gjelder etermediene og de trykte. Det øker valgmulighetene for den enkelte og kan gi verdifulle impulser og et rikere mediebilde. Men det betyr også en hardere konkurranse

for de mediene som har et særlig ansvar for norsk kultur, identitet og språk. Det kan bare møtes ved at våre egne medier blir enda bedre til å ivareta disse hensynene på et kvalitetsmessig best mulig nivå. Det krever at vi må ha enheter på nasjonalt nivå som er sterke nok og dyktige nok til å hevde norsk programvirksomhet med tiltrekkende tilbud for hele befolkningen. Et særlig ansvar har en overfor barna som i stor grad har behov for og er avhengig av sendinger på det norske språket. En styrking av NRK er viktig i et slikt perspektiv. Utfordringene krever også at det oppmuntres til aktivitet og engasjement på det helt nære plan, blant annet gjennom variert og eksperimenterende medievirksomhet i lokalsamfunnene.

Samtidig som elektroniske medier utgjør et stadig større tilbud, er det særlig viktig at også den tradisjonelle presse kan overleve og utvikle seg. Mangfoldet innen pressen må opprettholdes. Det er av betydning for hele vårt demokrati og samfunnsliv. Pressens arbeidsvilkår må trygges, blant annet ved at staten fortsatt støtter avisene økonomisk på en slik måte at det blir minst to konkurrerende aviser på hvert utgiversted.

Arbeiderpartiet vil:

- Verne og stimulere til medieutveksling landene imellom, herunder utvide mottak fra kommunikasjonsatellittene.
- Sørge for at det offentlige har ansvaret for rammebetingelsene for utviklingen av mediasamfunnet for å sikre mangfoldet, valgfriheten, ytringsfriheten og ytringsmulighetene.
- Sikre NRK muligheter til å være et slagkraftig alternativ også i konkurranse med satellitter og andre som sender over etermedier. Det må innebære muligheter for høyning av kvaliteten, mer egenproduksjon og økt sendetid.
- Gå inn for å bygge opp et nytt fjernsynstilbud i Norge som kombinerer lokale, regionale og riksdekkende sendinger i et felles opplegg. NRK må ha et særlig ansvar når det gjelder riksdekkende sendinger.
- Sørge for at det offentlige skal trekke opp retningslinjene for det nye fjernsynstilbudet.
- Gi NRK i oppgave å fungere som sentral serviceorganisasjon for det nye fjernsynstilbudet gjennom formidling av lokale, regionale, nasjonale og utenlandske programmer, og oppbygging av teknisk kompetanse.
- Etablere en nasjonal organisasjon der NRK, NTB, representanter for ulike brukergrupper, film- og videoprodusenter og medvirkende organisasjoner er representert.
- Stimulere utviklingen av lokale og regionale fjernsynstilbud bygd på medieverksteder, organisasjoner, kommunale kinoer, borettslag, NRKs distriktskontorer m.v.
- Gi NRK muligheter for omorganisering med sikte på mer rasjonell drift og større uavhengighet i forhold til politiske myndigheter.
- Sikre NRK full redaksjonell og programmessig uavhengighet.
- Fortsette utbyggingen av NRKs distriktskontorer, herunder fjernsynskapasiteten.
- Gi NRK en tilfredsstillende inntektsutvikling hovedsakelig basert på kringkastingslisensen.
- Arbeide for at NRK får muligheter til å spille en vesentlig rolle når det gjelder

produksjon av videoprogrammer, blant annet ved at ordinære programmer gjøres tilgjengelige på kassett, og at disse formidles også gjennom bibliotekene.

- Stimulere samarbeidet mellom NRK og andre kultur- og programskapende institusjoner, herunder norske filmprodusenter.
- Utvide det nordiske mediesamarbeidet med særlig vekt på økt programproduksjon og utveksling av programmer mellom de nordiske landene.
- Gi permanent adgang til sendinger gjennom nærradio og lokalfjernsyn utenfor NRK.
- Fortsatt gjøre sendinger gjennom nærradio og lokalfjernsyn avhengig av konsesjon. Konsesjonsmyndigheten overføres til lokale myndigheter på grunnlag av sentrale retningslinjer.
- Forhindre lokale mediemonopol.
- Gi Televerket ansvaret for å bygge ut og eie kabelfjernsynsnettene fram til bruker. Så lenge det eksisterer private kabelnett, må det holdes et klart skille mellom eierne av disse og programselskapene.
- Sikre brukernes rett til å eie, utvikle og samordne kabelnettene de betaler i boligområdene. Lov- og regelverket skal gjennomgås med sikte på å trygge slike brukerrettigheter.
- Ikke tillate kringkastingsreklame i Norge.
- Finansiere lokale medietilbud gjennom betalings-TV, abonnementsordninger samt offentlig støtte.
- Innføre kommunal konsesjon på visning, salg og utleie av videoprogrammer.
- Stimulere til en videreutvikling av den kommunale kinodrift og gi kinoene mulighet til også å engasjere seg i andre former for film- og videodistribusjon.
- Innføre forhåndskontroll på videoprogrammer på lik linje med sensur på filmer som skal vises på kino, for å forhindre allment uønskede innslag av vold og pornografi.
- Utvikle utdanningstilbud på høyskolenivå innen programproduksjon for radio, fjernsyn og video for å øke kvaliteten på både det lokale og nasjonale programtilbudet.
- Stimulere til norsk filmproduksjon, blant annet gjennom økonomiske støtteordninger.
- Opprettholde og styrke den differensierte dagspresse gjennom pressestøtte, og spesielt sørge for at konkurranseutsatte aviser i våre største byer støttes.
- Arbeide for opprettelse av en utdanning i journalistikk og mediekunnskap på høyskole/universitetsnivå i Nord-Norge.

Kirke, religion og livssyn

Det er en viktig oppgave for fellesskapet å sikre ethvert menneske retten til religion, tro eller livssyn. Arbeiderpartiet vil fremme respekten for alles frihet til å leve i samsvar med sin overbevisning.

Den kristne og humanistiske kulturarv preger vårt folk. Arbeiderpartiet vil aktivt støtte deltakelse fra Den norske kirke, andre trossamfunn, religiøse organisasjoner og livssynsgrupper i utformingen av et nærmiljø og samfunnsliv preget av solidaritet og likeverd.

Den norske kirke omfatter fremdeles størstedelen av vårt folk. Arbeiderpartiet vil styrke Den norske kirke som en åpen folkekirke gjennom selvstyre og demokratisering

innenfor statskirkens ramme, og sikre alle medlemmer mulighet til ansettelse, deltakelse og innflytelse. Kvinnelige presters stilling bør styrkes.

Arbeiderpartiet vil legge forholdene bedre til rette for at andre trossamfunn, religioner og livssynsgrupper kan utføre sine religiøse, sosiale, kulturelle og etiske oppgaver, og støtte tiltak som kan fremme toleranse og gjensidig respekt.

Arbeiderpartiet vil:

- Arbeide for at alle kirkelige styringsorganer blir mest mulig demokratiske og gjenspeiler mangfoldet og bredden i Den norske kirke, ved blant annet å innføre nye regler for nominasjonsordning og forholdstall ved valg av menighetsråd.
- Prioritere kirkens arbeid på lokal- og menighetsplanet.
- Arbeide for at kvinnelige og mannlige prester så langt det er praktisk mulig blir likt representert, ved å ta i bruk positiv særbehandling til fordel for kvinner.
- Støtte kirkens arbeid med etiske spørsmål særlig knyttet til menneskeverd og samfunnsverdier på det teknologiske, medisinske og økonomiske område.

Idrett for alle

Hovedmålet for Arbeiderpartiets idrettspolitik er å legge forholdene til rette slik at alle kan drive idrett ut fra egne forutsetninger, ønsker og behov. Idrett må tilbys først og fremst i kraft av sin egenverdi. Den er med på å gi mange mennesker høyere livskvalitet og større trivsel.

Arbeiderpartiet vil satse på en idrettspolitik som tar utgangspunkt i de frivillige organisasjonene. Det offentlige idrettspolitik må skje i nært samarbeid med organisasjonene. I praktisk politik betyr dette at Arbeiderpartiet har tillit til at idretten selv gjennom sine vanlige demokratiske organer kan avgjøre de neste idrettspolitiske spørsmål.

Ved hjelp av tippemidler og statsmidler skal det offentlige fortsatt sørge for en desentralisert anleggsutbygging. Det må gis plass for alle behov gjennom støtte til store idrettsanlegg, småanlegg, idretts- og svømmehaller, lysløyper og løkker i nærmiljøet.

Det skal spesielt legges vekt på tiltak for grupper som av ulike årsaker har vanskeligheter med å delta i vanlige idrettsaktiviteter. Det gjelder særlig funksjonshemmede og eldre, men også andre som faller utenfor de ordinære idrettstilbudene.

Arbeiderpartiet vil:

- Øke idrettens andel av tippemidlene gradvis slik at hele tippeoverskuddet brukes til idrettsformål innen utgangen av stortingsperioden. Midlene brukes fortrinnsvis til bygging av anlegg, primært for masseidrett. Det forutsettes at forskningen får full kompensasjon.
- Øke tilskuddene til utbygging av idrettsanlegg. Mindre anlegg i nærmiljøet må få en sterkere plass.
- Fordele offentlige midler slik at en økende del nyttes til å skape mer allsidige idrettstilbud i alle deler av landet.
- Utarbeide en sysselsettingsplan for idretten i samarbeid med idrettsbevegelsen.

Planen skal blant annet være et ledd i arbeidet mot kommersialisering og sikte mot å sikre idrettens selvbestemmelsesrett. Det skal særlig satses på å ansette prosjektledere og instruktører i klubbene. Videre finnes det store oppgaver innenfor vedlikehold og utbedring av idrettsanlegg.

- Gi utøvere med gode forutsetninger, og som selv ønsker det, muligheter til å drive idrett på et høyt prestasjonsnivå.
- Fremme mosjonsidretten.
- Motarbeide tendenser til økt kommersialisering i idretten, slik at idrettens styringsrett sikres.
- Legge forholdene bedre til rette når det gjelder idrettstilbud for funksjonshemmede.
- Satse mer på skoleidretten.
- Bedre tilbudene for idrettsutdanning.

Ferie, fritid og friluftsliv

I økende grad vil folks hverdag bli preget av lengre fritid. Utviklingen i arbeidslivet kan bety økt fritid for store grupper. Vi finner imidlertid store sosiale forskjeller i folks muligheter til å gjøre seg nytte av tilbud om ferie og fritid. Derfor må det i større grad være et samfunnsansvar å legge til rette et bredt tilbud av aktiviteter. Alle må sikres utfoldelsesmuligheter ut fra sine behov og interesser.

Vi har fra naturens side bedre muligheter for friluftsliv enn de fleste andre land i Europa. Det er et hovedmål for Arbeiderpartiet at alle skal ha et godt tilbud av friluftsliv og fritidsaktiviteter i nærheten av sitt eget bosted. Familier med små barn, eldre og funksjonshemmede er særlig avhengig av et godt fritidstilbud i nærmiljøet.

Allmennhetens rett til naturopplevelser kan kombineres med en omfattende fritidsbebyggelse. Arbeiderpartiet vil legge opp til en mer aktiv politikk for å imøtekomme etterspørselen etter hytter. Utbyggingen må imidlertid skje etter bestemte planer og på en måte som ikke ødelegger de muligheter vi alle skal ha i vår natur.

Arbeiderpartiet vil:

- Arbeide for et variert ferie-, fritids- og aktivitetstilbud for alle befolkningsgrupper.
- Verne om friluftslovens bestemmelser om allmennhetens rett til fri ferdsel i utmarksområdene.
- Utarbeide et handlingsprogram for friluftslivet.
- Øke innsatsen for sikring og tilrettelegging av - og tilsyn med friarealer.
- Tilrettelegge områder for campingvogn-parkering.
- Prioritere tiltak i byenes dagstur- og helgeturområder.
- Sikre allmennhetens rett til jakt og fiske. Ordningen med jakt- og fiskekort må forenkles, blant annet med en felles ordning i statsallmenninger.
- Påskynde planleggingen i kommunene med sikte på økt hyttebygging.
- Fremme bygging av småbåthavner.

Vern av miljø og ressurser

Langsiktig forvaltning av natur og naturressurser ut fra økologiske prinsipper er

avgjørende for vår framtidige velferd og eksistens. Risikoen for ødeleggelse av naturen er stor. Nasjonale og internasjonale tiltak for å verne naturen og jordas ressurser er derfor av avgjørende betydning.

Vi må ikke la kortsiktige økonomiske vurderinger føre til uopprettelig skade på livsmiljøet og livsressursene. Miljøvernpolitikken kan derfor ikke være konjunkturbestemt. De kvalitative sidene ved tilværelsen er like viktige uansett om det er økonomisk vekst eller ikke.

Våre miljøvernpolitiske mål kan bare gjennomføres ved en opprioritering av dette arbeidet i de politiske beslutningsprosessene på alle plan, gjennom en framtidsrettet lovgivning og ved å styrke miljøvernets stilling i de offentlige organene.

Arbeiderpartiet vil:

- Utarbeide en handlingsplan for å øke innsatsen i naturvernarbeidet.
- Gjennomgå lover og forskrifter av betydning for miljøvernet som det borgerlige stortingsflertallet har endret.
- Gjennnføre en planlov i tråd med intensjonene i den som ble vedtatt av Stortinget i 1981.
- Gi kampen mot sur nedbør høy prioritet.
- Understreke betydningen av at områder som ikke er statsgrunn, også kan bli lagt ut til nasjonalparker. Det må være områdets kvalitet, ikke eierforholdene, som er avgjørende når man ønsker å verne et område for framtida i henhold til naturvernloven.
- Følge opp vernebestemmelsene for Svalbard med effektiv kontroll.
- Arbeide for utstrakt vern av den produktive jord.
- Fremme energioptimering.
- Verne et representativt utvalg av våre vassdrag. Videre vannkraftutbygging må skje innenfor rammen av en samlet plan, på en slik måte at de minst verneverdige vassdragene konsesjonsbehandles først, og særlig verneverdige vassdrag gis varig vern.
- Arbeide for utvidet bruk av alternative energiresurser.
- Gå imot planlegging eller utbygging av kjernekraftverk.
- Innføre strengere sikkerhetskrav og mer effektive straffebestemmelser for å hindre at oljevirkosomhet og oljeutslipp skader livet i havet.
- Begrense forurensningene fra jordbruk og skogbruk.
- Sørge for streng kontroll med bruk av kjemiske sprøytemidler.
- Bedre standarden på avfallsbehandling gjennom økt resirkulering og ombruk.
- Iverksette tiltak for å redusere forurensning og støy fra motorkjøretøyer og blant annet bruke avgiftspolitikken positivt for å stimulere til økte sikkerhetstiltak, lavere forurensninger, lavere energiforbruk og mindre støy.
- Trappe opp norsk miljøvernforskning.

Et godt arbeidsmiljø

Arbeidsmiljøet betyr mye for folks helse og trivsel. Store ulikheter i arbeidsmiljø gir forskjeller i folks helsebelastninger. Bedring av arbeidsmiljøet er derfor viktig for å sikre

gode arbeidsplasser. Arbeidsmiljøloven danner et godt grunnlag for dette. Det helsepolitiske grunnlaget som loven bygger på, må videreutvikles.

De ansatte må være den viktigste drivkraft i arbeidet for å bedre miljøet på arbeidsplassene. Å styrke kunnskapene om miljøspørsmål er en viktig del av dette.

Arbeiderpartiet vil:

- Bygge ut ordningene med regionale verneombud.
- Styrke kunnskapen om sammenhengen mellom arbeidsmiljø og helse gjennom utdanning av helsepersonell og gjennom etterutdanning av bedriftshelsepersonell. Bedriftsledere og de ansatte må også tilføres slik kunnskap.
- Gjennomføre obligatorisk bedriftshelsetjeneste slik at den i sterkere grad kan være med å trygge arbeidsmiljøet og sikre arbeidstakernes helse.
- Styrke arbeidsmiljøforskningen.
- Utrede bedre erstatningsordninger ved arbeidsulykker og yrkessykdommer.
- Gi de ansatte rett til å kreve at arbeidsgiveren utarbeider langsiktige miljø-, investerings- og bemanningsplaner. De ansatte skal delta i utarbeidelsen av slike planer.
- Arbeide for at det ved innføring av ny teknologi legges opp til løsninger som gir de ansatte mest mulig medinnflytelse i systemenes utforming og drift.

Nærmiljøet

Miljøet omkring oss skal gi grunnlag for trivsel og aktivitet. Et godt nærmiljø gir mulighet til kontakt mellom mennesker og ansvar for hverandre.

Utfordringene i nærmiljøet er forskjellig i ulike deler av landet. Noen steder er det bygd ut en rekke tilbud. Likevel kan kontakten mellom menneskene være dårlig, og det eksisterer sosiale problemer. Det gjelder for en del nye drabantbyer i byer og tettsteder. Andre steder kan samholdet mellom menneskene bygge på tradisjoner og være godt, men det er mangel på arbeidsplasser og servicetiltak.

Gode nærmiljøer forutsetter både aktivitet fra folk som bor der, og offentlige servicetilbud. I nye områder må det allerede fra planleggingsstadiet legges vekt på å utvikle et godt nærmiljø. De som skal bo i et nytt boligfelt, må få medvirke i planleggingen.

Mange bomiljøer, spesielt nye, har en skjev fordeling mellom beboere når det gjelder alder og yrke. Kontakten mellom ulike grupper blir ofte dårlig. Dette kan motvirkes dersom det i boområdene legges til rette for flere boligløsninger, lekeområder, barnehager og eldreomsorgstilbud. Trafikken har også stor betydning. Tiltak for å begrense biltrafikken og å adskille trafikken for bilende, gående og syklende skal fortsette. Barna må prioriteres framfor bilen i boområdene. Trafikksikkerhetsarbeidet skal styrkes og gå inn som en naturlig del av all samferdselsutbygging.

Arbeiderpartiet vil:

- Samordne de offentlige forsøkene og støtteordningene for nærmiljøtiltak slik at det blir lettere for det enkelte nærmiljø å få økonomisk støtte og hjelp til ideer.
- Utarbeide offentlige støtteordninger som gir organisasjoner, interessegrupper og

andre i et lokalmiljø mulighet til å drive aktivitetshus på tvers av aldersgrenser og interesseområder.

- Legge reguleringsplanarbeidet opp slik at de som skal bo i området, på et tidlig tidspunkt får bli med i planleggingsprosessen.
- Gi støtte til etablering av sosiale treffsteder i nærmiljøene.
- Fortsette arbeidet for bilfrie boområder. I boområder med biltrafikk bør 30 km/t som øvre fartsgrense brukes i større grad.
- Sikre leke- og oppholdsarealer for barn og fritidstilbud for ungdom i nærmiljøet.

Familiepolitikken

Familien har stor betydning for både unge og voksne. Den løser mange omsorgs- og oppdragelsesoppgaver i velferdssamfunnet.

De siste 20 år har familie- og ekteskapsmønsteret i Norge endret seg mye. Dette må få konsekvenser for familiepolitikken. Arbeiderpartiet vil en familiepolitikk som tar opp i seg alle familietyper: Kjernefamilien, aleneforeldre-familien, samboere, enslige og kollektivboere.

I for stor grad har familiepolitikken bygd på at kvinner er hjemmearbeidende og menn utearbeidende. Derfor har kvinner hovedansvaret for omsorgsarbeidet i hjemmet. Dette har gjort det mulig å legge opp til at så mange av oppgavene i sosialpolitikken løses privat. Denne arbeidsdelingen skal endres.

Familiepolitikken skal gi konkrete muligheter til likestilling.

Svangerskapspermisjonene i arbeidslivet skal forlenges etter hvert til 1 år, slik at de gir kvinnene mulighet til å fortsette i arbeidslivet etter fødsel. Permisjonsordningene skal også omfatte menn, slik at deling av omsorgsansvar for barn blir vanlig allerede fra starten.

Antallet aleneforeldre øker. Denne gruppa har en spesielt presset situasjon, arbeidsmessig og økonomisk. Aleneforeldre skal tilbys flere avlastningstilbud og barnehageplasser. Aleneforeldrenes økonomi må også bedres.

Mange går uforberedt til foreldrerollen. De lokale helsestasjonene skal få bedre mulighet til å følge opp dette. Deres rammer skal utvides til å kunne ta seg av flere oppgaver enn bare barnas fysiske helse. De skal kunne tilby svangerskapskontroll og samtalegrupper for foreldre etter fødsel.

Privat vold har større omfang enn det som synes. I Norge har krisesentrene bidratt til å avhjelpe og avdekke kvinnemishandling. Mishandling og vanskjøtting av barn har også kommet sterkere fram i lyset. Det skal legges til rette for utbygging av nye krisesentra for mishandlede og voldtatte kvinner. Etter opphold på krisesenter må kvinnene få nødvendig hjelp til blant annet arbeid og bolig.

Arbeiderpartiet vil:

- Innføre 30 ukers svangerskapspermisjon med lønn. I tillegg gjøres fedres rett til 2 ukers permisjon i forbindelse med fødsel lønnet.
- Øke barnetrygden. Bedre aleneforeldrenes økonomi og bedre mulighetene for avlastning og barnehageplass.
- Arbeide for økt likestilling mellom ulike samlivs- og familietyper i forhold til

grunnleggende sosiale og økonomiske rettigheter.

- Bygge ut helsestasjonene slik at de kan gi tilbud om svangerskapskontroll og kurs til foreldre før og etter fødsel.
- Stimulere til barnevaktformidling.
- Innføre bestemmelser om at helsekontroll av barn skal bli obligatorisk. Helsestasjonen må innkalle barn under 7 år til kontroll minst 1 gang i året.
- Øke statstilskottet til drift av krisesentra for mishandlede og voldtatte kvinner slik at flere sentra kan bygges ut.
- Gi mishandlede kvinner rett til fri advokathjelp.
- Gi foreldre med alvorlig syke barn rett til permisjon med lønn inntil 1 år, sammenhengende eller innenfor rammen av 3 år.
- Bedre livssituasjonen for familier med funksjonshemmede og pleietrengende ved hjelp av avlastning, hjemmehjelp, rett til permisjoner o.l.
- Arbeide for homofiles likestilling og beskyttelse mot forskjellsbehandling. Det skal gjennomføres undersøkelser som belyser homofiles juridiske, sosiale og kulturelle situasjon i Norge.

Barns og ungdoms oppvekstkår

Barnehagene skal gi trygghet til de yngste. De skal være samfunnets håndsreking til hjemmene og gi barna sosial trening og trygghet. Derfor vil Arbeiderpartiet at barnehagene i prinsippet skal eies og drives av det offentlige. Arbeiderpartiet vil opprettholde tilskott til privat drift av barnehager som oppfyller de krav samfunnet må stille når det gjelder mål, praktisk tilrettelegging, personalets kvalifikasjoner og tilsetningsvilkår. Arbeidsmiljøloven må endres slik at barnehagepersonell ikke blir utsatt for yrkesforbud. Barnehagene må bygge på generelle prinsipper om likeverd og toleranse, slik at alle barn fra ulike sosiale, kulturelle og religiøse miljøer kan lære å respektere hverandre og få trening i samhandling og samarbeid.

Barnehageutbyggingen skal forseres, og det skal først og fremst bygges ut hel- og halvdags plasser. Tilbudet til de yngste barna er dårligst, derfor skal disse plassene spesielt prioriteres.

Gjennom fritidshjem knyttet til skolene skal tilbud om gode tilsynsordninger og fritidsaktiviteter for de yngste skolebarna bygges ut. Fritidshjemmene kan nytte lokaler i skoler, barnehager eller andre hus i lokalmiljøene.

De frivillige organisasjonene betyr mye for barn og ungdom. Derfor skal de gis bedre arbeidsforhold gjennom statlige og kommunale økonomiske støtteordninger. Den statlige støtten til de offentlige fritidsklubbene skal økes, slik at alle kommuner kan bygge ut slike fritidstilbud. I sterkere grad enn før må det tas hensyn til å la barns og unges egen kultur slippe til i fritidstilbudene. Lokale rocke- og musikkgrupper er et eksempel på det. Det samme gjelder ulike verksteder for blant annet snekring og keramikk.

Arbeiderpartiet vil:

- Innføre utbyggingsplikt for barnehager oppfulgt av en statlig finansieringsplan. Målet må være at alle barn skal ha rett til barnehageplass.

- Forsere utbyggingen av fritidshjem for skolebarn.
- Pålegge kommunene å utarbeide planer for det forebyggende barne- og ungdomsarbeidet.
- Bygge videre ut de statlige støtteordningene til barne- og ungdomsorganisasjonene og de kommunale fritidsklubbene.
- Gi bedre muligheter for utbyggingen av selvstyrte aktivitetstilbud for barn og ungdom gjennom statlige støtteordninger.
- Gå inn for forpliktende samarbeidsordninger mellom barnevernsmyndighetene og andre etater som berører barns og ungdoms oppvekstkår, f.eks. skolemyndighetene, kulturetaten, tekniske etater og arbeidskraftmyndighetene.

Helsepolitikken

Helsetilstanden i befolkningen er et mål for kvaliteten av samfunnet. Det er en klar sammenheng mellom folks helse og levekår. Arbeidsledighet skaper grobunn for dårlig helse. Arbeidsmiljø, boforhold, ernæring og den enkeltes levevaner innvirker også på helsetilstanden. Derfor er arbeidet for utjevning og bedring av arbeidsmiljøet og levekår en viktig helsepolitisk oppgave. Gjennom en politisk innsats innenfor en rekke samfunnsområder vil Arbeiderpartiet arbeide for samfunnsforhold som fremmer helse og forebygger helseskader.

Arbeiderpartiet vil en politikk som sikrer alle lik rett til helsetjeneste. Det må være vårt felles ansvar å sikre en rettferdig helsetjeneste. Ved å sikre den offentlige helsetjeneste tilstrekkelig kapasitet og kvalitet, vil vi unngå privatisering av helsetilbudene. En offentlig helsetjeneste sikrer også en effektiv og rettferdig styring av tilbudene.

Helsesektoren har gjennom de siste tiår vokst sterkt og bruker i dag en betydelig del av de offentlige budsjetter, selv om vi bruker en mindre del av vårt bruttonasjonalprodukt til helsetjenester enn mange andre industriland. Helsesektoren skal fortsatt gis vekst framover. Den medisinske utvikling gir nye muligheter og tilbudene er fortsatt ikke fordelt på en rettferdig og likeverdig måte. Likevel blir det nødvendig med en streng prioritering og en kanalisering av ressursene til de områder som trenger det mest. Helsetjenesten skal gjøres mer effektiv. Det stiller krav om rasjonalisering, bedre ledelse, fornyelse av styringsformer og bedre samarbeid over faggrensene. Helseøkonomiske vurderinger skal tillegges større vekt.

Det forebyggende helsearbeid skal prioriteres sterkere. Kommunehelsetjenesten skal opprustes til større innsats i det forebyggende arbeid i nærmiljøet. Det er et stort behov for utbygging og forbedring innen eldreomsorgen, det psykiske helsevern og omsorgen for psykisk utviklingshemmede. Veksten i helsesektoren skal først og fremst komme disse områdene til gode. En slik prioritering vil også minske presset på institusjonshelsetjenesten og sette denne i stand til å løse nye oppgaver og redusere ventetiden for dem som i dag står i kø for nødvendig behandling i sykehus. Dette stiller også krav til samarbeid mellom trygdeetaten og helsetjenesten. I dag får folk sykepengene mens de ofte i lang tid må vente på behandling ved institusjon. For den enkelte syke og for samfunnet ville det i mange tilfeller vært bedre å øke behandlingsmulighetene framfor å betale trygd.

Sykehustjenesten skal som hovedregel være fylkenes ansvar. Det er likevel

nødvendig med en større samordning mellom fylkessykehusene og regionsykehusene. Rammetilskottsordningen i fylkene har ført til at det er økonomisk tjenlig å satse på flest mulig spesialisttjenester innenfor eget fylkes grenser. En slik organisering er ikke alltid samfunnsøkonomisk og heller ikke til beste for den faglige kvaliteten i behandlingen. Ordningen med betaling for behandling ved institusjon utenfor eget fylke (gjestepasientoppgjør) kan også føre til at pasienten ikke kommer til behandling hos spesialist utenfor eget fylke eller kommer senere enn ønskelig. Det er også blitt vanskeligere for pasienten å få en faglig vurdering f.eks. fra regionsykehus hvis ikke det faglige miljøet i eget fylke støtter dette. En mulighet for nyvurdering har vært og bør fortsatt være en rettighet for pasienten. Regionsykehusene bør delta i en slik vurdering.

Arbeiderpartiet vil utrede erfaringene med den nåværende finansieringsordning for sykehustjenesten med sikte på forenkling og bedre utnytting av landets samlede faglige og økonomiske ressurser. Sykehusene må også settes i bedre stand til å ta i bruk ny teknologi innen diagnostikk og behandling, og bygge ut sine polikliniske tjenester. Dette vil føre til bedre ressursutnyttelse og en mer rettferdig geografisk fordeling av tilbudet om spesialisttjenester.

Kommunene har ansvar for helsetjenesten utenfor institusjon. Kommunenes helseplaner må ta sikte på den rette balanse mellom forebyggende helsearbeid, diagnostikk, behandling, attføring, ettervern, pleie og omsorg. En forutsetning for et godt og likeverdig tilbud i kommunehelsetjenesten er at kommunene får styrket sin økonomi. Opphevelsen av legereguleringsloven og økte og ulike egenandeler gir negative utslag. Arbeiderpartiet vil endre lovverket og styrke de økonomiske mulighetene til å etablere fastlønnsordninger eller gi et tilstrekkelig antall helsepersonell avtaler med kommuner og fylkeskommuner. Det er også et vilkår for en god primærhelsetjeneste at det organiseres et nært samarbeid med institusjonshelsetjenesten i fylkene.

Det psykiske helsevern har hittil vært for lavt prioritert. Behovet for tjenester har økt samtidig med at det har vært en betydelig utvikling i behandlingsmetodene. Tilbudene innen det psykiske helsevern må i større grad desentraliseres og gå inn som en viktig del av kommunehelsetjenesten. Poliklinikker, dagsenter og for- og ettervernstilbud skal utbygges videre. Også i framtida vil det være behov for psykiatriske institusjoner. Disse skal opprustes bygningsmessig og med fagpersonell slik at de blir bedre i stand til å gi et aktivt behandlingsopplegg for den enkelte pasient. Barne- og ungdomspsykiatrien skal utbygges i alle fylker.

Omsorgen for psykisk utviklingshemmede skal styrkes. Helse- og sosialtjenesten i kommunene må settes i stand til å gi et tilfredsstillende tilbud i nærmiljøet. Derved vil færre psykisk utviklingshemmede ha behov for institusjonsopphold langt borte fra hjemmet.

Skal målet om best mulig hjelp til alle psykisk utviklingshemmede kunne oppfylles, må det være et nært samarbeid med spesialisttjenesten på fylkesnivå og med tilbud på andre områder som sosialtjenester, skole, boliger og arbeidsplasser.

Funksjonshemmede er spesielt avhengige av en god helsetjeneste. Forholdene skal legges praktisk til rette for at de funksjonshemmede skal ha samme reelle tilgang til nødvendige tjenester fra primærhelsetjenesten og spesialisttjenesten som andre. Noen grupper funksjonshemmede er små, og for disse bør det etableres spesialtilbud på landsbasis.

Finansieringsordningene for tekniske hjelpemidler skal bedres og hjelpemiddelsentraler etableres i alle fylker.

Hjemmesykepleie og hjelpeordninger for hjemmene er viktige tiltak for at funksjonshemmede skal ha muligheter til å bo i sine hjem. Dette er bedre for de funksjonshemmede og også økonomisk fordelaktig i forhold til institusjonsopphold. Institusjonene for fysisk funksjonshemmede skal på sikt nedbygges. I flere år framover vil likevel institusjoner måtte være hjem for mange funksjonshemmede. Derfor må standarden i disse institusjoner heves, slik at det blir et godt botilbud. Man må også sikre nødvendige tjenester fra helse- og sosialtjenesten til funksjonshemmede i institusjonen. Forholdene må også praktisk legges til rette slik at institusjonsbeboere kan delta i størst mulig grad i samfunnslivet utenfor institusjonen.

Den offentlige tannhelsetjeneste utbygges slik at klienter i langtidsinstitusjoner og hjemmeboende eldre og funksjonshemmede får tilfredsstillende tilgang til tannhelsetjenester.

Medisinsk forskning skal prioriteres og forskningsmiljøene styrkes. Forskningen skal særlig innrettes mot å gjøre primærhelsetjenesten i stand til å utføre sine oppgaver og ta opp nye tiltak i kommunehelsetjenesten. Det skal også legges vekt på helsetjenesteforskning, herunder helseøkonomi, for å gi et sikrere grunnlag for organiseringen av helsetjenesten og en bedre utnyttelse av de økonomiske ressursene.

Enkelte former for kunstig befruktning reiser nye etiske og juridiske spørsmål. Hovedsaken må være å sikre barnas rettigheter. Derfor skal dette tilbudet bare gis til ektepar og stabile samboere. Barna skal i forhold til sin sosiale far ha de samme juridiske rettigheter som andre barn.

Økende bruk av egenandeler i helse- og sosialtjenesten rammer urettferdig. Det er ikke noe samlet system for bruk av egenandeler. Ikke alle egenandeler kommer inn under "takket" (800 kroner pr. år i 1984). Det er i dag blitt mulig å ta ulike egenandeler for samme helsetjeneste (to-prissystem).

Arbeiderpartiet vil foreta en offentlig utredning om bruken av egenandeler i helse- og sosialtjenesten for å vurdere de helsepolitiske og sosiale virkninger. Inntil ordningen med egenandeler kan omlegges på bakgrunn av resultater fra utredningen, skal flere helsetjenester hvor det i dag er egenandeler, inkluderes i "takket" for egenandeler.

Arbeiderpartiet vil:

- Gi helsesektoren ytterligere vekst i framtida. Veksten skal først og fremst nyttes innenfor primærhelsetjenesten, psykisk helsevern, for de psykisk utviklingshemmede og i eldreomsorgen.
- Gi fylkene et bedre økonomisk grunnlag for institusjonsdriften og gjennom endringer i finansieringsordningene legge forholdene til rette for et bedre samarbeid om tilbudene på tvers av fylkesgrensene, slik at pasientenes rettigheter til behandlingstilbud kan sikres.
- Bidra til bedre samarbeid mellom fylkene og kommunene i helsetjenesten.
- Prøve ut modeller for å se bruk av trygdemidler og behandlingstilbud i sammenheng.
- Sikre pasientenes rettigheter gjennom økt opplysningsvirksomhet og gjennom opprettelse av et pasientombud.
- Vurdere en obligatorisk pasientforsikring og sykehusenes objektive ansvar.
- Endre lovverket og øke det kommunale rammetilskottet til primærhelsetjenesten slik

at helsepersonell kan ha avtale med kommunen eller være fastlønte, og slik at man unngår et to-prissystem.

- Fremme forslag til endringer i gjeldende lovverk som gir hjemmel for å kunne hindre etablering av privatdrevne helsetilbud på kommersiell basis.
- Benytte folketrygdmidlene innenfor rammen av offentlige helseplaner.
- Styrke det forebyggende arbeidet i primærhelsetjenesten.
- Endre det samlede systemet med egenandeler i helsetjenesten med sikte på bedre bruk av ressursene og en mer rettferdig ordning, og sette i gang arbeidet for en gradvis reduksjon av egenandeler på grunnleggende helsetjenester. Det skal tas særlig hensyn til kronisk syke og de som er avhengig av livsviktig medisin.
- Styrke medisinsk forskning og helsetjenesteforskningen.
- Gå inn for offentlige innkjøpsordninger for tekniske hjelpemidler for å holde prisnivået nede.
- Samordne de enkelte utdanninger i helsesektoren bedre.
- Utvikle større kunnskaper for ledelse av institusjoner i helsetjenesten gjennom utdanning og opplæring.
- Øke utdanningskapasiteten for jordmødre og styrke jordmortjenesten i kommunene.
- Sørg for at kommunene bygger ut tilbudene om hjemmesykepleie og annen hjelp til hjemmene slik at funksjonshemmede kan integreres bedre i samfunnet.
- Gi beboere i institusjon rett til å delta i styringsorganene for institusjonen.

Trygghet for de eldre

Flere eldre mennesker har behov for omsorg og trygghet. Ved god planlegging og utbygging av offentlige hjelpetiltak kan mange lenger klare seg på egen hånd. Størstedelen av eldreomsorgen drives i dag fortsatt i familien. Det er kvinnene i familien som tar det vesentligste av omsorgsarbeidet. Arbeiderpartiet ønsker en annen arbeidsdeling i dette omsorgsarbeidet. Derfor skal forholdene legges til rette for utdanning til omsorgsoppgaver og flere offentlige tilbud i eldreomsorgen.

Hjelpeordningene og institusjonene skal bygges ut knyttet til det lokale miljø.

Det må etableres en tiltakskjede for forebyggende helsearbeid for eldre. Forebyggende helsearbeid blant eldre vil føre til at flere lenger klarer seg selv i egne hjem. En utvidet virksomhet ved de kommunale helsestasjonene kan drive et helsetilbud til pensjonistene.

Arbeiderpartiet vil:

- Gi de eldre mulighet til utbedring av boligene sine og nødvendige tekniske hjelpemidler gjennom offentlige finansieringsordninger og hjelpemiddelsentraler i fylkene.
- Fortsette utbyggingen av eldresentra.
- Bygge videre ut spesielle transporttilbud til eldre og finansiere dem på samme måte som andre subsidierte transportmidler. Tilbudene skal ikke bli dyrere enn ordinær kollektivtrafikk for de eldre.
- Øke omfanget av de ulike kommunale hjelpeordningene for eldre i hjemmet. Det skal gis hjelp til blant annet rengjøring, vedlikehold, matlaging, personlig stell og

sykepleie.

- Bygge ut tryggingstiltak for eldre, som f.eks. telefon, oppringingsservice, automatiske varslingssystemer og hjemmebesøksordninger.
- Etablere flere plasser med mulighet til behandling ved dagsenter tilknyttet sykehjem.
- Forsere utbyggingen av alders- og sykehjems plasser slik at tilbudet kan møte det økende antall eldre. Det innføres utbyggingsplikt for sykehjem. Den offentlige finansieringen sikres.

Sosial trygghet

Sosial trygghet er en grunnleggende rettighet i vårt velferdssamfunn. Vi ønsker et sosialt sikkerhetsnett som gir tilbud om hjelp og omsorg til alle som kommer i vanskelige livssituasjoner og som ikke kan nyttiggjøre seg andre hjelpeordninger. Den kommunale sosialtjenesten har en viktig rolle i arbeidet med å sikre at det sosiale sikkerhetsnettet blir tettest mulig. Ved siden av de økonomiske hjelpemulighetene har sosialforvaltningen og folkevalgte organer et særskilt ansvar for at det blir tatt hensyn til alle vanskeligstilte grupper i den lokale planlegging og ressursbruk. Samtidig er etaten gjennom den nye helse- og sosiallovgivningen gitt en sentral rolle i det forebyggende arbeidet blant samtlige befolkningsgrupper. Målsettingen er å hindre omsorgssvikt overfor barn og ungdom og å stimulere nærmiljøer der enkeltmennesker og familier kan oppleve tilhørighet, mening og trivsel. Blir nærmiljøene mer selvhjulpne, vil dette kunne forebygge utvikling av psykiske problemer med etterfølgende rusmiddelbruk og behandlingsbehov. Samtidig vil det bedre mulighetene for å kunne gi tilfredsstillende tilbud til dem som har vært gjennom behandling, og som trenger mellommenneskelig støtte på vei til en ny tilværelse.

Køene til sosialhjelp øker. Det blir flere klienter ved sosialkontorene. Mange kommuner har ikke lenger mulighet til en god sosialomsorg. Årsakene ligger først og fremst i den rekordartede økningen av arbeidsledige og den sterke stigningen i boutgifter. I dette perspektivet kan ikke flere ansatte i sosialsektoren løse problemene. Disse problemene kan bare løses gjennom en ny politikk som gir folk tilbud om arbeid og muligheter til å betale boutgiftene sine selv. Først da kan sosialsektoren i kommunene få mulighet til å løse helt nødvendige oppgaver slik at lov om sosial omsorg oppfylles.

Arbeiderpartiet vil:

- Øke statens tilskott til sosialsektoren i kommunene for å bedre kommunenes muligheter til å løse økende oppgaver og samtidig for å sikre befolkningen et tilfredsstillende tjenestetilbud.
- Utarbeide forslag til minstenormer for det lokale tjenestetilbud innen sosialsektoren, inklusive bindende normer for økonomisk sosialhjelp.
- Styrke det forebyggende arbeidet og bidra til et bedre samarbeid sektorene og faggruppene imellom.
- Sikre de svakere og vanskeligstilte gruppenes interesser og rettigheter.
- Gjennomgå sykelønnsordningen i samarbeid med arbeidslivets organisasjoner.

Kriminalpolitikken

Hovedoppgaven for kriminalpolitikken er å forebygge at forbrytelser skjer. Vi ønsker et samfunn der alle kan føle trygghet for sitt liv, sin helse og sine eiendeler.

En samfunnsutvikling mot større solidaritet og likhet vil øke respekten for lov og rett og motvirke kriminalitet. Allmenne politiske tiltak som utjevner urettferdighet og sosiale skiller mellom samfunnsgrupper, så som arbeid for alle, tilstrekkelige skole- og fritidstilbud og en sosial boligpolitikk, er derfor viktige kriminalitetsforebyggende tiltak.

Den teknologiske utvikling skaper nye former for kriminalitet. Økonomisk kriminalitet, datakriminalitet og bruk av produkter som forurensner naturen eller skader liv og helse, er eksempler på moderne forbrytelser. Dette medfører alvorlige skader og må vies større oppmerksomhet.

Samtidig kan utviklingen av nye tekniske hjelpemidler bidra til å forebygge forbrytelser. Slike forebyggende tiltak bør inngå i samfunnsplanleggingen der hvor de ikke griper inn i den personlige frihet og går på tvers av viktige rettssikkerhetsprinsipper.

Politiets rolle i det forebyggende arbeidet mot kriminalitet må styrkes. Bydelspolitiet, kriminalvernet og politiets holdningsskapende innsats blant barn og unge bør bygges videre ut.

Bruken av fengselsstraff bør i utgangspunktet forbeholdes grovere lovbrudd. Særlig for unge lovbytere bør man finne fram til alternative reaksjonsformer som er bedre egnet til å bringe lovbyterne tilbake til samfunnet. Utformingen av straffelovgivningen må bygge på større sosial rettferdighet. Overgrep mot liv og helse som i formen framtrer som brudd på eksempelvis arbeidsmiljøloven, volder i omfang langt større personskade enn de forbrytelser som straffeloven tradisjonelt omhandler. Angrep på de økonomiske fellesgoder så som skattesvik, valutaovertredelser m.v. representerer i dag enorme beløp sammenliknet med det som går tapt på grunn av tradisjonell vinningskriminalitet. Dette må gjenspeiles i straffelovgivningen.

Arbeiderpartiet vil:

- Forebygge kriminalitet gjennom allmennpolitiske tiltak, så som sysselsettings-, utdannings-, bolig- og familiepolitikken.
- Trappe opp kampen mot rusmidler som er en av de viktigste årsaker til kriminalitet i vårt samfunn.
- Heve den kriminelle lavalder fra 14 til 15 år.
- Bruke ubetinget fengsel bare i særlige tilfeller når lovbyteren er under 18 år.
- Gjennomgå straffelovgivningen ut fra det mål å skape større sosial rettferdighet. Humane hensyn bør gis en selvstendig stilling i straffelovgivningen.
- Gi påtalemyndighetene større etterforskningskapasitet i kampen mot moderne kriminalitet.
- Desentralisere fengselsvesenet og utbygge ordningen med frigang.
- Videreføre forsøksprosjekter med samfunnstjeneste som alternativ til fengsel og utvide bruken av konfliktråd.

Styrking av barne- og ungdomsvernet

Et stort og økende antall barn og unge vanskjøttes, mishandles, faller ut av skolen og kommer i drift. Arbeiderpartiet godtar ikke denne utviklingen. Foreldrene har hovedansvaret for å gi barna sine en god oppvekst. Samfunnet har ansvaret for at foreldrene får økonomiske og sosiale muligheter til å oppfylle dette ansvaret. Samfunnet har også plikt til å gripe inn og hjelpe dersom barn blir utsatt for omsorgssvikt i en risikofylt situasjon.

Barne- og ungdomsvernet skal verne alle barn og unge. Det skal likevel ha et særlig ansvar for å beskytte og gi tilfredsstillende omsorg til utsatte barne- og ungdomsgrupper. Arbeiderpartiet mener derfor det er nødvendig å styrke barnevernet og styrke barnas rettslige stilling.

I dag mangler barnevernet kapasitet. Det er uklare ansvarsforhold og for dårlig samordning. Meldings- og rapporteringssystemene fungerer ikke godt nok. Barnevernsarbeidet er ikke høyt nok prioritert i de fleste kommuner.

Hjelpeapparatet må utnyttes mer effektivt. Fylkeskommunen bør derfor få ansvaret for å utvikle en tiltakskjede som omfatter barnevernsinstitusjoner, fosterhjem, poliklinikker og skoler. Tiltakskjeden må styres av et folkevalgt organ på fylkesplan. Det enkelte ledd i kjeden har ansvaret for barnet inntil neste ledd kan overta. Ingen skal skrives ut til gata. For å gi muligheter til samordning av de enkelte tilbudene i kjeden må det foretas endringer i lover, forskrifter og finansieringsordninger.

Barnevernet må tilby hjelp før problemene blir for store. Forebyggende arbeid i skole og fritidsmiljøer kan hjelpe mange ut av problemene. Avlastningstilbud skal tilbys familier med behov for dette i kortere eller lengre perioder.

Arbeiderpartiet vil:

- Opprettholde barnevernsnemnda som et eget organ, med mindre andre ordninger er klart mer hensiktsmessige.
- Styrke barnevernsarbeidet ved sosialkontorene økonomisk og gjennom flere ansatte.
- Gi tilbud om kriseplasser i barnehagene i alle kommuner. Som avlastningstiltak i nærmiljøet må det også sikres tilfredsstillende tilgang på weekend-hjem og ferieavlastning.
- Opprette krisetelefoner for å formidle hjelp til utsatte barne- og ungdomsgrupper i større kommuner og alle regioner.
- Opprette utekontakter i alle bymessige områder, enten på kommunalt eller interkommunalt grunnlag.
- Styrke og bygge ut fosterhjemsordningen slik at den kan fungere effektivt som virkemiddel innenfor barne- og ungdomsvernet.
- Sørgje for at barn og ungdom skal føle trygghet for at opplysninger gitt i tillit, ikke skal utløse strafferettslige tiltak. Utekontaktene må imidlertid være undergitt meldeplikt til barnevernet når de får kjennskap til foreldre som vanskjøtter og mishandler barn. Det samme skal gjelde for ungdom under 18 år som er i drift og er i ferd med å gå til grunne.
- Gi helse- og sosialpersonell opplæring i hvordan man oppdager og behandler barnemishandling.
- Gi offentlig ansatte som gjennom sitt arbeid får mistanke om mishandling av barn,

påbud om meldeplikt.

Rusproblemet

Bruken av rusmidler er knyttet til mellommenneskelige forhold som gjør at dette berører oss alle. I mange sammenhenger skaper rusmidler betydelige sosiale og helsemessige problemer for enkeltmennesker, familier og nærmiljø. Bruken av rusmidler medfører også omfattende samfunnsmessige problemer.

Årsakene til rusproblemene er mange og sammensatte. Det må også være utgangspunktet for de virkemidlene som tas i bruk for å redusere problemene. Det er nødvendig både med forebyggende og begrensende tiltak, samfunnsmessige reaksjoner ved overtredelser og et bedre og mer variert behandlingstilbud.

En god oppvekst med rusfrie miljøer og samlingssteder for barn og unge vil virke forebyggende. Målrettede opplysnings- og holdningsskapende tiltak kan forhindre misbruk og skader. De krefter som vil legalisere narkotiske stoffer, må bekjempes gjennom et bredt folkelig engasjement. Særlig viktig er det å stimulere og støtte ungdommens egen innsats i kampen mot narkotika og for rusfrie miljøer.

Det er en klar sammenheng mellom det totale alkoholkonsumet og omfanget av alkoholskader. Det må derfor være en målsetting å redusere det totale alkoholforbruket.

Et viktig tiltak mot narkotikamisbruk er å hindre tilgang av narkotiske stoffer. Tollvesen og politi må gis ressurser som kan bidra til en effektiv begrensning av narkotikatilførselen.

Flere og mer varierte behandlingstilbud innenfor narkotika- og alkoholistomsorgen må bygges ut. Tiltakene må settes inn tidligst mulig. Samfunnet må ta ansvar for de som ikke ved egen hjelp kan bryte med sitt misbruk. I en slik sammenheng kan tvangsbehandling være nødvendig. Like viktig i slike behandlingsopplegg er fysisk og psykisk fostring, daglig adferdstrening, grensesetting og omsorg.

Arbeiderpartiet vil:

- Utarbeide en samlet handlingsplan for kampen mot rusmiddelbruk.
- Styrke kommunenes og fylkenes økonomiske muligheter til å iverksette tiltak mot rusproblemer og gi offentlig støtte for etablering av rusfrie samlingssteder.
- Gi større plass til opplysnings- og holdningsskapende arbeid om alkohol- og narkotikaproblemer gjennom skoler, fritidsklubber og organisasjoner. Det må spesielt satses på ungdommens egen innsats i slikt arbeid.
- Bygge ut flere og mer varierte behandlingstilbud for folk med rusproblemer. Etablerte tilbud må sikres en tilfredsstillende finansiering. Det åpne omsorgstilbudet i nærmiljøene må sikres.

LEVEKÅR OG FORDELING

Arbeiderpartiet vil at alle mennesker skal ha like muligheter til å utfolde seg i forhold til sine evner, interesser og behov. Dermed er det viktig med en rettferdig fordeling av

inntekter, formuer og andre forhold som påvirker våre levekår. En fordelingspolitikk som tar hensyn til menneskenes ulike behov og evner og som samtidig belønner spesiell innsats på en rettferdig måte, gir oss et sterkt, harmonisk og vekstkraftig samfunn.

Det er den reelle fordelingen av den samlede produksjonen av varer og tjenester som er avgjørende. Virkemidlene i fordelingspolitikken skal gjennomgås og legges om med et slikt siktepunkt. Dessuten skal fordelingspolitikken legges opp slik at det blir minst mulig spekulasjon i økonomien.

I årene framover blir det nødvendig å utvide perspektivet for arbeidet med å utjamne inntekter og økonomiske forhold. Formue og arv er i ferd med å få stor betydning for fordelingen av goder i samfunnet. Gjennom arv overføres og forsterkes forskjeller fra generasjon til generasjon. Inntekt og formue påvirker muligheter til å låne penger i bank. Lånemulighetene er svært viktige for levestandarden. I arbeidslivet vokser det fram andre og nye former for belønning i tillegg til vanlig lønn. Dette kan føre til nye og økte ulikheter dels fordi noen får slike goder og andre ikke, og dels fordi slike former for belønning ofte ikke kommer til beskatning.

I større grad enn tidligere er det nødvendig å se på livsløpsfordelingen for det enkelte menneske eller husholdning. Levekårene varierer nå sterkt over livsløpet. Belastningene for de unge i etableringsfasen er større og mer konsentrert fordi inngangsbillettene til utdanning og bolig er blitt høyere. Levekårene varierer også sterkt med familiestørrelse og mellom en- og to-inntektsfamilier.

Arbeiderpartiet vil føre en samordnet fordelingspolitikk som tar hensyn til alle viktige forhold som kan ha betydning for levekår og inntekts- og formuesfordeling.

Priser og inntekter

Pris- og inntektsdannelsen i samfunnet skal påvirkes slik at størst mulig rettferdighet oppnås, samtidig som ressursene utnyttes på en effektiv måte. Utviklingen i priser, lønninger, eierinntekter og kapitalinntekter skal derfor sees i sammenheng med hverandre. Inntektsforskjeller som ikke har sitt grunnlag i effektivitetshensyn eller som ikke kan begrunnes med spesielt byrdefullt, ansvarsfullt, monotont, slitsomt eller risikofyllt arbeid, skal motvirkes.

Ansvar for lønnsdannelsen skal fortsatt ligge hos arbeidslivets organisasjoner. Kapital- og eierinntektene skal først og fremst reguleres gjennom skattepolitikken, næringspolitikken og prispolitikken. Selvstendige næringsdrivende som får sine inntekter regulert gjennom de prisene som fastsettes på varer og tjenester de produserer, skal også innordnes en solidarisk inntektsdanning. Dette kan gjøres ved å stimulere til en virksom priskonkurranseløs slik at det ikke blir mulig å ta for høye priser. På områder der det er utilstrekkelig konkurranse, skal det anvendes en stram priskontroll.

For å få til en utvikling i priser og inntekter som sikrer en rettferdig fordeling og full sysselsetting, vil Arbeiderpartiet søke å etablere en bred dialog og et forpliktende samarbeid mellom myndighetene og alle grupper som tar del i pris- og inntektsdannelsen. Som ledd i dette må regjering og storting føre en fordelingspolitikk, en velferdspolitik og en sysselsettingspolitikk som gjør det naturlig for alle grupper å vise samfunnsolidaritet når lønnskrav settes fram. Vi vil søke å jevne ut utgiftene mellom distrikter og over de forskjellige livsfasene slik at det blir mulig med mer ensartede lønnstillegg. Ved en omlegging av skattesystemet og en forandring av

studiefinansieringen vil vi søke å fjerne argumenter som mindre og sterke grupper ofte bruker til å skaffe seg høyere lønnstillegg enn andre.

Det er et problem at mindre organisasjoner som organiserer arbeidstakere som ofte sitter i nøkkelstillinger, skaffer seg høyere lønnstillegg enn andre. Dersom de mindre organisasjonene ikke tar sin del av ansvaret, må det vurderes å gi de store organisasjonene en forhandlingsmessig særstilling i privat og kommunal virksomhet, slik som hovedsammenslutningene i staten i dag har. Et annet problem er at moderasjon fra lønnstakerne kan føre til en for sterk økning av eierinntektene i bedrifter med god lønnsevne. Dette skal motvirkes blant annet gjennom skattepolitikken og prispolitikken.

Arbeiderpartiet vil:

- Føre en pris- og inntektspolitikk som vil gjøre det mulig å stimulere økonomien så mye at den fulle sysselsettingen gjenvinnes.
- Etablere et forpliktende samarbeid mellom regjeringen og arbeidslivets organisasjoner om pris- og inntektsutviklingen. Som et ledd i dette skal regjeringen gjennomføre en forpliktende sysselsettingspolitikk og fordelingspolitikk.
- Gjennomføre en streng kontroll med priser på områder der konkurransen ikke virker. Stimulere til økt priskonkurranse på områder der dette er mulig.
- Sørg for tiltak som hindrer at mindre og uavhengige organisasjoner bryter ut av en solidarisk inntektspolitikk.

Skatter og overføringer

Arbeiderpartiet vil sikre det økonomiske grunnlaget for fellesforbruket, skape en rettferdig fordeling og sørge for at samfunnets ressurser brukes effektivt til å fremme vekst, produksjon og sysselsetting. Skattereglene må motvirke spekulasjon og oppmuntre til sparing og produktive investeringer. Skal disse målene nås, er det nødvendig med omfattende forandringer i skattesystemet.

Gjennom en rekke fradragmuligheter er dagens system blitt uthulet. Reglene er uoversiktlige og vanskelig å kontrollere. I stedet for å bidra til produktive og sysselsettingsfremmende investeringer, stimulerer systemet til skattemotiverte investeringer, uheldige finanstransaksjoner og en spekulasjonsøkonomi. Folk med store fradragmuligheter og gode kunnskaper om skattesystemet drar størst nytte av dette. Særlig sterkt virker dette for den ubegrensede retten til rentefradrag og muligheten til å trekke fra underskudd i næringsvirksomhet i lønnsinntekter.

Ved en ekstrem og utilsiktet bruk av fradragmulighetene kan enkelte næringsdrivende opptre som nullskattytere, eller betale lite skatt selv om skatteevnen er stor. Dette er i strid med prinsippet om at fellesforbruket i samfunnet skal bæres av alle og fordeles etter yteevne.

Gjennom høy prisstigning og store fradrag for gjeldsrenter gir dagens skattesystem utilsiktede og uheldige omfordelinger mellom de som opptar store lån, og de som sparer.

Skattesystemet må være enklest mulig slik at skatteinnkrevingen kan bli effektiv. Blant annet derfor bør det være færrest mulig fradragsposter. Den progressive inntektsskatten må først og fremst slå inn på de høye inntektene.

Arbeiderpartiets utgangspunkt er at reformer i skattesystemet skal omfordele skattebyrdene. Det er de reelle fordelingsvirkningene som er avgjørende. Større rettferdighet og en mer effektiv innkreving vil øke skatteinngangen fra nullskattytere og andre som i dag betaler uforholdsmessig lite skatt. Økte inntekter bør blant annet gå til å forbedre boligfinansieringen og å styrke barnefamilienes økonomi. For å fremme likestilling mellom kjønnene i forhold til arbeidslivet må beskatningen gradvis bygges om i retning av individbeskatning. Forutsetningen må være at grupper med vanskelige levekår ikke skal tape på en omlegging.

Arbeiderpartiet legger vekt på at det blir skapt et solid politisk grunnlag for helt nødvendige endringer i vårt skattesystem, Utredningen fra Skattekommisjonen vil være et viktig grunnlag. Arbeiderpartiet vil gå inn for at dette utredningsarbeidet må følges opp også når det gjelder bedriftsbeskatningen slik at denne bedre kan bidra til vekst, sysselsetting og produktive investeringer.

Dagens skattesystem gir urettferdige virkninger av gjeldsrentefradraget.

Skattekommisjonens forslag vil vesentlig endre dette. Økt bruttoskatt vil redusere fordelene av fradragene ved at en større del av inntekten beskattes før fradrag. Lavere skattesatser vil også redusere fordelene av rentefradraget, og det blir en langt mer rettferdig virkning av fradragene på de forskjellige inntektstrinnene. Dessuten skjer det en ytterligere utjevning ved at beskatningen av formuer, fast eiendom og forbrukskapital legges om.

Ved å bygge videre på slike endringer i skattesystemet, kan retten til å trekke fra gjeldsrenter opprettholdes, samtidig som fordelene av fradraget kan jevnes ytterligere ut.

Arbeiderpartiet vil foreta en samlet vurdering av formuesbeskatningen, eiendomsskatten og inntektsbeskatningen av bolig. I denne forbindelse skal det tas særskilt hensyn til pensjonister med lav inntekt og egen bolig. Før overgangen til et nytt system for denne delen av beskatningen skal det gjennomføres lik praksis for taksering av boliger i kommunene. Samtidig må lånemuligheter, avdragstid og avdragsvilkår i boligfinansieringen tilpasses med sikte på å bedre forholdene for ungdom i etableringsfasen.

Arbeiderpartiet vil:

- Foreta grunnleggende endringer i skattesystemet, slik at det sikrer fellesforbruket, en rettferdig fordeling og en bedre styring av samfunnets ressurser til vekst, produksjon og sysselsetting.
- Legge om skattesystemet slik at det blir mer rettferdig. Omleggingen skal sikte mot å øke skatteinngangen fra nullskattytere og høyinntektsgrupper som i dag betaler uforholdsmessig lite skatt, slik at det blir mulig å øke levestandarden for de svakeste gruppene. Den reelle progressive virkningen av systemet må styrkes.
- Gjøre skattesystemet enklere, blant annet ved å redusere fradragsordningene.
- Legge større vekt på bruttobeskatning.
- Legge mindre vekt på beskatning av arbeidsinntekter og økt skatt på kapital.
- Utjevne fordelene av rentefradraget ved å legge større vekt på bruttobeskatning, redusere skattesatsene og utforme et mer progressivt system for beskatning av formuer og fast eiendom.
- Innføre et skille mellom lønnsinntekt og næringsinntekt.
- Fjerne muligheter for nullskattytere.

- Sikre investeringene i distriktene, slik at distriktsskatteloven med dens uheldige fradragmuligheter kan fjernes.
- Begrense bruken av kommandittselskapsformen i skattemessig sammenheng.
- Legge om aksjebeskatningen slik at spekulasjon kan begrenses.
- Styrke skatteetaten.
- Styrke påtalemyndighetenes etterforskningsmuligheter i økonomiske saker.
- Legge gradvis om til individbeskatning slik at det blir bare en skatteklasse.
- Øke barnetrygden.
- Foreta en kritisk gjennomgang av alle statlige overføringer med sikte på å redusere dem og gjøre dem mer effektive fordelingsmessig.
- Tilpasse boligfinansieringen og utdanningsfinansieringen til det nye skattesystemet.
- Følge opp utredningsarbeidet når det gjelder bedriftsbeskatningen.

Folketrygden

Arbeiderpartiet vil verne om Folketrygden som system og prinsipp. Folketrygden representerer det viktigste solidaritetstiltaket i velferdssamfunnet. Den skal gi oss mulighet til å opprettholde tilnærmet samme levestandard når arbeidsinntekt faller bort på grunn av sykdom, uførhet eller ved pensjonsalder og når forsørger faller fra.

Folketrygdens økonomi er sterkt presset. Den er tillagt mange nye oppgaver uten å få tilstrekkelige inntekter. Antallet pensjonister vil øke sterkt, og det vil bli flere pensjonister med opparbeidede tilleggsrettigheter. For å sikre Folketrygden er det nødvendig å balansere utgiftssiden og inntektssiden i trygden. Endringer av Folketrygden må skje på en slik måte at det fortsatt blir bred oppslutning om Folketrygden i befolkningen. Derfor må den gi tilfredsstillende pensjonsrettigheter til både de med lav, middels og høy inntekt. For å hindre at en for sterk vekst i private forsikringsordninger undergraver Folketrygdens økonomi, må skattefordelene ved slike ordninger begrenses.

Arbeiderpartiet vil legge vekt på at Folketrygden i hovedsak bør være et rent pensjonssystem. Mange oppgaver som i dag finansieres over trygdesystemet, bør over på statsbudsjettet.

Arbeiderpartiet vil:

- Øke inntektene i Folketrygden for å sikre Folketrygdens økonomi.
- Ytelsene og medlemspremien skal justeres på en fordelingsmessig forsvarlig måte.
- Gjennomgå folketrygdsystemet med sikte på en endring slik at kvinnenes arbeidssituasjon og livsmønster i større grad tas hensyn til.
- Sikre minstepensjonistenes levestandard.
- Styrke de trygdedes forhandlingsmuligheter.
- Redusere skattefordelene ved tegning av private forsikringer.

Barnefamilienes økonomi

Barnefamiliene med lav og middels inntekt er av de vanskeligst stilte gruppene i samfunnet. Aleneforeldrene har en særlig dårlig økonomi. Det er viktig å bedre

barnefamilienes økonomi både av hensyn til barnas behov for en trygg og god oppvekst og for å holde barnetallet oppe og redusere sosialutgiftene. Arbeiderpartiet vil øke de samlede overføringene til barnefamiliene og gjøre dem mer rettferdige.

For å komme fram til et enklere og mer rettferdig system vil Arbeiderpartiet slå sammen barnetrygd, forsørgerfradrag og foreldrefradrag til en barnetrygd som utbetales direkte. Alle barn bør likestilles i forhold til barnetrygden, og det bør utbetales det samme beløp for alle barn. Dette vil gi høyere utbetaling enn i dag for første barn som fødes, på et tidspunkt da de fleste har høye etableringsutgifter.

Arbeiderpartiet vil:

- Øke overføringene til barnefamiliene.
- Utbetale alle stønader i form av en barnetrygd.
- Utbetale det samme beløp i barnetrygd for alle barn.
- Gi aleneforeldrene tilbake den automatiske rett til barnetrygd for ett barn mer enn de faktisk har.
- Gi aleneforeldrene bedre muligheter til å kombinere trygd og arbeid.
- Holde foreldrebetalingen i barnehagene på et nivå som gjør barnehagetilbudet reelt for alle.

Ny vekst i kommuner og fylkeskommuner

Kommunene og fylkene må spille en avgjørende rolle i arbeidet for å skape trygghet, rettferdige levekår og for å sikre den fulle sysselsettingen. Derfor må kommunesektoren sikres en god økonomi. De fleste kommunene og fylkene har i løpet av de siste årene hatt en meget svak økonomi. Dette har svekket både sysselsettingen og den sosiale tryggheten.

De fleste av landets kommuner og fylkeskommuner har ikke kuttet ned utgiftene så mye som det reduserte inntektsnivået skulle tilsi. For å løse grunnleggende velferdsoppgaver har mange kommuner følt seg tvunget til å opprettholde driften gjennom underskuddsbudsjettering. Kommunene og fylkeskommunene har nå en oppsamlet gjeld som i vesentlig grad binder utgiftene i årene som kommer. Derfor er det behov for et stort løft i kommunesektoren. Veksten i kommunenes inntekter må ta utgangspunkt i de faktiske behov i kommunene.

Arbeiderpartiet vil styrke kommunenes og fylkeskommunenes økonomi. De statlige overføringene til kommunesektoren skal økes. Dessuten skal kommunenes egne inntektsmuligheter styrkes. Høyere sysselsetting vil gi større skatteinntekter og mindre behov for utbetaling til sosial stønad. Færre fradragmuligheter i skattesystemet vil gi økt skatteinngang. Styrking av ligningsetaten vil bety det samme. Kommunene bør gis en større frihet til å utnytte sitt skattefundament. Dette kan gjøres ved at det blir større muligheter for lokale tilpasninger når det gjelder eiendomsskatten. Det blir i tillegg behov for økte statlige overføringer fra staten til kommunene.

De større byene står overfor økende problemer. Skjevheter i inntekter og levekår er større her enn ellers i landet. Utilstrekkelig boligfornyelse og boligbygging fører til økende forskjeller i boligstandard. Sosiale problemer, særlig blant barn og ungdom, er større enn i andre kommuner. Særlig de indre bydelene har betydelige miljø- og

forurensningsproblemer.

Arbeiderpartiet vil styrke samarbeidet mellom staten og de større bykommunene slik at de selv kan løse problemene.

Arbeiderpartiet vil:

- Øke de statlige overføringene til kommunene og fylkeskommunene.
- Gi kommunene friere adgang til å utnytte sitt inntekts- og skattegrunnlag. Dette spørsmålet må avklares i forbindelse med omlegging av skattesystemet.
- Øke de statlige overføringene til storbyene og vurdere dem på grunnlag av spesielle kriterier.

Bolig for alle - en sosial boligpolitikk

Målet for boligpolitikken er at alle skal ha en god bolig, med god standard, i et godt miljø og til en pris som står i rimelig forhold til inntekten. Alle skal ha muligheter til å eie boligen sin, enten alene eller i samvirke med andre.

For å nå dette målet er det nødvendig med et samspill mellom statlige myndigheter, særlig gjennom Husbanken, kommunene, private og boligkooperasjonen. Det er nødvendig med en stabil og høy boligproduksjon og rimelige finansieringsordninger. En høy og stabil boligproduksjon vil også ha positiv virkning for sysselsettingen.

Det offentlige tilfører i dag boligsektoren store tilskudd i form av ulike støtteordninger, lav boligskatt og rentefradrag. Den samlede virkning av de eksisterende ordninger er at de gir størst fordel til de som trenger dem minst. Dette skal omfordeles slik at de offentlige boligtilskuddene først og fremst går til de som skal etablere seg med egen bolig for første gang. Boligpolitikken og finansieringsordningene må tilpasses de endringer som gjøres i skattesystemet, slik at de samlede fordelingsvirkninger blir rettferdige.

Den generelle boligstandard i Norge er høy, men det er fortsatt mange som har dårlige boforhold, særlig gjelder det i eldre bydeler i de større byene. Mange steder er det ytre boligmiljø svært dårlig. Det rammer i første rekke eldre mennesker, familier med dårlig økonomi og innvandrere. Funksjonshemmede og mennesker med langvarige sykdommer mangler ofte boliger som er tilpasset deres spesielle behov. Resultatet er at mennesker som kunne ha en selvstendig tilværelse i egen bolig, må ha langtidsopphold på institusjoner.

Arbeiderpartiet vil legge stor vekt på fornyelse og utbedring av den eldre boligmasse. Boligtilbudet til vanskeligstilte grupper skal bygges ut og inngå som naturlige deler av boligmiljøet.

Endringer i familiemønsteret stiller nye krav til boligpolitikken og til boformer. Arbeiderpartiet vil derfor øke de reelle valgmulighetene på boligmarkedet. Det må skapes gode boligtilbud for alle grupper, unge og eldre, enslige og familier, funksjonshemmede og andre. I tillegg til tradisjonelle boliger bør det skapes flere tilbud av utleieboliger med skikkelige vilkår, kollektive boformer og andre tilbud som kan dekke nye behov.

Arbeiderpartiet vil:

- Legge opp til stabil og høy boligproduksjon, slik at en i løpet av perioden kan komme

opp i om lag 35 000 nye boliger i året.

- Legge stor vekt på fornyelse og utbedring av eldre boligmasse, bl.a. gjennom bedre muligheter for finansiering. Større innsats for utbedring av ytre miljø.
- Styrke statens innsats i byfornyelsen.
- Utarbeide låne- og tilskottsordninger som gir bedre muligheter for finansiering av boliger til funksjonshemmede.
- Styrke arbeidet med å skaffe boliger til innvandrere og flyktninger.
- La Husbanken spille en dominerende rolle i boligfinansieringen. Lånene må utgjøre om lag 70% av anleggskostnadene, om lag 80% i boligkooperasjonen og for boligbyggingen i Finnmark. Husbanklånene må fastsettes på grunnlag av de reelle anleggskostnader i de ulike deler av landet.
- Senke den ordinære husbankrenten. Forlenge den avdragsfrie perioden og øke den samlede tilbakebetalingstid til 40 år.
- La Husbankens generelle lån fortsatt kunne gå til alle som bygger innenfor de fastsatte standardgrenser. De nåværende grenser bør beholdes i de nærmeste årene.
- Gi de private bankene, forsikringssselskapene og realkredittinstitusjonene klare oppgaver i boligfinansieringen. Det må bli likestilling mellom innskuddsleiligheter og selveierboliger når det gjelder lånemuligheter, renter og avdragstid.
- Gi en boliggaranti som sikrer alle som etablerer seg med egen bolig for første gang et særskilt boliglån på 100.000 kroner.
- Øke rammene for etableringslån sterkt, og fordele disse lånene til nyproduserte husbankboliger, brukte boliger og boliger i byfornyelsen.
- Øke rammene for utbedringslån og ervervslån.
- Bedre tilskottsordningene til bolig- og bomiljøtiltak, blant annet innenfor boligkooperasjonen.
- Legge om bostøtteordningene med særlig vekt på barnefamilier, minstepensjonister og grupper med lav levestandard.
- Opprettholde en ordning med prisregulering av festeavgifter. Verne om leietakernes interesser i forhold til gårdeierne.
- Gi leieboerne muligheter for i fellesskap å kunne overta eldre boliger til takstpris gjennom bedre lovgivnings- og finansieringsordninger.
- Sikre leietakerne i tjenesteboliger et bedre rettsvern.
- Trygge boligsamvirkets arbeidsgrunnlag gjennom lovgivningen.
- Utrede spørsmålet om hvordan staten kan medvirke til opprettelsen av selskap for utleieboliger.
- Stimulere kommunene til å utrede behovet for kollektive boformer. Det må bli lettere for kollektive boformer å få lån i Husbanken.
- Bedre kommunenes økonomiske muligheter for å tilegne seg tilstrekkelige tomtearealer.

ANSVAR FOR FRED OG RETTFERDIGHET

De grunnleggende oppgavene i internasjonal politikk er å sikre freden og å arbeide for større rettferdighet. Derfor må våpenkappløpet stanses. Fattigdommen og arbeidsledigheten må bekjempes ved å utvikle en ny økonomisk verdensordning. Menneskerettighetene må forsvares i alle deler av verden. Videre ødeleggelse av miljøet på jorda og fortsatt rovdrift på ressursene må hindres.

Det er i dag en gjensidig avhengighet mellom alle land i verden. De grunnleggende økonomiske problemene kan bare løses gjennom felles handlingsplaner. Økt sikkerhet kan landene bare få sammen med andre. Miljøødeleggelsene må stanses gjennom internasjonale avtaler. Kampen for menneskerettighetene gjelder alle land.

Arbeiderpartiet vil at Norge skal føre en utenrikspolitikk bygd på prinsippene om internasjonal solidaritet og felles ansvar. Dette er en politikk som også er i Norges interesse.

Som et lite land har Norge begrenset innflytelse på den internasjonale utviklingen. Det fritar oss likevel ikke for ansvar. Norge må gjennom egne tiltak og ved deltakelse i internasjonale organisasjoner være med på å ta de nødvendige skritt som kan gi oss en tryggere og mer rettferdig verden. Det er viktig å styrke FN's rolle i internasjonal politikk.

Avspenning og nedrustning

Rustningskappløpet er nå en trussel mot menneskenes mulighet til å overleve. Rustningskostnadene bidrar også til den nød og fattigdom som to tredjedeler av verdens befolkning lever i. Nedrustning er derfor nødvendig både for å fremme fred og redusere nød.

Framgang i forhandlingene om nedrustning krever større tillit mellom Sovjetunionen og USA og mellom i-land og u-land. Norge må aktivt bidra til å skape denne tilliten.

Forhandlinger om atomvåpen må sees i sammenheng med forhandlinger om konvensjonelle styrker. Det er viktig å forhindre at nedbygging på ett område avløses av oppbygging på andre. Dette vil føre til ny spenning og ny fart i rustningskappløpet. Atomnedrustning må derfor følges opp ved at det skapes en konvensjonell balanse på et lavest mulig nivå.

I første omgang må målet for forhandlingene være å gjøre forpliktelser om ikke første-bruk av både konvensjonelle og kjernefysiske våpen reelle. I denne sammenhengen må atomvåpen som er tenkt brukt tidlig i en eventuell konflikt, eller våpen som oppfattes som en førsteslags-trussel, fjernes fra Europa. Warszawa-pakten må vise tilbakeholdenhet gjennom reduksjoner og omgrupperinger av sine konvensjonelle styrker. NATO må basere seg på en defensiv forsvarsstrategi. Ingen av alliansene må utplassere konvensjonelle høyteknologivåpen som bidrar til å svekke det klare skillet mellom atomvåpen og konvensjonelle våpen.

Målet for forhandlingene om atomvåpen må være å avskaffe slike våpen. Forhandlingene må bygge på en fastfrysing av alle typer atomvåpen. Fastfrysingen må gjelde utprøving, produksjon og utplassering. Det er dessuten viktig at forhandlingene føres innenfor en ramme som gjør det mulig å se alle typer våpen i sammenheng. Det er viktig at Storbritannia, Frankrike og Kina blir med i forhandlinger om nedbygging av atomvåpen på global basis.

Grunnlaget for avspenningspolitikken i Europa må være sluttakten fra Konferansen om Sikkerhet og Samarbeid i Europa (KSSE). Målet for det tillitsskapende arbeidet på

det sosiale, kulturelle, politiske, økonomiske og militære område i KSSE er en bredere sikkerhetsordning i Europa, uten militære blokkdannelser. Utgangspunktet for arbeidet er det sikkerhetspolitiske mønster i Europa med NATO og Warszawa-pakten samt de alliansefrie landene. Det er viktig at medlemslandene i NATO og Warszawapakten arbeider for at de respektive alliansenes politikk avstemmes i forhold til målene i KSSE. Et slikt alternativ vil skape et tryggere grunnlag for freden enn fortsatt blokkkonfrontasjon eller ny oppsplitting i Europa ved at landene ruster mot hverandre med nasjonale forsvar.

Norge må arbeide for at den første fasen av Konferansen om nedrustning i Europa (KNE), som behandler militære tillitsskapende tiltak, blir ferdig med sitt arbeid som planlagt innen 1986 og at oppfølgingskonferansen i Wien 1986 vedtar å starte en neste fase som skal forhandle om nedrustning i Europa.

Som et viktig skritt på veien mot en ny europeisk sikkerhetsordning bør Norge ta initiativ til at KNE blir en fast institusjon. Siktemålet må være at det kan føres permanente forhandlinger og informeres om alle viktige forhold av militær og sikkerhetspolitisk karakter i Europa. Dette vil gi mulighet for å bygge opp et apparat for å kontrollere overholdelse av traktater om atomvåpenfrie soner i Europa. Det bør bli mulig for regioner av land som ønsker å gjøre sitt område til et atomvåpenfritt område, å oppnå støtte for dette i KNE-forhandlingene, forutsatt at sonen kan inngå i en strategi for gjensidig tilbakeholdenhet, avspenning og nedrustning i hele Europa.

Arbeiderpartiet vil:

- Øke Norges innsats i det internasjonale nedrustningsarbeidet.
- Arbeide for en fastfrysing av produksjon og utplassering av alle typer atomvåpen og en sammenslåing av forhandlingene om mellomdistansevåpen i Europa (INF) og forhandlingene om strategiske våpen (START).
- Støtte forslaget om å opprette en atomvåpenfri korridor i Europa, slik som foreslått av Palme-kommisjonen.
- Støtte arbeidet for atomvåpenfrie soner i Europa.
- Gå imot utplassering av nøytronvåpen.
- Kreve at en fullstendig prøvestansavtale inngås snarest.
- Arbeide for at alle land slutter seg til traktaten om ikke-spredning av atomvåpen, og at atomvåpenstatene oppfyller sine forpliktelser om å bygge ned sine atomvåpen.
- Gå imot alle tiltak som kan føre til opprustning i verdensrommet. Det må snarest slutes en effektiv avtale om disse spørsmålene. Eksisterende avtaler må respekteres.
- Arbeide for at det i Forhandlingene om gjensidige styrkereduksjoner i Europa snarest mulig blir inngått en avtale om en konvensjonell balanse på et lavest mulig nivå.
- Gå imot utvikling, produksjon og utplassering av nye konvensjonelle høyteknologiske våpen i Europa som kan bidra til å viske ut skillet mellom konvensjonelle våpen og atomvåpen, eller komme i konflikt med NATO's defensive målsetting.
- Arbeide for en omlegging av NATO's atomstrategi og basere den på ikke første-bruk av atomvåpen.
- Gå inn for forbud mot produksjon, lagring og bruk av kjemiske og biologiske våpen. Europa bør gjøres til en sone fri for kjemiske og biologiske våpen.

- Arbeide for at første fase av KNE-forhandlingene vedtar å utvide de militære tillitsskapende tiltakene i Europa.
- Arbeide for at andre fase av KNE-forhandlingene skal drøfte både konvensjonell og kjernefysisk nedrustning i Europa.
- Ta initiativ til at KNE gjøres til en permanent institusjon med et eget sekretariat.
- Styrke informasjon og forskning om fred- og nedrustningsspørsmål.

Norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk

I dag finnes det ingen internasjonal myndighet og rettsorden som kan gi de enkelte nasjoner tilstrekkelig sikkerhet mot angrep. Derfor må vår sikkerhetspolitikk omfatte et sterkt konvensjonelt forsvar. Norge kan ikke oppnå den nødvendige sikkerhet ved å stå alene. Derfor bygger vi på samarbeidet og solidariteten i NATO.

Norge legger en totalforsvarsløsning til grunn for landets eget forsvarsberedskap. Dette innebærer at vi tar i bruk landets samlede ressurser for å løse de oppgaver vi står overfor. Totalforsvarstanken betinger at vi i tillegg til det militære forsvar har et sterkt og troverdig sivilt beredskap.

Formålet med vårt eget militære beredskap og vårt samarbeid i NATO er å forebygge krig og å forsvare landet mot angrep. Det må også være en viktig del av vår sikkerhetspolitikk å arbeide for avspenning og nedrustning. Derfor må Norge gjennom sitt medlemskap i NATO og ved direkte kontakter med de øst-europeiske landene arbeide for utvidet kontakt, tillit og åpenhet slik at blokkkonfrontasjonen i Europa kan overvinnes. Målet for vår deltakelse i NATO må være å utvikle et tryggere grunnlag for sikkerheten i Europa enn alliansesystemer som bygger på militær avskrekking.

Norge bør arbeide for at de vest-europeiske NATO-landene samordner sin politikk for å sikre Vest-Europa en mer likeverdig rolle i fellesforsvaret. Det er i norsk interesse at en slik europeisk samordning skjer i organer der alle de europeiske medlemslandene kan delta på lik linje. De europeiske NATO-land har en særlig interesse i at avspenningspolitikken kan tas opp igjen. Norge bør aktivt medvirke til dette. Det er vanskelig å se hvordan framskritt mot større sikkerhet i Europa kan skje, uten at det blir framgang i den politiske avspenningsprosess. Når det gjelder forsvaret av Vest-Europa, bør det baseres på et defensivt opplegg og være slik organisert at det kan avskrekke et angrep med konvensjonelle våpen.

Det skal fortsatt være norsk politikk å ikke tillate stasjonering av fremmede styrker i vårt land i fredstid. Norsk basepolitikk gjør det imidlertid nødvendig å sikre et slikt beredskap at vi er i stand til å motta hjelp og motstå et angrep mot norsk område.

Gjennom vår basepolitikk, atomvåpenpolitikk og andre selvpålagte bindinger bidrar Norge til å hindre at det skapes spenning i vårt nærområde. For å bevare en slik lavspenning må Norge arbeide aktivt imot militære planer og tiltak som vil øke spenningen i dette området.

Norge skal også i framtida basere seg på et konvensjonelt vernepliktsforsvar. Det norske forsvaret skal verken utdannes eller utstyres for å føre en atomkrig. Det må fortsatt være forutsetningen at ved anløp av fremmede krigsskip medføres ikke atomvåpen om bord. For å heve og tydeliggjøre atomterskelen skal det være Norges politikk å arbeide for en atomvåpenfri sone i nordisk område. En slik ordning innebærer at det skal inngås avtale om at det ikke skal tas i bruk atomvåpen innenfor eller mot

sonen. Den må underbygges med uttynningssoner for atomvåpen og med andre tillitsskapende tiltak i områdene omkring sonen. Arbeidet med sonen skal skje innenfor rammen av Norges NATO-medlemskap og under hensyn til de andre nordiske landenes sikkerhetspolitiske ordninger. Det skal være en del av arbeidet for avspenning og atomvåpennedrustning i en større europeisk sammenheng. En soneordning er et tillitsskapende tiltak for å redusere spenningen eller hindre økt spenning i det nordiske området slik at sikkerheten her og i Europa for øvrig styrkes.

De nordiske landene har selv et ansvar for å klargjøre grunnlaget for en atomvåpenfri sone. Det skal arbeides aktivt for at de nordiske land oppnår støtte for å gjøre det nordiske området atomvåpenfritt. De nordiske land må blant annet ta initiativ til at Konferansen om nedrustning i Europa (KNE) - der både de nordiske landene og USA og Sovjet deltar - tar opp spørsmålet om å opprette en atomvåpenfri sone i nordisk område.

En Arbeiderparti-regjering vil også ta initiativ til at de nordiske regjeringene lager en handlingsplan for å virkeliggjøre en atomvåpenfri sone i det nordiske området. Gjennom et slikt arbeid kan sonen være et betydelig skritt for atomnedrustning og avspenning i en større europeisk sammenheng.

Arbeiderpartiet vil:

- Trygge vår nasjonale sikkerhet og selvstendighet gjennom et troverdig nasjonalt forsvar og gjennom deltakelse i NATO-samarbeidet.
- Sørge for at det til enhver tid er full norsk politisk styring og kontroll med den militære bistand fra våre allierte og at denne aktivitet og de avtaler som Norge slutter i denne sammenheng, er i samsvar med norsk base- og atomvåpenpolitikk.
- Gå inn for størst mulig åpenhet om norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk.
- Arbeide for en atomvåpenfri sone i nordisk område som en del av arbeidet for å bygge ned atomvåpnene i en bredere europeisk sammenheng.
- Arbeide aktivt for en bredere sikkerhetsordning i Europa.
- Gå imot en utvidelse av NATO's ansvarsområde.
- Opprettholde et sterkt konvensjonelt forsvar bygd på alminnelig verneplikt.
- Vurdere differensiering av vernepliktstidens lengde dersom dette er nødvendig for å hindre nedskjæringer i andelen som avtjener verneplikten.
- Foreta en begrenset utvidelse av adgangen til å nekte militærtjeneste på et alvorlig overbevisningsgrunnlag. Det skal være overbevisningens alvor, ikke overbevisningens art, som er avgjørende.
- Innrette Forsvarets virksomhet i fredstid slik at det mest mulig også tjener det sivile samfunn samtidig som Forsvaret i sine beredskapsopplegg i størst mulig utstrekning nyttiggjør seg de ressurser det sivile samfunn rår over.
- Gjøre bruk av mindre kostnadskrevenne former i Forsvaret for å bevare forsvarsevnen i en tid hvor nye materiellanskaffelser blir stadig mer kostbare.
- Føre videre demokratiseringen av det indre liv i Forsvaret. De vernepliktige må gis anledning til politiske aktivitetstilbud som møter og studieringer.
- Sikre de vernepliktige en meningsfylt og effektiv utnyttelse av tjenestetida. Det skal arbeides for gjennomføring av prinsippet om lønnsansiennitet, også i det private næringsliv, for avtjent verneplikt.

- Sikre at avtalen om medbestemmelse gir personellet i Forsvaret reell medbestemmelse i sitt arbeidsforhold. Tillitsvalgte og mannskaper må sikres meningsfylt og effektiv utnyttelse av tjenestetida. Det skal arbeides for gjennomføring av prinsippet om lønnsansiennitet for avtjent verneplikt.
- Gjøre arbeidsmiljøloven gjeldende i Forsvaret i en hensiktsmessig form.
- Gjennomgå virkningene av den reviderte befalsordning for å justere eventuelle skjevheter.
- Styrke utdanningskapasiteten for befal i Nord-Norge.
- Styrke det sivile beredskap.

Norge og Europa

Det er behov for økt samarbeid i Europa for å fremme sysselsettingen, forbedre de menneskelige forbindelsene og styrke sikkerheten. Samarbeidet bør styrkes både mellom de vest-europeiske landene og over blokkgrensene.

Norge har sin naturlige plass i det all-europeiske samarbeidet så vel som i det vest-europeiske samarbeidet. På det forsvarspolitiske området bør Norge arbeide for en europeisk strategi innen NATO for avspenning, nedrustning og mindre avhengighet av atomvåpen. I en slik sammenheng er det nødvendig med en forbedring av den konvensjonelle avskrekkingen ved å satse på et defensivt forsvar og ved å inngå en avtale i forhandlingene om gjensidige styrkereduksjoner i Europa (MBFR) som sikrer balanse på et lavest mulig nivå. På det økonomiske området bør Norge bidra til et økonomisk samarbeid i Vest-Europa som kan legge grunnlaget for en ny økonomisk politikk for å øke sysselsettingen og den sosiale velferden, slik blant annet europeisk fagbevegelse har gått inn for. Vest-Europa bør gå foran i en aksjon for massive bistandsoverføringer til u-landene for å bekjempe fattigdommen og skape økonomisk vekst i verdenssamfunnet som helhet. Det økonomiske samarbeidet på tvers av alliansegrensene bør også styrkes.

Olje- og gassressursene på kontinentalsokkelen gjør Norge til en viktig samarbeidspartner for de øvrige nordiske og europeiske land og kan gi Norge en sterkere stilling enn landets størrelse skulle tilsi. Norge bør bidra til å utvikle en felles energistrategi for Europa. En slik strategi vil være et viktig element i arbeidet for øst/vest tilnærming.

Arbeiderpartiet vil:

- Arbeide for økt kontakt og tillit mellom øst og vest slik at splittelsen i Europa kan overvinnes.
- Støtte utviklingen av et mer likeverdig forhold mellom Vest-Europa og USA på det økonomiske området og i samarbeidet i NATO.
- Arbeide for at den europeiske samordningen i NATO skjer i organer der alle de europeiske medlemslandene kan delta på lik linje.
- Bygge videre på handelsavtalen med EF og styrke samarbeidet med EF på felter der dette er av gjensidig interesse. Dette gjelder særlig miljøvern, teknologi og forskning.
- Videreutvikle kontakten med EF's utenrikspolitiske samarbeid (EPS).
- Støtte opp om det etablerte økonomiske samarbeidsarrangement mellom EFTA/EF.

- Styrke handelsforbindelsene med øst-europeiske land.
- Bidra til å utarbeide en energistrategi for hele Europa. Det bør overveies å styrke FN's økonomiske kommisjon for Europa (ECE) som et felles forum også for samarbeid om energi.
- Arbeide videre for å sikre menneskerettigheter og fri bevegelse for mennesker i Europa.

Norge og Norden

Norden er i dag en sterk økonomisk og kulturell enhet. På nordisk grunnlag kan vi løse oppgaver som de enkelte land ikke makter alene. Utad kan Norden samarbeide for å påvirke den internasjonale utviklingen i en retning vi ønsker.

Arbeiderpartiet vil styrke det nordiske samarbeidet. Det er særlig viktig med et nærmere økonomisk samarbeid for å bekjempe arbeidsledigheten. Norden har mulighet til å gjennomføre en felles politikk for økonomisk vekst. De nordiske landene bør samordne sin innsats for å få de øvrige europeiske land og USA til å samarbeide om en felles politikk for økonomisk vekst og økt sysselsetting.

I framtida bør det siktes mot en enda sterkere samordning av næringsstrukturene i de enkelte land. Energi, industri og telekommunikasjon peker seg ut som naturlige samarbeidsområder. Det bør pekes ut noen særlig viktige felles nordiske investeringsprosjekter. De nasjonale investeringene bør koordineres bedre i tid.

En bedre samordning av økonomien i de nordiske land vil gi grunnlag for økt samarbeid på andre områder og en enda sterkere markering av felles nordiske synspunkter i internasjonale organisasjoner.

Arbeiderpartiet vil:

- Ta initiativ for utbygging av det nordiske industri- og energisamarbeidet.
- Bruke en eventuell olje- og gassproduksjon i Nord-Norge til å styrke nordkalott-samarbeidet for å bedre sysselsettingsmulighetene i området.
- Gjøre det økonomiske samarbeidet mellom de nordiske land mer omfattende.
- Søke kontakt med de øvrige nordiske lands regjeringer for å få til en mer ekspansiv politikk i hele Norden og arbeide for en omlegging av den økonomiske politikken i alle industriland slik at den fulle sysselsetting kan gjenreises.
- Fortsette utbygging av det kulturelle samarbeidet.
- Arbeide for at nordisk samarbeid blir et overordnet mål i de nordiske landenes nasjonale mediepolitikk.

Politikk for nordområdene

Arbeiderpartiet ser det som en viktig oppgave å sikre norsk råderett over ressursene i havet rundt Svalbard og å få fastlagt en delelinje i Barentshavet. De ressurser av fisk, olje og gass som kan nyttes i nord, skal brukes til å styrke næringsliv og bosetting i Nord-Norge.

Interessen for å utnytte olje- og gassressursene i nordområdene vokser og stiller norsk sikkerhetspolitikk overfor nye oppgaver.

Målet for norsk sikkerhetspolitikk i nord skal være å styrke befolkningens sikkerhet gjennom avspenning og samarbeid, og å sikre nasjonal råderett over ressursene. Økonomisk samarbeid og kulturutveksling mellom landene i nordområdene kan styrke næringsliv og bosetting og kan samtidig være et viktig middel i avspenningspolitikken.

Det er nødvendig med økt forskningsinnsats på et bredt felt i de arktiske områder. Dette kan best gjøres gjennom økt vitenskapelig samarbeid mellom de berørte land. Et slikt samarbeid kan bidra til mellomfolkelig forståelse og avspenning.

Arbeiderpartiet vil:

- Arbeide for å få fastlagt en delelinje i Barentshavet.
- Arbeide for å sikre internasjonal forståelse for norsk rettshåndhevelse i sokkel- og havområdene rundt Svalbard.
- Arbeide for økt samhandel på Nordkalotten.
- Gå inn for å bygge ut et internasjonalt vitenskapelig samarbeid i Arktis.
- Opprettholde de militære begrensningene for Svalbard.

Vekst i verdensøkonomien

Den svake utviklingen i verdensøkonomien blir forsterket ved at de enkelte landene ikke samordner sin økonomiske politikk med sikte på vekst og sysselsetting. Istedenfor å samarbeide om å bruke ressursene mest mulig effektivt og rasjonelt sett i et større internasjonalt perspektiv, fører landene sin økonomiske politikk ensidig ut fra nasjonale mål. I mange land er ikke full sysselsetting et hovedmål i den økonomiske politikken.

Hovedoppgavene må være å skape plan og styring i internasjonal økonomi, med sikte på å skape en stabil utvikling, som gir grunnlag for at den samlede etterspørsel etter varer og tjenester øker.

Dersom de fleste eller de ledende OECD-landene samtidig legger om den økonomiske politikken i mer ekspansiv retning, vil dette være et viktig bidrag til å skape større vekst og mindre arbeidsledighet i OECD-området. En samordnet plan er nødvendig for å hindre negative virkninger på betalingsbalansene. Så lenge det er arbeidsledighet og ledig kapasitet ellers, vil også prisvirkningene bli forholdsvis små.

Ut fra dette bør Norge fortsatt arbeide aktivt gjennom de internasjonale økonomiske samarbeidsorganisasjoner, særlig OECD, med sikte på å øke forståelsen for en samordnet internasjonal aksjon for vekst og sysselsetting. En slik samordnet økonomisk politikk vil være til fordel både for de industrialiserte land og for utviklingslandene.

Arbeiderpartiet vil:

- Arbeide for en internasjonal samordnet aksjon for vekst og sysselsetting gjennom de internasjonale økonomiske samarbeidsorganisasjonene, særlig OECD.

Ny Økonomisk Verdensordning

Norge har blant industrilandene vært et foregangsland i arbeidet for å gjennomføre en ny økonomisk verdensordning (NØV). Vi har erkjent at bistand ikke er tilstrekkelig til å gi

u-landenes befolkning rimelige levekår. De fattige landene må gis muligheter for vekst gjennom utvikling av egne ressurser.

En ny økonomisk verdensordning omfatter bedre råderett over egne ressurser, prisforhold, omfordeling av innflytelse, ny arbeidsdeling mellom i-land og u-land og kontroll med overføring av kapital og teknologi. NØV sikter mot en realisering av menneskerettighetene i sin fulle bredde og krever et nærmere og mer målrettet samarbeid mellom industriland og utviklingsland. En ny økonomisk verdensordning vil også øke mulighetene for vekst og høyere sysselsetting i industrilandene.

Oppfølgingen av FN's handlingsprogram for en ny økonomisk verdensordning har gitt få konkrete resultater. Derfor må innsatsen økes for å få industrilandene til å ta konkrete skritt på det nasjonale plan og for å gi nytt liv til dialogen mellom nord og sør i de internasjonale forhandlingene. Det er særlig viktig å få til en sanering av u-landenes gjeld og samarbeide det internasjonale kreditt- og kapitaloverføringssystemet slik at det fremmer utvikling. Det internasjonale pengefondet (IMF) må gis en ny og utvidet rolle.

Norge har et spesielt ansvar for at NØV-dialogen videreføres og utdypes. På det nasjonale plan må NØV-prinsippene bygges inn i den generelle økonomiske politikken. Nye veier må søkes for å nå konkrete resultater. Norge bør ta opp tanken om mini-NØV der en gruppe i-land og en gruppe u-land søker å realisere noen av elementene i NØV-pakken, samordnet med et utvidet bistands- og industrielt samarbeid. Ved å etablere et mini-NØV mellom Norden og land i det sørlige Afrika vil en blant annet kunne bidra til å svekke disse landenes avhengighet av Sør-Afrika.

Arbeiderpartiet vil:

- Sørge for at Norges NØV-politikk i økende grad samordnes med vår handels- og valutapolitikk. Også vår næringspolitikk må samordnes med NØV-politikken.
- Sørge for at de krav som stilles for økonomisk samkvem med utviklingsland, ikke må være strengere enn de vi praktiserer overfor industriland.
- Samarbeide med likesinnede land for at alle industriland skal gjennomføre målsettingen om 1% av bruttonasjonalproduktet i offentlig bistand.
- Arbeide for å iverksette UNCTAD's råvareprogram og felles råvarefond.
- Liberalisere Norges importpolitikk overfor utviklingsland. Utsatte lokalsamfunn som direkte rammes av en mer liberal importpolitikk, må få kompensasjon.
- Søke å etablere et mini-NØV mellom Norden og SADCC-landene i det sørlige Afrika (Angola, Botswana, Lesotho, Malawi, Mosambik, Swaziland, Tanzania, Zambia og Zimbabwe).
- Arbeide for utvidelse av IMF's og Verdensbankens kredittmuligheter og en omlegging av IMF's kriterier for utlån til fordel for u-landene.
- Arbeide for en sanering av u-landenes gjeld.

Norge og utviklingslandene

Norges bistandspolitikk skal fortsatt bidra til å fremme utvikling og velferd for det brede lag av folket og da særlig de aller fattigste. Samarbeidslandenes regjeringer må legge vekt på å bidra til en utvikling i sosialt forsvarlig retning.

I årene framover bør den sosiale profilen og fordelingseffekten av vår bistand vies

enda mer oppmerksomhet. Vi må sikre oss at svakere stilte grupper får del i godene.

U-hjelpen skal fortsatt være ubunden og gis på gavevilkår. Det skal satses på en bevisst politikk fra norske myndigheter for å aktivisere norsk næringsliv i u-landene og for å sikre norske bedrifter leveranser fra u-landene. Dette vil bidra til økt kontakt mellom Norge og u-landene som igjen kan føre til en sterkere innretning mot u-landenes behov fra næringslivets side. Ved offentlig støtte til næringslivsetablering i u-land må det være et overordnet krav om positiv utviklingseffekt og sosiale virkninger.

Arbeiderpartiet vil:

- Orienterer bistanden klarere i retning av de svakere stilte befolkningsgrupper i de enkelte land - landsbybefolkningen, kvinnene, de arbeidsledige og de underbeskjeftigede.
- Fortsette å øke statlige bevilgninger til u-hjelp. Økningen skal være reell som økning av brutto nasjonalprodukt. Bruk av blandede kreditter må komme i tillegg til den ubundne hjelpen.
- Sørge for at multilateral støtte fortsatt utgjør omlag 50% av vår bistand.
- Konsentrere bilateralt samarbeid i større grad om enkelte regioner i den tredje verden.
- Foretrekke mindre land i det bilaterale samarbeidet.
- Gjøre Nicaragua til nytt hovedsamarbeidsland og på den måten danne åpninger til Mellom-Amerika som samarbeidsregion.
- Fortsette å gi bistanden på gavevilkår. Eventuelle låneordninger kan komme som et tillegg til vår bistand.
- Arbeide for at norsk næringsliv i større grad sikres leveranser som følge av både multilaterale og bilaterale bistandsoverføringer, uten at man fraviker prinsippet om at hjelpen skal være ubundet.
- Støtte politiske, sosiale og humanitære organisasjoner som arbeider for nasjonal og sosial frigjøring.

Internasjonalt miljø- og ressursvern

Arbeidet for å verne miljø og ressurser må få en langt mer sentral plass i det internasjonale samarbeidet. For å hindre ødeleggelse av livsmiljøet og utarming av ressursene må vårt forbruk i industrilandene endres vesentlig. Gjennom internasjonale avtaler må det legges sterke begrensninger på forurensninger i luft og vann.

U-landene er under sterkt press av fattigdom og økende befolkning. I mange tilfeller har dette ført til rovdrift på naturgrunnlaget for å møte en øyeblikkelig nød. Resultatet har mange steder blitt avskoging og jordsvinn. Bekjempelse av fattigdommen og en ny økonomisk verdensordning er derfor nødvendig for å sikre det miljø og den natur som danner grunnlaget for menneskehetens fortsatte eksistens.

Arbeiderpartiet vil:

- Gå inn for internasjonale avtaler om forpliktende samarbeid i miljø- og ressursproblemer.
- Arbeide for å verne jordas produktive arealer, stoppe avskoging og hindre videre

forørkning. Økonomiske belastninger må bæres av verdenssamfunnet i fellesskap.

- Arbeide for internasjonale avtaler for å hindre forurensninger i luft og vann.
- Gjennomføre konsekvensanalyser på alle store norske hjelpeprosjekter i u-land som fører til naturinngrep, større utslipp av forurensninger og avfall eller som bruker en stor mengde biomasse som råstoff.
- Utvide bistanden til også å omfatte avfallshåndtering i byer og tettbygde strøk i u-landene.

Sosial frigjøring og vern om menneskerettighetene

Norge må arbeide aktivt for å styrke vernet om menneskerettighetene. Det gjelder enkeltmenneskenes krav på rettssikkerhet, arbeid, utdanning og sosial trygghet. Det gjelder undertrykte folkegruppers krav på sosial frigjøring og nasjonenes rett til selvstendighet. Fremmedarbeidernes rettigheter må sikres. Nasjonale minoriteter skal ha rett til utøvelse av egen kultur. Retten til å danne frie fagforeninger er en viktig menneskerettighet.

Arbeiderpartiet vil at Norge skal støtte frigjøringsbevegelser og internasjonale organisasjoner som kjemper for menneskerettigheter og sosial frigjøring. Norge må motsette seg alle krenkelser av nasjonal suverenitet. Det må arbeides for at Sovjetunionen og USA blir enige om retningslinjer som hindrer innblanding og intervensjoner i andre land. Dette ville styrke menneskerettighetene og kampen for rettferdighet og dermed bidra til større stabilitet i hele verden.

Arbeiderpartiet vil:

- Støtte Amnesty International og faglige organisasjoner i kampen for menneskerettighetene. Støtte politiske, faglige, sosiale og humanitære bevegelser som arbeider for nasjonal og sosial frigjøring.
- Følge opp forpliktelsene i Helsinki-avtalen som gjelder menneskerettighetene.
- Gjøre de internasjonale menneskerettighetene til en del av norsk rett.
- Arbeide for å avskaffe tortur og dødsstraff.
- Arbeide for at alle land slutter seg til og etterlever rettsreglene om vern av sivilbefolkning i krig.
- Arbeide for at FN får en særskilt høykommissær for menneskerettsspørsmål.
- Arbeide for at Sovjetunionen trekker seg ut av Afghanistan og at det i FN's regi sluttes en fredsavtale med alle stater i området som deltakere.
- Gi aktiv støtte til initiativet fra en gruppe latin-amerikanske land (Contadora) for fred i Mellom-Amerika.
- Arbeide for fred i Midt-Østen som sikrer alle stater rett til å eksistere. Samtidig må palestinerne nasjonale rettigheter ivaretas, herunder retten til å danne egen stat.
- Arbeide for å avskaffe raseskillesystemet i Sør-Afrika. Støtten til frigjøringsbevegelser og andre organisasjoner som bekjemper raseskillesystemet, skal økes.
- Følge opp FN's handlingsplan mot apartheid som oppfordrer alle regjeringer til å bryte alt økonomisk og kulturelt samarbeid med Sør-Afrika.
- Ta initiativ til samarbeid med andre oljeproduerende land for å få i stand en

internasjonal boikott av Sør-Afrika, slik at transport av olje unngås. Eksport av norskprodusert olje til Sør-Afrika forbys ved lov. Det innføres lovbestemmelser om myndighetsregistrering og meldeplikt på norske rederiers skipsanløp på Sør-Afrika.